T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ AMERLİ AĞZI ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mubeen Shaheen Ibrahim IBRAHIM

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ankara, 2023

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ AMERLİ AĞZI ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mubeen Shaheen Ibrahim IBRAHIM

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN

Ankara, 2023

ONAY SAYFASI

Mubeen Shaheen Ibrahim IBRAHIM tarafından hazırlanan "Irak Türkmen Türkçesi Amerli Ağzı Üzerine Bir İnceleme" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN		Gazi Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Dr. Öğretim Üyesi Ceren SELVİ		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Dr. Öğretim Üyesi Arife Ece EVİRGEN		Gazi Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Kabul ☐	Red ☐		
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 7/06/2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

……..

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 7/06/2023

İmza

Mubeen Shaheen Ibrahim IBRAHIM

İTHAF

Bu çalışmayı, Türk dili uğrunda birçok reform ve devrime imza atan aziz ATATÜRK ve Irak Türklerinin özgürlüğü uğrunda canını veren şehit Doç. Dr. Necdet KOÇAK'ın aziz ruhlarına ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Bu tezin konusunu seçerken ve ardından tezi hazırlamaya başlarken beni her anlamda özgür bırakan, ancak fikirlerini, görüşlerini ve bilimsel desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, beni öğrencisi olarak değil de meslektaşı olarak gören ve hep güvenen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Türkiye Cumhuriyetinde bana yüksek lisans yapma fırsatını tanıdığı gibi yüzlerce Irak Türk'ü öğrenciye farklı program ve bölümlerde burslu eğitim şansını verdiğinden dolayı Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 'na teşekkür ederim.

Tezdeki dil malzemesini derleme evresinde kaynak kişileri tespit etmeme büyük katkı sağlayan değerli Hüseyin KEMALZADE'ye, Amerli bölgesiyle ilgili ciddi bilgiler verip büyük bir samimiyetle bizi evinde misafir eden şair öğretmen Nihat KÂHYAOĞLU beyefendiye, Amerli'nin meşakkatli ve kötü yol şartlarına rağmen aracını seferber ederek beni götürüp getiren kıymetli gazeteci dostum Abdullah ERFÂNİ'ye ve yüksek lisans sürecimde hiçbir manevi desteği eksik etmeyen İbrahim KASAP hocama ve kardeşim olarak belirlediğim Mehmet KÂHYA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Yaşamış olduğum tüm sıkıntılarıma ortak olup her koşul ve her fırsatta bana olan inancını yineleyen kaderimin sultanı eşim Şenay'a, benim için yaşından büyük zorluklara katlanan canım oğlum Metehan'a ve varlıklarıyla bana her daim güç veren, asla haklarını ödeyemeyeceğim ailemin fertleri; babam Şahin İbrahim'e, annem Leyla HANCI'ya, ağabeyim Tekin Şahin'e ve teyzem Yüksel HANCI'ya teşekkür gönül borcumdur.

ÖZET

Irak Türkmen Türkçesi Amerli Ağzı Üzerine Bir İnceleme

Batı Türkçesinin Doğu kanadında yer alan ve Türkçenin Azeri sahasına dâhil olan Irak Türkmen Türkçesi, Irak Türkleri tarafından konuşulan ağızları kapsamaktadır. Irak Türkmen Türkçesini konuşan iller, ilçeler ve kasabalar arasında ortaya çıkan ve tasnif niteliği taşıyan en belirgin fark, teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde kendini göstermektedir. Türkmeneli'deki bazı bölgeler; 2. kişi teklik iyelik ekini [+v], 2. kişi çokluk iyelik ekini [+vIz] biçiminde kullanırken diğer bölgeler 2. kişi teklik iyelik ekini [+y], 2. kişi çokluk iyelik ekini [+yIz] biçiminde kullanmaktadır. Buradan yola çıkılarak Irak Türkmen Türkçesinin ağızları, "v" ve "y" olmak üzere başlıca iki grup altında tasnif edilmektedir. Bu çalışmada Irak Türkmen Türkçesinin "y" grubuna dâhil olan Amerli ağzının ses ve şekil bilgisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Tez, Amerli bölgesinin ağzıyla sınırlı olup söz konusu ağzın ses ve şekil bilgisini kapsamaktadır. Üzerinde incelemelerin yapıldığı dil malzemesi, Amerli bölgesindeki kaynak kişilerle mülakat şeklinde görüşmeler yapılarak derlenip kayıt altına alınmıştır. Ardından bu ses kayıtları, dijital ortamda deşifre edildikten sonra incelenerek Amerli ağzının hususiyetleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ses bilgisi bölümünün gerekli kısımlarında sözcüklerin gelişim evrelerini tespit etmek suretiyle Tarihî Türk Lehçelerine başvurulmuştur. Tezin birinci bölümü giriş ve genel bilgiler, ikinci bölümü ses bilgisi(fonetik), üçüncü bölümü şekil bilgisi(morfoloji), dördüncü bölümü ise sonuç, metinler ve Amerli ağzının söz varlığını kapsayan karşılaştırmalı sözlükten oluşmaktadır. Çalışmada; Amerli ağzının fonetiğini ve morfolojisini ortaya koyarak Irak Türklerinin dillerinde kalan kültürel mirası kayıt altına almak; böylece adı geçen ağza ilişkin dil malzemesinin dokümantasyonunu yapmak amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra bu çalışma, Amerli ağzıyla ilgili bilimsel veriler sunduğundan dolayı Amerli ağzının diğer Türk ağızlarıyla karşılaştırılmasına yönelik yapılan çalışmalara temel oluşturacağı açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Amerli Ağzı, Irak Türkmen Türkçesi, Oğuz Dil Grubu, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi.

ABSTRACT

Research On Iraq Turkmen Turkish's Amerli Dialect

Iraqi Turkmen Turkish, which is in the Eastern wing of Western Turkish and included in the Azeri field of Turkish, involves the dialects spoken by Iraqi Turks. The most distinctive difference between the provinces, districts, and towns that speak Iraqi Turkmen Turkish, which has the characteristic of classification, is manifested in the second-person possessive suffixes of singular and plural. In some regions in Turkmeneli; While the 2nd person singular possessive suffix is used as [+v], the 2nd person plural possessive suffix in the form [+vIz], the other regions use the 2nd person singular possessive suffix [+y], the 2nd person plural possessive suffix in the form [+yIz]. Based on this nuance, the dialects of Iraqi Turkmen Turkish are classified under two main groups "V" and "Y". In this study, the phonetic and morphological information of the Amerli dialect, which is included in the "Y" group of Iraqi Turkmen Turkish, has been tried to be determined. The thesis is limited to the dialect of the Amerli region and covers the phonetics and morphology of the region in question. The language material on which the examinations were made was compiled and recorded by interviewing the source people in the Amerli region. Then, after these sound recordings were deciphered in the digital environment, they were written as texts and analyzed to reveal the characteristics of the Amerli dialect. Historical Turkish Dialects were used by determining the developmental stages of words in the necessary parts of the phonetics section. The first part of the thesis consists of an introduction and general information, the second part consists of phonetics (phonetics), the third part consists of morphology (morphology), and the fourth part consists of the results, texts, and a comparative dictionary covering the vocabulary of the Amerli dialect. The aim of the study is to reveal the phonetics and morphology of the Amerli dialect and to document the cultural heritage of the Iraqi Turks in the languages. In addition to these, this study is important because it provides scientific data about the Amerli dialect, as it will form the basis for the studies on the comparison of the Amerli dialect with other Turkish dialects.

Keywords: Amerli Dialect, Iraqi Turkmen Turkish, Oghuz Language Group, Phonology, Morphology.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
TEZDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ ..... **vi**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**
Çalışmanın Konusu 1
Çalışmanın Kapsamı 1
Çalışmanın Amacı 1
Çalışmanın Önemi 1
Çalışmanın Yöntemi 1
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. GENEL BİLGİLER **3**
1.1. Irak Türkleri 3
1.2. Irak Türkmen Türkçesi 5
1.3. Irak Türkmen Türkçesinin Ayrıldığı Gruplar ve Kullandıkları Alfabe 6
1.4. Irak Türkmen Türkçesiyle İlgili Yapılan Çalışmalar 7
1.5. Amerli'nin Tarihi ve Coğrafi Lokasyonu 11
İKİNCİ BÖLÜM **13**
2. SES BİLGİSİ (FONETİK) **13**
2.1. Ünlüler 13
2.1.1. Uzun Ünlüler 14
2.1.2. Kısa Ünlüler 16
2.1.3. Ünlü Uyumu 17
2.1.4. Ünlü Değişimleri 19
2.1.5. Ünlü Düşmeleri 22
2.1.6. Ünlü Türemesi 24
2.1.7. İkiz Ünlü (Diftong) 24
2.2. Ünsüzler 25
2.2.1. Ünsüz Değişmeleri 26
2.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri 31
2.2.3. Ünsüz Aykırılaşması 35

2.2.4. Ünsüz Türemesi 35
2.2.5. Ünsüz Yer Değiştirmesi (Metatez) 36
2.2.6. Ünsüz İkizleşmesi 37
2.2.7. Ünsüz Düşmesi 38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 40
3. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ) 40
3.1. Çekim Ekleri 40
3.1.1. Ad Çekim Ekleri 40
3.1.1.1. Çokluk Eki 40
3.1.1.2. İyelik Ekleri 41
3.1.1.3. Durum Ekleri 42
3.1.1.4. Aitlik Eki 47
3.1.1.5. Soru Eki 48
3.1.2. Fiil Çekim Ekeleri 48
3.1.2.1. Şahıs Ekleri 48
a. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri 48
b. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri 50
3.1.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri 52
3.1.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimi 85
3.1.2.4. Yeterlilik Fiili 87
3.1.2.5. Sıfat Fiiller 91
3.1.2.6. Zarf Fiiller 93
3.2. Yapım Ekleri 96
3.2.1. Addan Ad Yapan Ekler: 96
3.2.2. Addan Eylem Yapan Ekler 99
3.2.3. Eylemden Ad Yapan Ekler 101
3.2.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler 103
3.3. Zamirler 104
3.3.1. Kişi Zamirleri 104
3.3.2. İşaret Zamirleri 107
3.3.3. Dönüşlülük Zamiri 109
3.3.4. Soru Zamirleri 109
3.3.5. Belirsizlik Zamirleri 111
3.4. Sıfatlar 112
3.4.1. Niteleme Sıfatları 112

3.4.2. Belirtme Sıfatları 113
3.4.2.1. İşaret Sıfatları 113
3.4.2.2. Sayı Sıfatları 114
3.4.2.3. Belirsizlik Sıfatları 116
3.4.2.4. Soru Sıfatları 116
3.5. Zarflar 117
3.5.1. Zaman Zarfları 117
3.5.2. Yer-Yön Zarfları 117
3.5.3. Nitelik (Durum) Zarfları 118
3.5.4. Miktar Zarfları 118
3.5.5. Soru Zarfları 119
3.6. Edatlar 119
3.6.1. Ünlemler 119
3.6.2. Bağlaçlar 120
3.6.3. Son Çekim Edatları 120
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 122
4. METİNLER 122
SÖZLÜK 163
SONUÇ 172
KAYNAKÇA 181
ÖZ GEÇMİŞ 186

TEZDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ʿ Arapçadaki ayın sesi "ع"

ʾ Arapçadaki hemze sesi "ء"

d̲ Arapçadaki peltek d sesi "ذ"

ḍ Arapçadaki art damak d sesi "ظ"

ė Kapalı e sesi

ġ Art damak g sesi

ẖ Hırıltılı h sesi "خ"

ḥ Art damak h sesi "ح"

ǐ ünlüsü /ı/-/i/ arası bulanık i sesi

ḳ Art damak k sesi

ṭ Arapçadaki "ط" sesi

s̲ Arapçadaki "ث" sesi

ṣ Arapçadaki "ص" sesi

w Çift dudak v'si

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

¯ : Üzerinde bulunduğu harfin uzun olduğunu simgelemektedir.

‿ : İki sözcük arasındaki ulamayı simgelemektedir.

>/< : Sözcüğün yapı açısından gelişimini simgelemektedir.

\+ : Sözcüğün ad olduğunu simgelemektedir.

\- : Sözcüğün eylem olduğunu simgelemektedir.

Ar. : Arapça

AT. : Ana Türkçe

ÇT. : Çağatay Türkçesi

İsp. : İspanyolca

ET. : Eski Türkçe

Far. : Farsça

Fr. : Fransızca

İt. : İtalyanca

ITT : Irak Türkmen Türkçesi

OT. : Orta Türkçe

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ünlüler 13
Tablo 2. Ünsüzler 25
Tablo 3. İyelik Ekleri 41

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzının dil özelliklerini derlenen metinlere istinaden tespit etmektir.

Çalışmanın Kapsamı

Irak Türkmen Türkçesi Amerli Ağzı Üzerine Bir İnceleme adlı bu çalışma, Türkmeneli'ye mensup Amerli bölgesinin ağzıyla sınırlı olup söz konusu bölgenin sadece ses ve şekil bilgisini kapsamaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzının özellikleri temel problem olarak belirlenmiştir. Söz konusu bu temel problemin alt problemleri, Amerli ağzının ses ve şekil bilgisi özellikleri biçiminde tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada amaçlanan bir diğer husus da Irak Türklerinin dillerinde kalan kültürel mirasını kayıt altına alıp dokümantasyonunu yapmak olmuştur. Buna bağlı olarak bu çalışma, Batı Türkçesinin Doğu kanadında yer alan Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzının zenginliklerini bilimsel olarak kayda geçirmek ve gelecekte Amerli ağzıyla Türkçenin diğer ağızları arasında karşılaştırma temelli çalışma yapmayı planlayanlara söz konusu bölgenin ağzıyla ilgili bilimsel veriler sunmayı da amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi

20. Yüzyıldan bugüne kadar Amerli bölgesi türlü türlü asimilasyon politikalarına maruz kalmış olup bu durum günümüze kadar devam etmektedir. Dünyanın içinde olduğu hızlı gelişim ve dönüşümden, bölgeye uygulanan asimilasyon politikalarından ve kendine has zengin ağız özellikleriyle Türk dil coğrafyasının tenha bir köşesinde kalmasından da yola çıkarak Amerli ağzının gün geçtikçe kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı Amerli bölgesinin dil malzemesini tespit etmek hem dil hem de dil aracılığıyla taşınan kültür unsurlarının tespiti açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu çalışma, bilimsel verilere dayanarak tüm asimilasyonlara karşı Amerli bölgesinin gerçek Türk kimliğini gün ışığına çıkarması ve Irak Türklerinin yaşadığı Türkmeneli bölgesinde Türk dilinin varlığının bütün yönleriyle ortaya konması bakımından stratejik olarak da önem taşımaktadır. Bunlara ek olarak Amerli ağzının diğer Türk ağızlarıyla karşılaştırılmasına yönelik yapılan çalışmalara temel oluşturacağından dolayı da bu çalışma önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma konusu ağız olduğundan dolayı doğal olarak saha çalışması hanesine dâhil olmaktadır. Bu yüzden çalışmada araştırma yöntemi olarak açık gözlem ve derleme kullanılmıştır. Amerli bölgesindeki kaynak kişileri çeşitli yaşlardan ve meslek gruplarından tespit ettikten sonra ses kayıt cihazı eşliğinde mülakatlar yapılmıştır. Yapılan mülakatlarda Amerli bölgesinin kültürünü de yansıtmak amacıyla kaynak kişilere kız isteme ve düğün adetleri, sünnet düğünleri, ölü gömme ve taziye adetleri sorulmuştur. Bunların yanında ayrıca kaynak kişilere gündelik hayat, unutulmayan anılar, çiftçilik, çobanlık ve Amerli'deki meşhur yemeklerin neler olduğu da sorulmuştur. Ardından derlemesi yapılan ses kayıtları bilgisayar ortamında deşifre edilerek dikkatli bir şekilde dinlenip transkripsiyon işaretleriyle yazıya aktarılmıştır. Akabinde metinleri oluşturan sözcükler titizlikle incelenmiş ve daha önce Irak Türkmen Türkçesinin diğer ağızları hakkındaki çalışmalarda izlenen yöntemler göz önünde bulundurularak Amerli ağzının özelliklerini tespit etmeye çalışılmıştır. Ancak çalışmanın bazı kısımlarına uygun örnekler, derlenen metinlerde bulunmadığından dolayı metin dışı örneklere başvuruda bulunulmuştur. Metinlerde bulunmayan örnekler, kaynak kişilerden birisiyle telefon görüşmesi yaparak doğrulanmıştır. Derleme metinleri yazıya aktarılırken her bir metinin numarası, konusu, anlatan kişinin şifrelenmiş bir şekilde adı, mesleği, doğum tarihi ve eğitim durumu gibi hususlar da zikredilmiştir. Ayrıyeten çalışmanın ses bilgisi ve şekil bilgisi bölümlerinde metinlere göndermeli örnekler verildiğinden bu örneklerin daha iyi biçimde anlaşılması için metinlere satır numarası da verilmiştir. Metinlere göndermeli her bir örneğin yanındaki ayraç içerisinde sırasıyla; metin numarası, satır numarası ve sözcüğün satırdaki sıra numarası yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Irak Türkleri

Türklerin Irak'a ne zaman yerleştikleri hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak konuyla ilgili farklı rivayet ve görüşler öne sürülmektedir. Bu rivayet ve görüşlerin bir kısmında Türklerin Irak'taki mevcudiyetlerinin milattan önceki dönemlere kadar uzandığı ifade edilmektedir. Bilindiği üzere, Sümerler milattan 3000 yıl önceki zamandan önce Irak'ın güneyini yurt edinmiş ve daha sonra Irak'ın kuzeyine yerleşmiştir (Landsberger & Osman Tosun, 1943, s. 89). Sümerlerdeki gömme ayinleri, ölen kişiyle gömülen nesneler, alet ve balta kullanımı gibi pek çok husus Türk kültüründeki ile tıpatıp aynıdır (Delitzsch, 1914, s. 36-37). ABD'li Profesör, Tarihçi ve Gen Bilimci Calvin Ira Kephart "İnsanlığın Irkları, Kökenleri ve Göçleri" adlı çalışmasında; Sümerleri Türklerin bir kolu olarak göstermiştir (Kephart, 1960, s. 74). Bu tür kökeni esas alan çalışmalar bir yana bırakılsa bile Türk dilbilimci Osman Nedim Tuna'nın Sümerce ve Türkçe arasındaki ilişkileri konu alan etüdü, iki halk arasında sözcük alışverişini mümkün kılan bir karşılaşmaya işaret etmektedir. Tuna, Türkçe ve Sümerce arasında 168 sözcükte ses denklikleri kurmuştur (Tuna, 1997, s. 257-290). Tesadüfi olamayacak bir yekûna karşılık gelen bu sayı Türkçe ve Sümerce arasında akrabalığa değilse bile bir alışverişe işaret ettiği için ilgili bölgedeki Türk varlığını Sümerler dönemine kadar götürmek mümkün görünmektedir. Bunların yanında İkdam Gazetesinin 2 Şubat 1922, 8939 sayılı yayımında tarihçi yazar Hüsamettin Amasyalı, "Irak Türklerinin Menşei Basluhan" adlı makalesinde; tarihî Samarra şehrinin Türk hükümdarı Samur b. Iğraq tarafından yönetildiği ve şehrin adını Türk hakanı Samur'dan aldığını ileri sürmüştür (Amasyalı, 1922). Ayrıca İslam ordularının komutanı Halit bin Velit H.12/M.632-633 yılında Irak'ı fethetmeye gittiğinde Türk olan Banuklu aşireti, liderleri Basbahri önderliğinde Fırat nehri kenarında yaşamaktadır. O sırada Basbahri'nin ölümü ile yerine geçen Sülübay, İslam ordularına karşı direnemeyeceğini anlayınca Halit bin Velit'ten anlaşma talep ederek mallarını ve canlarını korumaları karşılığında 1000 dirhem cizye vermeyi kabul etmiştir (Kemali & Sinjar, 2017, s. 9). Anlaşmanın tam metni, Türkçeye çevrilmiş şekilde zikredilen kaynakta mevcuttur. Bu çalışmalardaki bilimsel verilerden hareketle Irak'taki Türk

mevcudiyetinin milattan önceye dayandığını tezinin ciddiyetle üzerinde durulması gerektiğini söylemek mümkündür.

Osmanlı dönemindeki tüm yazışmalarda, yarlıklarda ve salnamelerde Irak bölgesinde yaşayan Türkler için "Irak Türkleri" kavramı kullanılmaktaydı. Ancak 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu, Irak üzerindeki egemenliğini kaybetmişti. Orta Doğu bölgesinde Irak dâhil bazı ülkelerin haritasını cetvelle çizen İngiltere, Irak'ta bulunan Türklerin gerek Türk dünyası, gerekse Türkiye ve Anadolu'nun bir uzantısı olarak sayılmaması için "Irak Türkleri" kavramı yerine "Türkmen" kavramını ileri sürmüştür. Fakat bu durum genel kabul görmemiştir. Daha sonra 1958 yılında Irak'ta gerçekleştiren askeri darbe sonucunda Bağdat yönetimi ile Ankara yönetimi arasında çıkan gerilimden Irak Türkleri de etkilenmiş; Irak yönetimi, bölgede bulunan Türklere yönelik "Irak Türkleri" kavramı yerine "Türkmen" kavramını kullanmaya başlamıştır (Doğan, 2018, s. 4). Bu durum günümüze kadar devam etmektedir.

Irak'ta 1957 yılından beri etnik kimliği baz alan bir nüfus sayımı yapılmamıştır. 1957 yılındaki nüfus sayımına göre; Irak Türkleri Kerkük'te birinci sırada yer almaktaydı. Bu sonuçtan rahatsız olan Irak'taki Türk karşıtları, Irak Türklerinin nüfusunu düşürmek için bölgedeki Türklere yönelik; 1959, 1980 ve 1991 yılında planlı katliamlar, rastgele tutuklamalar ve zorunlu göç gibi çeşitli asimilasyon politikaları uygulamışlardır. Bu durumların neticesinde Irak'taki Türklerin nüfusu, Arap ve Kürt etnik gruplarından sonra 3,5 milyona düşmüş; böylece Türkler Irak'ta üçüncü etnik grup hâline gelmiştir. Ancak Irak'ın başkenti Bağdat'ın güneyinde bulunan illerde, özellikle de Basra'da yüzde yüz asimilasyona uğrayan ve tümü Arapça konuşan 4,5 milyonluk bir Bayat nüfusu bulunmaktadır. Bu rakamları göz önünde bulundurduğumuzda Irak Türklerinin 8 milyon nüfus ile Irak'taki ikinci etnik grup statüsüne ulaşacağı ortaya çıkmaktadır. Irak Türkleri hâlihazırda Irak'ın Erbil, Altun Köprü, Kerkük, Kümbetler, Kifri, Musul, Telafer, Salahattin, Diyale, Taze-Hurmatu, Tuz-Hurmatu, Dakuk, Bağdat ve Bayat bölgelerinde yaşamaktadırlar.

1.2. Irak Türkmen Türkçesi

Bilindiği üzere Batı Türkçesi, Doğu Oğuzcası ve Batı Oğuzcası olmak üzere ikiye ayrılır (Akar, 2020, s. 242). Doğu Oğuzcasıyla Batı Oğuzcasını birbirinden ayıran bazı ses, şekil ve söz varlığı özelliklerini dikkate aldığımızda Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının ön seste /y-/ ünsüzünün düşmesi, sözcük başında görülen /t>d/ değişmesi, dönüşlülük zamirinin [kendi] değil de [öz] olması, öğrenilen geçmiş zaman 2. ve 3. kişi eklerinin [-Ib, -Ub] şeklinde olması ve soru ekinin bulunmamasıyla Azerî Türkçesi sahasına yani Batı Türkçesinin Doğu Oğuzcasına dâhil olduğu görülmektedir. Batı Türkçesinin Doğu Oğuz grubunu, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan; Urmiye, Tebriz ve Erdebil'i içine alan Güney Azerbaycan; Hanekin ve Bağdat'a kadar uzanan Kuzey Irak ile Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'nun Artvin, Kars, Erzurum, Ağrı, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Hakkâri illerini içine alan kısmı meydana getirir (Ercilasun, 2017, s. 204).

Talat Tekin'in Irak Türkmen Türkçesinin Erbil ve Kerkük ağızlarını; ayaḳ/dağlı Oğuz grubunun gal-alt grubuna dâhil ederek Azeri yazı dili, Kaşkay ve Eynallu diyalektleri, Tebriz diyalekti ve Doğu Anadolu Azeri diyalektleriyle tasnif ettiği görülmektedir (Tekin & Ölmez, 1999, s. 145).

Muharrem Ergin, Batı Türkçesi içerisinde zamanla iki dil sahasının belirli hâle geldiğini belirtip bu iki sahayı; Osmanlı sahası ve Azeri Sahası olmak üzere tasnif ederken, Irak Türkmen Türkçesini Azeri sahasına dâhil etmektedir (Ergin, 1971, s. vii-viii).

Hâlihazırda Irak Türkmen Türkçesi kavramı, Irak Türklerinin konuştuğu ağzı kapsamaktadır. Ancak Irak Türkmen Türkçesi umumî suretle aynı çizgide olmasına rağmen zaman zaman il, ilçe, köy, kasaba ve hatta bazen aynı ilçenin iki mahallesi arasında da konuşma dili açısından ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Söz gelimi; Telafer'de bulunan Aşağı ve Yukarı Kale bölgelerinin konuşma ağızları arasında farklılıkların görüldüğü, bu farklılıkların söz varlığında da ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mesela Aşağı Kaleliler; *çuvaldız* derken Yukarı Kaleliler *febene* sözcüğünü tercih etmektedir. Ayrıyeten söz konusu iki bölge arasında sadece sakinlerinin konuştuğu gizli bir dil olduğunun tespit edilmesi dikkat çekicidir (Gökdağ B. A., 2019, s. 106).

1.3. Irak Türkmen Türkçesinin Ayrıldığı Gruplar ve Kullandıkları Alfabe

Irak Türkmen Türkçesi ağızları arasındaki en belirgin ve tasnif niteliği taşıyan farklılık, teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde kendini göstermektedir. Irak Türklerinin içerisinde yaşadığı Türkmeneli bölgesindeki bazı yerler, teklik 2. kişi iyelik ekini [+v], çokluk 2. kişi iyelik ekini ise [+vIz, +vUz] olarak kullanırken bazı yerler teklik 2. kişi iyelik ekini [+y], çokluk 2. kişi iyelik ekini [+yIz, +yUz] şeklinde kullanmaktadır. Irak Türkmen Türkçesi ağızları hakkında çalışma yapan araştırmacılar bu farklılıktan yola çıkarak Irak Türkmen ağızlarını "v" ve "y" olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. "v" grubuna dâhil olan bölgeler; *Erbil, Kerkük, Yayçı, Bılava, Türkalan, Çardağlı, Topzava, Tokmaklı, Dakuk merkez*, *Hanekin, Kazaniye* ve *Mendeli*'dir. "y" grubuna dâhil olan bölgeler ise: *Telafer, Musul merkez, Altun Köprü, Teze-Hurmatu, Dakuk'un Zeynelabidin* bölgesi, *Kifri, Tuz-Hurmatu, Beşir, Kara Teppe, Amerli* ve genel olarak *Bayat bölgesidir*. Irak Türkmen Türkçesi ağızlarındaki bir diğer fark ise kişi zamirlerinde ortaya çıkmaktadır. Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında genel olarak kişi zamirleri şöyledir: *men, sen, o, biz, siz, olar*. Ancak "v" grubuna dâhil olan Erbil ve "y" grubuna dâhil olan Altun Köprü'de kişi zamirlerinin şu şekilde olduğu da görülmektedir: *bilem, bilev, bilemiz, bileviz, beme, beye, beyiz, besi, beleri*. "y" grubuna dâhil olan Amerli ağzında ise söz konusu bu durum sadece teklik ve çokluk 2. kişi zamirlerinde *biley, bileyiz* şeklinde gözlemlenmektedir. Bu farklılık, Irak Türkmen Türkçesinin tüm ağızlarında bulunmadığından dolayı buradan hareketle bir tasnife gitmek mümkün görünmemektedir.

Irak Cumhuriyeti kurulmadan önce Irak Türkleri, yazı dili olarak Osmanlı Türkçesini ve doğal olarak Arap alfabesini kullanmaktaydılar. Irak Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra Irak'ta genel olarak Türkçe yasaklanmış ve Arapça hem resmî dil hem de eğitim dili mahiyetinde olmuştur. 1970 yılında radikal Baas Arap partisi (1968-2003) Irak Türklerine kültürel hak hukuk tanıyarak Arap alfabesi kullanmak şartıyla okullarda ana dille eğitim görülmesine izin vermiştir. Bu nedenle Irak Türkleri o dönemde Arap alfabesiyle Irak Türkmen Türkçesini yazı dili olarak kullanmışlardır. Ne var ki bir iki yıl sonra radikal Baas Arap partisi, Irak Türklerinin kültürel haklarını geri almıştır. Bu süreç 2003 yılına kadar devam etmiştir. Dikta rejiminin 2003 yılında devrilmesinin ardından Türkmeneli bölgesinde yaşayan Irak Türkleri, eğitim dili olarak Türkçe öğrenim görme hakkını kazanmışlardır. Türkmeneli'nin çoğu bölgelerinde devlete bağlı Türkmen okulları bugünkü hâlini almıştır. Lâkin Türkmen okullarındaki eğitim dili Türkiye Türkçesi olmuştur. Zira Irak Türkmen Türkçesi, konuşma

diliyle kısıtlı kalmış, resmî bir yazı dili hüviyeti kazanamamıştır. Edebî dilde ise genel olarak Türkmeneli bölgesindeki yazarlar; şiirlerini, hoyratlarını ve dörtlüklerini Irak Türkmen Türkçesi ağzıyla Arap alfabesi kullanarak yazmaktadırlar. Bu durum, çoğu zaman imla yanlışlıklarına neden olmaktadır. Çünkü henüz Irak Türkmen Türkçesinin yazı dilini karşılayacak resmî bir alfabe tayin edilmediğinden dolayı doğal olarak herhangi bir yazım kılavuzu da bulunmamaktadır. Bu yüzden Irak Türkmen Türkçesinin yazı dilini Arap alfabesi kullanarak yazıya döken yazarlar, birçok sözcüğü farklı biçimlerde yazarak kendi aralarında ihtilafa düşmektedirler.

1.4. Irak Türkmen Türkçesiyle İlgili Yapılan Çalışmalar

Irak Türkmen Türkçesinin gerek Y grubuna dâhil olan ağızlarıyla ilgili, gerekse V grubuna dâhil olan ağızlarıyla ilgili akademik çalışmalar, az da olsa mevcut durumdadır. Bunun yanında Irak Türklerinin folklorunu, kültürünü ve edebiyatını içeren çalışmalar da bulunmaktadır. 1974 yılında *Tellâfer Türkçesi Üzerine* başlıklı makalesini yayımlayan Sâdettin Buluç (Buluç, 1974), Irak Türkmen Türkçesi Tellâfer ağzının ses bilgisi ve Türk dilinin hangi koluna bağlı olduğuna odaklanmıştır. Araştırma sonucunda, Arapça bir eserde zikredildiği üzere Tellâfer ağzının Çağatay Türkçesine benzediği görüşünün yanlış olduğunu, Tellâfer ağzının Türk dilinin güney-batı koluna mensup olup Azeri karakterini taşıdığı ve Anadolu'nun Urfa, Diyarbakır, Kars ve Van ağızlarına yaklaştığını ortaya koymuştur. Buna ilaveten Buluç, bu çalışmasında Tellâfer'deki iki mahalle (Aşağı Kaleliler ve Yukarı Kaleliler) arasında bile ağız farklılıklarının olduğunu da söylemiştir. Sâdettin Buluç'un bu tespitini Bilgehan Atsız Gökdağ, örneklerle tanıklamıştır. Bilgehan Atsız Gökdağ, *Telafer Ağzı* başlığı altında yayımlamış olduğu makalesinde (Gökdağ B. A., 2019) Tellâfer'in Aşağı Kaleliler ve Yukarı Kaleliler mahallelerinin arasındaki ağız farklılıklarını örneklerle belirterek izah etmiştir. Gökdağ, sözcük kullanımı açısından iki mahalle arasındaki farklılıkları örneklerle tanıklayarak söz gelimi; Aşağı kaleliler *çuvaldız* derler Yukarı Kalelilerin ise *febene* diye adlandırdıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Gökdağ, makalesinde Tellâfer'in ses bilgisine ve özetçe şekil bilgisine odaklanarak Tellâfer ağzında iki lehçelik durumunun söz konusu olduğunu da sonuç olarak ortaya koymuştur. 1976 yılında *Kerkük Ağzına Göre Arzu İle Kamber Masalı* başlığı altında bir makale yayımlayan Sâdettin Buluç (Buluç, 1976), söz konusu bu masalın Türk halk edebiyatındaki

önemini vurgulayarak masalın daha çok Azeri alanında işlendiğinden söz etmiştir. Ayrıca masalın bölgeden bölgeye göre birtakım ayrılıklar gösterdiğini de zikretmiştir. Buluç, makalesinde Arzu İle Kamber masalının önceden derlenip kayıt altına alınan ses bantlarını tekraradan dinleyerek transkripsiyon işaretleriyle yazıya aktarmış ve diyalektoloji çalışmalarına elverişli bir hale getirerek yayımlamıştır. Buluç, makalesinin sonunda ise yazıya aktardığı masala istinaden karşılıklı bir sözlük de işlemiştir. 1979 yılında *Irak Türkmen Ağızları* başlığı altında doktora tezini hazırlayan Choban Khıdır (Khıdır, 1979), Türkmeneli'nin farklı bölgelerinden derlemeler yaparak diyalektolojik olarak incelemeler yapmıştır ve tezin sonunda Irak Türkmen Türkçesinin söz varlığı ile ilgili karşılaştırmalı bir sözlük de çalışmıştır. Aynı yıl yani 1979 'da *Kerkük Ağzı* başlığı altında doktora tezini hazırlayan Hussin Shahbaz (Shahbaz, 1979), Kerkük'ten derlemeler yaparak Kerkük ağzının fonetiğine ve morfolojisine odaklanmıştır. Araştırmanın sonucunda Shahbaz, yaptığı gramatikal incelemelerden yola çıkarak Kerkük ağzının Türkçenin Azerbaycan sahasına dâhil olduğunu tanıklamıştır. Ancak Shahbaz, Irak Türkmen Türkçesinde sıklıkla kullanılan addan ad yapan ve üzerine geldiği sözcüğü belirten [+(A)kA] ekinin hiçbir Türk lehçesinde bulunmadığı, Kerkük yöresinde konuşulan Kürtçede var oluşundan dolayı Kürtçeden Kerkük ağzına geçtiğini savunmuştur. Lakin bu iddianın doğru olmadığını Köktürkçenin gramerine baktığımızda görüyoruz. Nitekim söz konusu [+(A)kA] ekinin [+kA] biçimi Köktürkçede yönelme hâli işlevinde kullanılmaktadır (Ercilasun, 2004, s. 185). Bunun yanında bu iddianın doğru olmadığını *Irak Türkmen Türkçesi Dakuk Merkez Ağzı* başlığı altında yüksek lisans tezini hazırlayan Mohammed Kahiyah mantıklı bir biçimde tanıklamıştır. Kahiyah, durumu Kerkük'ün etnik nüfusundan analiz ederek şöyle bir açıklama yapmıştır; *"1910 senesine ait olan İngiliz konsolosluk raporunda, Kerkük'ün 40 bin olan Müslüman nüfusunun hemen tamamının Türkmenler'den oluştuğu ve şehirde bunun haricinde sadece 2500 Musevi, 630 Hristiyan ve Talâbânî aşiretine mensup 2 bin Kürt'ün bulunduğu kaydedilmiştir. Ayrıca şehirde konuşulan dil de Türkçedir. Kerkük ve yöresinde Kürtler Yahudilerden bile azken ve şehirde konuşulan dil de Türkçe iken böyle bir ekin alıntı alınması pek mümkün olmamalıdır, zira sayıca fazla olan Yahudiler dile etki sağlayamazken, bu ekin Kürtçe olması bilimsel araştırma ve metot dayanağı kavramı içinde olması mümkün değildir. Buna istinanden şu söylenebilir; bir dilin kendi aslî özelliklerini koruması alıntı alınan ekler veya kelimler bakımdan daha sağlamdır, +(y)AkA ekinin Eski Türkçede var olan +kA ekiyle bağlantılı olduğu söylenebilir, zira Eski Türkçede +kA eki; Yönelme hâli eki, diğer hâl*

ekleri gibi Eski Türkçeden beri çeşitli işlevlere tabi tutulmuştur. Eski Türkçede sesli harfle biten kelimelerden sonra +kA, +A ve +yA eki kullanılır." (Kahiyah, 2022, s. 65). 1987 yılında Ankara'da düzenlenen *Irak Türkleri Sempozyumu'nda Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı* başlığı altında tebliğ sunan Ahmet Bican Ercilasun, daha sonra bu tebliği *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler* adlı kitabında yayımlamıştır (Ercilasun, 2017). Ercilasun, tebliğinde Irak Türkmen Türkçesinin dil ve edebiyatı üzerinde durmuştur. Ercilasun, Irak Türkmen Türkçesinin ağız hususiyetlerini tespit etmek için Hussin Shahbaz'ın 1979 yılında doktora tezi olarak kaleme aldığı *Kerkük Ağzı* çalışmasını incelemiştir. İncelemenin sonucunda Irak Türkmen Türkçesinin Azeri ağızları içerisinde yer aldığını yani Irak Türkmen Türkçesinin Doğu Oğuz grubunun hususiyetlerini taşıdığı sonucuna varmıştır. *Irak Türkmen Türkçesi* başlığı altında bir çalışma yayımlayan Hidayet Kemal Bayatlı (Bayatlı, 1996), çok sayıda halk şiirleri, ninniler ve deyimler derlemiştir. Ardından Bayatlı, derlediği metinlere istinaden Irak Türkmen Türkçesinin ses bilgisi ve şekil bilgisi hakkında özetçe bilgiler vermiş ve söz varlığıyla ilgili dizin de yapmıştır. 1996 yılında *Irak-Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler* başlığı altında makalesini yayımlayan Çoban Hıdır Haydar (Haydar, 1996), Irak Türkmen Türkçesinde bulunan birleşik sözcüklere odaklanmıştır. Araştırma sonucunda Haydar, Irak Türkmen Türkçesindeki birleşik kelimelerin daha çok anlam kayması yoluyla meydana geldiğini, ses kayması yoluyla meydana gelen birleşik kelimelerin daha az olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Haydar, Türkmeneli ağızlarındaki birleşik kelimelerin; sıfat tamlamalarından, sıfat fiillerin birleşmesinden, bir adla birleşik fiil yapan yardımcı fiillerden ve görülen geçmiş zaman ile kurulduğundan oluştuğunu da kaydetmiştir. 1999 yılında *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi* başlığı altında yüksek lisans tezini hazırlayan Önder Saatçi (Saatçi, 1999), Kerkük ağzının fonetiğini ve morfolojisini Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput kentlerinin ağızlarıyla karşılaştırarak söz konusu bu ağızların arasındaki ortak noktalara odaklanmıştır. Azerbaycan Türkologlarından Gazanfer Paşayev, 2003 yılında Kril alfabesiyle kaleme aldığı *Kerkük Dialektinin Fonetikası* başlığı altındaki çalışmasında edebî metinlerden ve folklor çalışmalarında yola çokarak Kerkük ağzının ses bilgisini ortaya koymaya çalışmıştır (Paşayev, 2003). 2012 yılında Bilgehan Atsız Gökdağ, *Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar* başlığı altında yayımlamış olduğu makalesinde Irak Türkmen Türkçesinin özetçe şekil bilgisine değinerek, Irak Türkmen ağızlarının ayrıldığı gruplar ve Irak Türkmen Türkçesiyle ilgili yapılan bazı çalışmalardan da bahsetmiştir (Gökdağ

B. A., 2012). 2013 yılında ise *Irak Türkmen Türkçesinin Bayat Ağzı* başlığı altında yüksek lisans tezini hazırlayan Luqman Nader Ismael, 2021 yılında tezini bastırarak yayımlamıştır (Ismael, 2021). Ismael, çalışmasında Irak'taki Bayat bölgesinin farklı köylerinden derlemeler yaparak söz konusu Bayat bölgesinin birçok köylerinin ses ve şekil bilgisini ortaya koymuştur. Ancak Ismael, Bayat bölgesine mensup Amerli'den derlemeler yapmatığı için herhangi bir şekilde Amerli'nin ağız özelliklerine değinememiştir. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi* başlığı altındaki eserinde, Irak Türkmen Ağızlarına da değinmiştir (Korkmaz, 2020). Korkmaz, bu çalışmasında Irak Türklerinin tarihi hakkında bilgiler verdikten sonra Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının yapısına odaklanmıştır. Araştırmanın sonucunda ise, Irak Türkmen Türkçesinin temel yapısının Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen bir kısım özellikler ile ortaklaşan ve yer yer Arapça ve Farsçanın etkisinde de kalan bir yapıya sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Korkmaz, Irak Türkmen Türkçesinde küçük ağız adacıkları oluşturan bazı ayrılık ve farklılaşmaların olduğu sonucuna da varmıştır. Yine 2020 yılında *Kerkük Türkmen Ağzında Hastalık Adları* başlığı altında söz varlığı temelli bir makale yayımlayan Sevda Özen Eratalay (Eratalay, 2020), Kerkük'te anlamsal ve biçimsel bağlamda Türkiye'deki ile aynı olan hastalık adlarının nasıl konulmuş olabileceğine odaklanmıştır. Araştırmanın sonucunda biçim olarak aynı ancak anlamsal açıdan farklılık gösteren hastalık adları tespit edilmiştir. Bunun yanında yazar, Kerkük ağzında Eski Türkçeye ait sözcüklerle kurulu hastalık adlarını da tespit etmiştir. *Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu Ağzı* başlığı altında yüksek lisans tezini hazırlayan Hussein Ahmed Shukur (Shukur, 2020), Tuzhurmatu bölgesinden derlemeler yaparak Tuzhurmatu ağzının ses bilgisi ve şekil bilgisine odaklanmıştır. Çalışmanın sonucunda araştırmacı, Tuzhurmatu ağzının özelliklerini, ses bilgisini ve şekil bilgisini ortaya koymuştur. Çoban Uluhan Beşirli'nin 2021 yılında yayımlanan *Irak Türkmen Ağzıları* başlığı altındaki çalışması, Türkmeneli'nin farklı bölgelerinden yapmış olduğu derleme metinlerden oluşmaktadır (Beşirli, Irak Türkmen Ağızları, 2021). Aynı yıl *Irak Türkmen Ağzı Araştırmaları* başlığı altında bir çalışma yayımlayan Beşirli (Beşirli, Irak Türkmen Ağzı Araştırmaları, 2021), Irak Türkmen Türkçesinin dil özellikleriyle folkloruna odaklanmıştır. Yazar, bu çalışmasında Irak Türkmen Türkçesi ağzında yazılmış bilinmeyen bir YUSUF ZÜLEYHA hikayesinden bahsetmektedir. Bunun yanında Irak Türkmen Türkçesinin dil özelliklerinden bahsederek bu ağızların tasnifi üzerinde de durmuştur. Batıda ise Irak

Türkmen Türkçesiyle ilgili sadece bir çalışma yapılmış, söz konusu bu çalışmada Irak Türkmen Türkçesindeki istek kipi üzerinde durulmuştur (Bulut, 2000).

1.5. Amerli'nin Tarihi ve Coğrafi Lokasyonu

22 Oğuz bölüğünün dokuzuncusu olan Bayat'lara (Mahmud, 2021, s. 56) mensup Amerli bölgesi, Kerkük'ün güneyinde Bağdat'ın ise kuzeyinde yer almaktadır. Kör Dere, Amerli bölgesini sağ ve sol olmak üzere iki yakaya ayırmaktadır. Yüz Ölçüm Genel Müdürlüğü'nün resmî sitesindeki verilere göre Amerli'nin yüz ölçümü 774 km^2'dir (Yüzölçüm Müdürlüğü, 2009). Irak'ta 1957 yılından beri nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak İskân ve Belediyeler Bakanlığının resmî internet sitesinde Amerli'nin 2014 yılı itibariyle nüfusunun 42.000 olduğu görünmektedir (İskan ve Belediyeler Bakanlığı, 2014). Nüfusunun tamamı Irak Türklerinden oluşan Amerli bölgesi, idari olarak önceden Kerkük'e şimdi ise Salahattin iline bağlıdır. Amerli sakinlerinin rivayetlerine göre; Selçukluların çöküşünden sonra birkaç aşiret bir araya gelerek Dulkadıroğulları beyliğini kurmuşlardır. Bu aşiretlerden birisinin adı da Emirli'dir. Ardından söz konusu Emirliler Irak'a gelip şimdiki Amerli bölgesine yerleşmişlerdir. Böylece Emirli aşireti temelinde bugünkü Amerli bölgesi kurulmuştur. Hâlihazırda bu görüşü bilimsel bir şekilde kanıtlayan çalışmalar bulunmamaktadır. Ancak Dulkadıroğulları beyliğinin çoğunluğunu Bayat'lar oluşturduğundan dolayı (Sümer, 1952, s. 380-381) az da olsa bu görüşü doğru kılmaktadır.

Amerli bölgesinin konumu, geçmişte ve günümüzde büyük önem taşımaktadır. Çünkü Amerli, kuzey illerini güneyde bulunan illere ve güney illerini kuzeyde bulunan illere bağlamaktadır. Bunun yanında toprağının bol ve verimli olması bölgeyi ziraat açısından önemli kılmaktadır. Bu sebeptendir ki Amerli halkının neredeyse yarısından fazlası tarım ve hayvancılıkla uğraşıp civarda bulunan köylere de gerek zirai mahsullerini gerekse hayvancılıktan elde ettikleri süt ürünlerini satmaktadırlar.

2014 yılında ortaya çıkan IŞİD terör örgütü, yoğunluğu Irak Türklerinden oluşan kentlere ciddi zararlar vererek Amerli bölgesini dört bir yandan kuşatmıştır. IŞİD terör örgütü, sadece sivillerden oluşan Amerli'yi kuşatma boyunca bombalayarak işgal etmeye çalışmıştır.

Bunun karşısında Amerli halkı, birbirine kenetlenip kendi silahlarıyla savunma hattı oluşturarak direnmeye başlamıştır. 80 gün devam eden direnişin sonucunda Amerliler, IŞİD'e teslim olmayarak yaşadıkları bölgeyi işgalden kurtarmayı başarmışladır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler

Ünlüler: Ciğerlerimizden gelen havanın ağzımızda herhangi bir engele uğramaksızın dil ve dudaklarımızın oluşturduğu seslere ünlü denir (Korkmaz, 1992, s. 158). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında tespit edilen ünlü sayısı 10 'dur. Amerli ağzında her bir ünlünün uzun biçimi de bulunmaktadır. Böylece tespit edilen ünlüler sırasıyla şöyledir: /a, ā, e, ē, ė, ē̇, ı, ī, i, ī̇, ı́, ī̇́, o, ō, ö, ō̈, u, ū, ü, ṻ/ Söz konusu ünlülerin özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. Ünlüler

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Art	a	ı	o	U
Ön	e	i	ö	ü
	ė	ı́		

2.1.1. Uzun Ünlüler

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan seslere uzun ünlü denir (Korkmaz, 1992, s. 156). Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında uzun ünlülerin sıkça kullanılması bu ağızların en belirgin özelliklerinden birisi hâline gelmiştir. Amerli ağzındaki uzunluk nedenlerinin ilki, şimdilik belirli bir fonetik sebebe bağlı olmayan birincil uzunluklardır. İkincisi ise, herhangi bir fonetik etkinin sonucunda ortaya çıkan ikincil uzunluklardır.

A. Birincil Uzun Ünlüler: Mevcut bilgilerimiz doğrultusunda herhangi bir ses olayına maruz kalmadan ortaya çıkan uzunluklar birincil uzunluk olarak değerlendirilmektedir. Ana Türkçe döneminde görülen birçok uzun ünlülü sözcüğün Amerli ağzında hâlâ korunduğu ortaya çıkmaktadır.

Örneğin;

AT. āş > *āş*	(12.75.6.)	"aş, sulu yemek"
AT. yāg > *yāġ*	(12.29.10.)	"yağ"
AT. yārın > *yārın*	(1.14.9.)	"yarın"
AT. bōyın > *bōyın*	(9.42.14.)	"boyun"
AT. yēl > *yēl*	(5.7.5.)	"rüzgar"
AT. īş > *īş*	(13.31.15.)	"iş"

Yukarıda örnekleri verilen sözcüklerin Ana Türkçedeki uzun ünlülü biçimleri, Talat TEKİN'in "Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler" çalışmasından alınmıştır (Tekin, 1995, s. 172, 175, 177, 182).

B. İkincil Uzun Ünlüler: İkincil uzun ünlüler, çeşitli ses olayları sonucunda meydana gelmektedir. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında ikincil uzun ünlüler, temel olarak iki fonetik etkinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

1. Sözcüğe, gerek yapım eki gerek çekim eki getirildiğinde sözcük içerisinde geniş ünlüyü takiben dar ünlü gelmekteyse geniş ünlü uzamaktadır.

Örneğin;

yėw > *yēwńnen*	(1.7.13.)	"evinden"
göz > *gōzń*	(1.4.1.)	"gözü"
ķardaş > *ķardāşım*	(2.27.2.)	"kardeşim"
ṣaṭ- > ṣāṭṭı	(2.41.4.)	"sattı"
kes- > *kēsńp*	(3.9.7.)	"kesmiş"
ķoy- > *ķōydu*	(4.7.18.)	"koydu"

2. Tonlama ve vurgu ile yapılan uyarı ünlemlerinin sonucunda da ikincil uzunluklar ortaya çıkabilmektedir.

Örneğin;

hā	(4.38.3.)
bittī	(5.12.8.)
bīn ńkkiyüz	(7.12.12.)
ķāç	(9.14.2.)

2.1.2. Kısa Ünlüler

Boğumlanma süreleri kısa olan ünlülere kısa ünlü denir (Korkmaz, 1992, s. 103). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki kısa ünlülerin genellikle sözcükte veya sözcüğün ek aldığı sırada geniş ve uzun ünlünün ardından gelen dar ünlülerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Örneğin;

*ḳōnş**ı***	(9.16.3.)	“komşu”
*gēl**ı̈́**n*	(12.10.8.)	“gelin”
*gə̄zn**ı̈́***	(6.26.4.)	“gözünü”
*ə̄l**ü**b*	(6.29.8.)	“ölmüş”
*bāş**ı**na*	(2.10.12.)	“başına”
*yōḫ̣**u***	(13.32.3.)	“yoktu”
*ḥēm**i**d*	(14.72.4.)	“hamit”

2.1.3. Ünlü Uyumu

Köken açısından Türkçe olan sözcüklerde ünlülerin art-ön, düzlük-yuvarlaklık niteliklerinin hecelerde birbirine uyumlu olması kuralına ünlü uyumu denir (Korkmaz, 1992, s. 161). Amerli ağzında varlığını güçlü bir şekilde sürdüren ünlü uyumu, artlık-önlük uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

A. Artlık-Önlük Uyumu: Sözcüğün ilk hecesi art ünlü ile başlıyorsa ilk hece dışındaki heceler de art ünlü olarak devam eder. Keza sözcüğün ilk hecesi ön ünlü biçimindeyse sözcüğün diğer heceleri de ön ünlüyle devam eder. Bu uyum, başlangıcından günümüze kadar Türkçenin tüm tarihî dönemlerinde özellikle Eski Türkçe dönemindeki en güçlü kurallardan birisidir (Bozkurt, 2012, s. 83). Artlık-önlük uyumu, Amerli ağzına çok güçlü bir şekilde hâkimdir. Öyle ki Amerli ağzında birçok yabancı sözcük de bu uyuma tabi tutulmaktadır.

Örneğin;

ET. ḳarındaş > *ḳardaş*	(9.44.5.)	“kardeş”
ET. almıla > *alma*	(13.56.4.)	“elma”
ET. irin > *irı́n*	(6.26.2.)	“irin”
ET. kudruk > *ḳuyruġ*	(2.6.11.)	“kuyruk”
ET. örtüg > *ōrtüg*	(1.3.8.)	“örtü”
OT. barmak > *barmaġ*	(7.17.4.)	“parmak”

<u>Alıntı sözcüklerde:</u>

Ar. cāmiʿ > *cēmı́ʿ*	(14.37.1.)	“cami”
İsp. cigarro > *cıġara*	(14.56.8.)	“sigara”
İt. macchina > *mekne*	(12.40.6.)	“makine”
Far. ātaş > *aṭaş*	(4.34.5.)	“ateş”
Ar. aḏān > *azan*	(2.37.9.)	“ezan”
Ar. bayāḍ > bayaz	(7.10.9.)	“beyaz”

B. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Düzlük yuvarlaklık uyumuna göre sözcüğün ilk hecesindeki ünlünün düz olmasıyla birlikte ilk hece dışındaki ünlüler de düz olur. Fakat sözcüğün ilk hecesindeki ünlü yuvarlak ise takip eden hecedeki ünlüler ya dar yuvarlak veyahut düz geniş olur. Köken açısından Türkçe sözcüklerde aranan düzlük yuvarlaklık uyumu (Efendioğlu & İşcan, 2010, s. 138), Türkçenin tarihî dönemlerinde artlık-önlük uyumu kadar güçlü bir ses kuralı olmamıştır. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında varlığını ibraz eden küçük ünlü uyumu, büyük ünlü uyumuna kıyasen daha az sözcükte görülmektedir.

Örneğin;

ET. yum- > *yumalla*	(1.29.6.)	"kapatırlar"
ET. kalıt- > **OT.** kaldur- > *ḳāldırıbṣan*	(2.34.12.)	"kaldırmışsın"
ET. yė- > *yēyírmíş*	(4.2.10.)	"yiyormuş"
ET. kıl- > *ḳilirdiġ*	(7.8.6.)	"kılıyorduk"
ET. başla- > *başlāyır*	(8.14.1.)	"başlıyor"

Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaştırıcı dudak ünsüzlerinin etkisinden dolayı düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırılık gösteren bazı sözcükler, yuvarlaklaştırıcı dudak ünsüzlerine rağmen Amerli ağzında uyuma tabi olmuştur.

Örneğin;

ET. savur- > *sāwır-*	(12.61.16.)	"savur-"
ET. takaġu > *ṭāwıġ*	(13.40.11.)	"tavuk"
OT. çamur > *çāmır*	(14.4.2.)	"çamur"
ET. kaġur- > *ḳāwır-*	(12.77.5.)	"kavur-"

2.1.4. Ünlü Değişimleri

Ünlü Değişimleri: Ünlülerin ünlülere veyahut ünsüzlerin ünlülere uygulamış olduğu etki sonucunda ünlülerin nitelik değiştirmesi olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 159).

A. Art Ünlülerin Önleşmesi: Amerli ağzına yabancı dillerden giren sözcüklerdeki /ḫ, ḥ, ġ/ ünsüzlerinin etkisiyle gelişip ortaya çıkan bir değişimdir. Bu ünsüzlere ek olarak yabancı sözcüklerdeki ayın /ʿ/ ünsüzü, Türkiye Türkçesinde kalın bir şekilde /a/ ile telaffuz edilirken Amerli ağzında ince olarak /e/ ile telaffuz edilmektedir.

Örneğin;

Ar. ʿaskeriعسكري > *ʿeskerîy*	(5.1.9.)	“askerî”
Ar. duʿāʾدعاء > *düʿe*	(1.10.3.)	“dua”
Ar. ḥāşaحَاشَ > *ḫeşe*	(9.19.10.)	“haşa”
Far. hafteهفته > *ḥefte*	(5.2.11.)	“hafta”
Ar. ḥdudحدود > *ḫüdüd*	(1.40.44.)	“hudut”
Ar. ḫancerخنجر > *ḫençer*	(1.25.10.)	“hançer”
Ar. ḫafif خفيف > *ḫefif*	(2.11.7.)	“hafif”
Far. ḫaste خسته > *ḫeste*	(8.16.5.)	“hasta”
Ar. ġaribغريب > *ġerib*	(10.23.4.)	“garip”

Bazen (ç, ş, y, l) ünsüzlerinin etkisiyle sözcüğün türlü hecelerindeki art ünlülerin veya ünlülerden birinin ön sıraya geçmesi de görülür (Karaağaç, 2016, s. 145).

Örneğin;

ET. kamış > *ḳēmı́ş*	(3.8.3.)	“kamış”
ET. kıl- > *ḳil-*	(2.4.9.)	“kıl-”
ET. çık- > *çı́ḫ-*	(5.5.8.)	“çık-”
ET. yıġ- > *yiġilli*	(1.32.10.)	“yığılıyor”

B. Ön Ünlülerin Artlaşması: Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzına yabancı dillerden giren sözcüklerdeki /ṭ, ṣ/ ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan bir değişimdir.

Örneğin;

Ar. selāmeسلامة > *ṣalamaṭ*	(9.27.4.)	“selamet”
Ar. seyāreسيارة > *ṣayara*	(12.33.5.)	“araba”
Ar. mūseموسى > *muṣa*	(13.28.2.)	“musa”
Ar. amāneامانة > *amanaṭ*	(9.18.7.)	“emanet"

C. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi: Bu değişimin, Amerli ağzında yaygın bir şekilde bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Örneğin;

ET. süz- > *ṣız-*	(12.97.13.)	“süz-”
ET. ötrü > *ōtı́rı́*	(1.24.2.)	“ötürü”
ET. tüvek > *tı́feng*	(2.40.14.)	“tüfek”
ET. yumurtġa > *yımırṭa*	(4.8.3.)	“yumurta”
ET. bedük > *bēyyı́g*	(8.8.9.)	“büyük”
ET. otun > *ōdın*	(4.20.1.)	“odun”

Derleme metinlerinde yuvarlak ünlülerin düzleşmesi incelenirken Amerli ağzının Eski Türkçede bulunan bir sözcüğü düz biçimiyle hâlâ koruduğu, ancak aynı sözcüğün Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaştığı tespit edilmiştir;

ET. boyın (Clauson, 1972, s. 386) > *bōyın* (9.42.14.) “boyun”

Ç. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması: Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki bazı sözcüklerde yuvarlaklaşma /b/ dudak ünsüzü etkisiyle ortaya çıkmaktadır.

Örneğin;

ET. bıçuk > *buçuġ*	(5.11.5.)	"buçuk"
OT. baba > *boba*	(9.10.6.)	"baba"

Ancak Amerli ağzındaki bazı sözcüklerde dudak ünsüzlerinin yanında bulunmamasına rağmen düz ünlünün yuvarlaklaştığı görülmektedir.

Örneğin;

ET. tegül > *dōgü*	(13.10.9.)	"değil"
ET. sağdıç > *ṣāġduc*	(1.25.7.)	"sağdıç"
ET. ḳozı/ḳuzı > *ḳuzu*	(2.21.1.)	"kuzu"
ET. tilkü > *tülkü*	(4.37.12.)	"tilki"

İncelenen metinlerde Amerli ağzında, Eski Türkçeye ait bir sözcüğün yuvarlak biçimini hâlâ koruduğu tespit edilmiştir;

ET. altun>*alṭun*	(4.32.8.)	"altın"

2.1.5. Ünlü Düşmeleri

Ünlü düşmesi, sözcüğün değişik fonetik olaylarına maruz kalarak bazı ünlülerin iç ve son hecelerde düşmesi hadisesidir (Korkmaz, 1992, s. 159). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki ünlü düşmelerinin aşağıdaki fonetik nedenlere bağlı olarak vuku bulduğu tespit edilmiştir.

1. Orta Hece Vurgusuzluğu Nedeniyle: Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak sözcük ünlü ya da ünsüzle başlayan bir ek aldığında gerçeklemektedir.

Örneğin;

ḳābı > ḳābṣınnan	(1.3.12.)	"kapısından"
bōyın > bōynına	(1.6.2.)	"boynuna"
çālınır > çālnır	(6.18.8.)	"çalınır"
yēt́iṕene > yėtşene	(4.17.11.)	"yetişene"
yānına > yanna	(4.31.10.)	"yanına"

2. Son Hecede Yükleme Ekinin Düşmesiyle

Örneğin;

eşyelērı́mı́zı́ > eşyelērı́mı́z	(9.38.1.)	"eşyalarımızı"
ʿabāṣını > ʿabāṣın	(3.2.12.)	"abasını"
bāşını > bāşın	(1.29.9.)	"başını"
ādını > ādın	(14.38.5.)	"adını"

3. Ulama ve Hece Birleşmesi Nedeniyle

Örneğin;

uşaġlārıy‿ıçın > *uşaġlārıyçın*	(4.32.3.)	“çocukları için”
bu yüze > *bıyza*	(2.29.1.)	“bu tarafa”
o yüze > *oyza*	(2.29.2.)	“o tarafa”

4. Ünlü Karşılaşması Nedeniyle

Örneğin;

ikki üç tene > *küştene*	(2.13.2.)	“iki üç tane”
ne ėtsen > *nėtsen*	(4.7.6.)	“ne yapıyorsun”
ne için > *nēyçí*	(4.38.6.)	“niçin”
arāçı ıçın > *arāçıçın*	(1.10.17.)	“aracı için”
ōġlu uçun > *ōġluçun*	(1.4.12.)	“oğlu için”

2.1.6. Ünlü Türemesi

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında ünlü türemesinin sadece ön seste vuku bulduğu ve iki sözcükte ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Örneğin;

ürüḥü	(1.29.2.)	"ruhu"
ışṣu	(8.3.2.)	"su"

2.1.7. İkiz Ünlü (Diftong)

İkiz ünlü, iki farklı ünlünün birleşerek aynı anda telaffuz edilmesiyle ortaya çıkar (Berbercan, 2014, s. 103). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında diftong örneğinin bir hayli az olduğu ve sadece yabancı sözcüklerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Örneğin;

*mes**ēi***	(8.12.7.)	"2. öğretim"
*ʿ**ēi**ley*	(8.13.4.)	"ailen"

2.2. Ünsüzler

Ünsüzler, boğumlanma noktalarından gelen hışırtı veyahut patlamanın mahsulü olup ses yolunun bir noktada kapanması yahut daralması sonucunda ortaya çıkan seslerdir (Banguoğlu, 2019, s. 40).

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında 31 ünsüz olduğu tespit edilmiştir. Bu ünsüzler sırasıyla şöyledir: / ʾ, ʿ, b, c, ç, d, ḍ, ḏ, f, g, ġ, h, ḥ, ḫ, j, k, ḳ, l, m, n, p, r, s, ṣ, s̱, ş, t, ṭ, w, y, z /. Aşağıdaki tabloda Amerli ağzında bulunan ünsüzleri çıkış noktaları, söyleyiş süreleri ve ses tellerinin titreşmesine göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Tablo 2. Ünsüzler

	Tonlu		Tonsuz	
	Sürekli	Süreksiz	Sürekli	Süreksiz
Dudak	/m/,/w/	/b/		/p/
Diş-Dudak			/f/	
Diş	/z/, /n/, /r/	/d/, /ḍ/, /ḏ/	/s/	/t/
Damak-Diş	/j/	/c/	/ş/, /ṣ/, /s̱/	/ç/, /ṭ/
Ön Damak	/l/, /y/	/g/		/k/
Arka Damak	/ġ/		/ḥ/	/ḳ/
Gırtlak			/h/, /ḫ/	

2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Ünsüz değişmeleri, tonlarını ses tellerinden alan tonlu ünsüzlerin seslerini çarpma ve sürtünmeden alan tonsuz ünsüzlerle değişmesi olayına denir (Coşkun, 2003, s. 46-47). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında ünsüz değişmeleri; tonlulaşma, tonsuzlaşma ve süreklileşme şeklinde tespit edilmiştir. Bunların yanında Eski Türkçedeki /ng/ sesinin, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde ng > w, y ile değişmesi bu ağızların en önemli özelliği hâline gelmiştir. Öyle ki Irak Türkmen Türkçesine dâhil olan ağızlar, bu değişmeden yola çıkılarak tasnif edilmektedir. Bu tasnifler "w" ve "y" olmak üzere iki grup altında yapılmaktadır. Araştırma konumuz olan Amerli ağzı, "y" grubuna dâhil olduğu için teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerindeki ng > y ile değişmektedir. Bu değişim, iyelik kökenli kişi ekleri alan fiil çekimlerinde de kendini göstermektedir.

Örneğin;

*wēr**d**ı́y*	(2.2.15.)	"verdin"
*görmēzd**ı́y***	(2.11.13.)	"görmezdin"
*ėtmēd**ı́y***	(2.35.7.)	"etmedin"
*gėtmesēy**ı́z***	(2.36.8.)	"gitmezseniz"
*işiy**ı́z***	(2.36.9.)	"işiniz"
*gēld**ı́y**ı́z***	(3.2.9.)	"geldiniz"
*ḳelb**ı́y***	(3.5.4.)	"kalbin"

1. Tonlulaşma

k>g değişimi:

Bu değişimin ön ses ve son seste, çoğu zaman da ön ünlülerin yanında görüldüğü tespit edilmiştir.

Örneğin;

ET. keç- > *gėç-*	(1.3.13.)	“geç-”
Far. leçekلچک > *leçeg*	(1.30.2.)	“leçek”
ET. bedük > *bēyyíg*	(2.35.11.)	“büyük”
ET. kir- > *gir-*	(4.23.3.)	“gir-”
ET. yürek > *üreg*	(4.29.15.)	“yürek”
ET. ingek > *ineg*	(15.26.12.)	“inek”

t>d değişimi:

Bu değişimin ön ses ve son seste hem ön hem art ünlünün yanında görüldüğü tespit edilmiştir.

Örneğin;

ET. tört > *dörd*	(1.12.11.)	“dört”
ET. taş > *daş*	(7.9.12.)	“taş”
Ar. ʿawratعورة > *arwad*	(9.1.2.)	“avrat”
ET. tokuz > *doḳḳuz*	(1.43.4.)	“dokuz”
ET. teri > *dērí*	(15.28.1.)	“deri”
ET. yoġrut > *yōġurd*	(12.86.2.)	“yoğurt”

p>b değişimi:

Bu değişimin Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında çok seyrek olduğu tespit edilmiştir.

Örneğin;

ET. tap- > *ṭab*	(4.7.13.)	"bul-"
ET. kapıġ > *ḳābı*	(3.12.8.)	"kapı"

ç>c değişimi:

Bu değişimin ön, iç ve son seslerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Örneğin;

ET. āç > *ac*	(2.26.1.)	"aç"
ET. sağdıç > *ṣāġduc*	(1.25.7.)	"sağdıç"
ET. yıġaç > *aġac*	(4.21.5.)	"ağaç"
ET. kılıç > *ḳilinc*	(4.29.4.)	"kılıç"
ET. kėçe > *gėce*	(1.13.9.)	"gece"
ÇT. çontay > *canṭa*	(14.84.13.)	"çanta"

2. Tonsuzlaşma

b>p değişimi:

Bu değişim, ön ve iç seslerde tespit edilmiştir.

Örneğin;

cıblak > *çulpaḫ*	(2.11.8.)	“çıplak”
Far. brincبرنج > *pirinç*	(2.22.3.)	“pirinç”
ET. biçek > *pıçaġ*	(4.36.15.)	“bıçak”
Far. çōbānچوبان > *çopan*	(5.3.3.)	“çoban”

c>ç değişimi:

Bu değişim, ön ses, iç ses ve son seste tespit edilmiştir.

Örneğin;

Far. brincبرنج > *pirinç*	(2.22.3.)	“pirinç”
Ar. ḫancarخنجر > *ḫençer*	(1.25.10.)	“hançer”
cıblak > *çulpaḫ*	(2.11.8.)	“çıplak”

z>s değişimi:

Bu değişime sadece bir örnekte rastlanmıştır.

Örneğin;

ET. yaz- > *yāṣ-*	(4.4.3.)	“yaz-”

3. Süreklileşme

k>ḫ değişimi:

Örneğin;

ET. çōk > *çoḫ*	(1.4.14.)	“çok”
ET. yakın > *yāḫın*	(4.17.12.)	“yakın”
ET. çık- > *çiḫ-*	(6.15.2.)	“çık-”
ET. bak- > *baḫ-*	(6.28.4.)	“bak”

k>ġ değişimi:

Örneğin;

ET. kudruk > *ḳuyruġ*	(2.6.11.)	“kuyruk”
ET. uvşak > *uşaġ*	(9.4.4.)	“uşak”
ET. bıçuk > *buçuġ*	(5.11.5.)	“buçuk”
OT. konak > *ḳonaġ*	(6.8.5.)	“konak”

b>m değişimi:

Örneğin;

ET. bin-/min- > *min-*	(6.24.5.)	“bin-”
ET. buna > *muna*	(13.56.12.)	“buna”
ET. ben/men > *men*	(14.2.17.)	“ben”

2.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri

Ünsüz benzeşmesi, seslerin çıkış yeri bakımından birbirine yaklaşması olarak nitelendirilir (Karaağaç, 2018, s. 65). Aşağıda izah edildiği gibi Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzı hakkındaki incelemeler sonucunda farklı fonetik nedenlere bağlı olarak ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler tespit edilmiştir.

nd>nn benzeşmesi:

/n/ ünsüzüyle biten sözcüklere, teklik 1. kişi iyelik ekiyle biten sözcüklere, teklik ve çokluk 3. kişi iyelik ekleriyle biten sözcüklere ayrılma hâli eki getirildiğinde ayrılma hâli ekinin başındaki /d/ ünsüzü, tam benzeşmeye girerek /n/ 'ye dönüşür.

Örneğin;

ḳābṣınnan	(1.3.12.)	“kapısından”
bitı́rennen	(1.9.1.)	“bitirenden”
feḳirliġinnen	(1.12.3.)	“fakirliğinden”
kēfı́nnen	(2.3.14.)	“keyfinden”
ḳuyruġunnan	(2.6.11.)	“kuyruğundan”
yānımnan	(3.6.8.)	“yanımdan”
arwādınnan	(4.5.1.)	“avradından”

nl>nn benzeşmesi:

Fiile çokluk 3. kişi emir eki [-sInlAr, -sUnlAr] getirildiğinde ve sonu /n/ ünsüzüyle biten sözcüklere çoğul eki [+lAr], addan eylem yapan [+lA] eki, addan ad yapan [+lIk, +lUk] ekleri ve addan sıfat yapan [+lI] eki getirildiğinde /l/ ünsüzü tam benzeşmeye girerek /n/ 'ye dönüşür.

Örneğin;

āṣṣınnar	(1.9.6.)	"alsınlar"
şirinnig	(1.11.4.)	"şirinlik"
āydınnıg	(4.6.5.)	"aydınlık"
ānnıyan	(1.28.5.)	"anlayan"
günner	(13.30.1.)	"günler"
bēnńg	(3.4.12.)	"benlik"

lr>ll benzeşmesi:

Sonu /l/ ünsüzüyle biten fiiller, geniş zamanın [-Ar, -Ir, -Ur] teklik 1. kişi çekiminde zaman ekinin ünlüsü orta hece vurgusuzluğu nedeniyle düştüğünden /l/ ile /r/ ünsüzü yan yana gelir; /r/ ünsüzü, /l/ ünsüzünün etkisi altında kalıp tam benzeşmeye girerek /l/ 'ye dönüşür. Yine sonu /l/ ünsüzüyle biten fiillere şimdiki zamanın [-(y)Ir, -(y)Ur] 3. teklik kişi ile çekiminde, zaman ekinin ünlüsüyle ünsüzü yer değiştirir ve /l/ ile /r/ ünsüzü yan yana gelir. Bu durumda yine /r/ ünsüzü, /l/ ünsüzünün etkisi altında kalarak tam benzeşmeye girer ve /l/ 'ye dönüşür.

Örneğin;

ollam	(9.32.1.)	"olurum"
ēzíllem	(10.51.3.)	"ezilirim"
gēllí	(4.26.5.)	"geliyor"
ḳāllı	(6.2.2.)	"kalıyor"
āllı	(1.27.6.)	"alıyor"

ōllu	(6.16.3.)	“oluyor”
ḳilĺ	(7.16.9.)	“kılıyor”

mb>mm benzeşmesi:

Derlenen metinlerde bu benzeşme, sadece iki örnekte tespit edilmiştir.

Örneğin;

kummet	(1.30.9.)	“kümbet”
ḳemmer	(6.1.2.)	“kamber”

ls>ss benzeşmesi:

Amerli ağzı hakkında derlenen metinlerde zikredilen benzeşmenin /l/ ünsüzüyle biten fiillere teklik 3. kişi emir ekinin getirilmesiyle [-sIn, -sUn] vuku bulduğu tespit edilmiştir.

Örneğin;

ōṣṣun	(5.4.11.)	“olsun”,
gēssĺn	(6.25.1.)	“gelsin”,
āṣṣın	(6.27.14.)	“alsın”,
tōküssün	(6.21.9.)	“dökülsün”,
ḳāṣṣın	(15.28.3.)	“kalsın”.

rl>ll benzeşmesi:

Amerli ağzındaki /rl>ll/ benzeşmesi, geniş zamanın ve şimdiki zamanın çokluk 3. kişi çekimlerinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Örneğin;

ḳaḫalla	(4.26.8.)	“kalkarlar”
mindírílle	(6.22.9.)	“bindiriyorlar”
yarwārılla	(6.26.16.)	“yalvarıyorlar”
dōnílle	(1.23.1.)	“dönüyorlar”
apārılla	(2.14.3.)	“götürüyorlar”
ḳawzāyılla	(9.3.7.)	“kaldırıyorlar”
ṣāyılla	(14.60.13.)	“sayıyorlar”
ḳawzalla	(14.61.6.)	“kaldırırlar”
wuralla	(14.65.1.)	“vururlar”
ḳoyalla	(15.34.8.)	“koyarlar”
ėdelle	(13.35.3.)	“ederler/yaparlar”

2.2.3. Ünsüz Aykırılaşması

Aykırılaşma, benzeşmenin tam tersi bir ses hadisesi olup seslerin çıkış noktası ve söyleniş niteliği bakımından birbirinden uzaklaşmasıdır (Özçelik, 2014, s. 138).

Amerli ağzından derlenen metinlerde ünsüz aykırılaşması, sadece yabancı sözcük olan bir örnekte tespit edilmiştir.

Örneğin;

Ar. tennūr تنور > *tēndír* (6.30.15.) "tandır"

2.2.4. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, sözcüğün asli hâlinde bulunmayan seslerin ancak çeşitli fonetik sebeplerle sonradan türemesidir (Mangır, 2021, s. 284). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında ünsüz türemesi, sadece ön seste ve bir örnekte tespit edilmiştir.

Örneğin;

yėw (8.8.6.) "ev"

Zikredilen örnekte kapalı e /ė/ ünlüsünün çift dudak v'sinin /w/ etkisi altında kalıp vurgusuzlaştığı, bu durumda ünlünün değerini koruması için boğumlanma noktası zayıf olan bir ünsüzün türediği düşünülebilir. Böylece kapalı e /ė/ ünlüsünün konuşma dilinde vurgulu ve güçlü bir şekilde telaffuz edilmesi sağlanmaktadır.

2.2.5. Ünsüz Yer Değiştirmesi (Metatez)

Yer değiştirme, herhangi bir sözcükte yan yana gelen iki sesin birbiriyle yer değiştirmesi olayıdır (Ergin, 2009, s. 52). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzından derlenen metinlerde görülen ünsüz yer değiştirmeleri; yakın yer değiştirme, uzak yer değiştirme ve ünlü-ünsüz yer değiştirmesi olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

Yakın Yer Değiştirme:

Amerli ağzındaki yakın yer değiştirme hadisesi aşağıdaki örneklerde tespit edilmiştir.

Örneğin;

arwad	(13.13.10.)	"avrat"
çulpaḫ	(2.11.8.)	"çıplak"
ṭorpaġ	(2.17.6.)	"toprak"
örged-	(13.14.7.)	"öğret-"

Uzak Yer Değiştirme:

Amerli ağzından derlenen metinlerde uzak yer değiştirme hadisesi, sadece bir sözcükte tespit edilmiştir.

Örneğin;

burġul	(12.87.2.)	"bulgur"

Ünlü-Ünsüz Yer Değiştirmesi:

Amerli ağzından derlenen metinlerde ünlü-ünsüz yer değiştirmesi, sadece /r/ ünsüzüyle biten fiillere şimdiki zaman [-(y)Ir, -(y)Ur] teklik 3. kişi çekiminde zaman ekinin ünsüzüyle ünlüsünün yer değiştirmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Örneğin;

bilḯndḯrrḯ	(1.5.1.)	"bilindiriyor"
wērrḯ	(2.7.12.)	"veriyor"
gōrrḯ	(2.15.11.)	"görüyor"

2.2.6. Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi, değişik ses olaylarından dolayı bazı sözcüklerde aynı ünsüzün iki defa tekrarlanıp yazılması olayına denir (Özdemir, 2019, s. 278). Amerli ağzından derlenen metinlerde ünsüz ikizleşmesi, iki ünlü arasında bulunan ünsüzlerde meydana gelmektedir.

Örneğin;

sebbeḥ	(4.27.9.)	"sabah"
ikki	(4.32.6.)	"iki"
ışṣu	(6.1.7.)	"su"
yėddḯ	(9.1.4.)	"yedi"
sėkkḯz	(6.15.14.)	"sekiz"
doḳḳuz	(1.43.4.)	"dokuz"

2.2.7. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi, dilin asli veya alıntı sözcüklerinde görülen, kolay söyleyişe yönelme veyahut lehçeleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir ses olayıdır (İlhan, 2009, s. 45).

Amerli ağzından derlenen metinlerde ünsüz düşmesi; ön ses, iç ses ve son seste tespit edilmiştir. Ön seste sadece /y-/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir. Bu durum /y-/ ünsüzü ön seste dar ünlüyle yan yana geldiğinde vuku bulmaktadır. Ayrıca sözcük başında /y-/ ünsüzünün düşmesi, Doğu Oğuz Grubu hususiyetlerinden birisi olduğu (Ercilasun, 2017, s. 202) için doğal olarak Irak Türkmen Türkçesinin zikredilen gruba dâhil olduğunu gösteren kanıtlardan birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Örneğin;

üz	(6.26.6.)	"yüz/çehre"
üzdürür	(4.16.9.)	"yüzdürür"
il	(2.20.3.)	"yıl"
üreg	(4.29.15.)	"yürek"
igid	(8.10.12.)	"yiğit"

İç Seste Ünsüz Düşmesi:

Örneğin;

sepērı̈́g	(11.4.2.)	"serperiz"
ṣōra	(1.22.3.)	"sonra"
ėle	(4.7.7.)	"eyle"
ḳāḫṭı	(7.7.12.)	"kalktı"
sele	(9.10.2.)	"söyle"

Son Seste Ünsüz Düşmesi:

Örneğin;

Alla	(8.7.8.)	“Allah”
ege	(10.46.1.)	“eğer”
buġda	(12.62.7.)	“buğday”

Ayriyeten Amerli ağzında /l/ ünsüzüyle biten fiiller geniş zaman teklik 3. kişide çekimlendiğinde zikredilen zaman ekinin son sesindeki /-r/ ünsüzü çoğu zaman düşmektedir.

Örneğin;

ōlu	(2.28.2.)	“olur”
ālı	(8.14.5.)	“alır”
ḳālı	(12.95.3.)	“kalır”
bilḯ	(1.6.8.)	“bilir”
gēlḯ	(9.41.11.)	“gelir”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. Çekim Ekleri

Türkçede fiil ve isimi çekimi kategorilerine yönelik olarak iki grup çekim eki vardır. İsim çekim ekleri, genel olarak adlarla adlar veyahut adlarla fiiller arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 22). Ancak "evine bağlı, yükte hafif, kıldan ince; sabaha karşı, kendime göre, senin için" gibi kullanımlarda da görüldüğü üzere kimi durumlarda adlarla sıfat ve edat türünden sözcükler arasında ilişki kurmaya da yararlar.

3.1.1. Ad Çekim Ekleri

Ad çekim ekleri, adlarla fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumu karşılayan eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 23).

3.1.1.1. Çokluk Eki

Irak Türkmen Türkçesinin Amerli ağzında çokluk eki aynı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi [+lAr] ile yapılır.

Örneğin;

ḳizler	(1.15.6.)	"kızlar"
besteler	(1.15.10.)	"besteler"
kahalar	(1.42.6.)	"kâhyalar"
adamlar	(2.8.6.)	"adamlar"
findeler	(1.42.5.)	"boylar"

3.1.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, herhangi bir nesnenin kime ait olduğunu bildiren eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 23). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki iyelik ekleri 1. ve 3. Kişide Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. Fakat teklik ve çokluk 2. kişide farklılık göstermektedir. Bu ekleri aşağıdaki tabloda şöyle gösterebiliriz:

Tablo 3. İyelik Ekleri

	Teklik	**Çokluk**
1. kişi	+(I)m, +(U)m	+(I)mIz, +(U)mUz
2. kişi	+(I)y, +(U)y	+(I)yIz, +(U)yUz
3. kişi	+(s)I, +(s)U	+lArI

Örnekler;

		Teklik	Çokluk
1.	kişi	*ḳardāşım* (2.27.2.), *ḳizím* (6.2.10.)	*ḳizímíz* (6.6.11.), *ḳōnşumuz* (9.37.2.)
2.	kişi	*ḳelbíy* (3.5.4.), *uşaġlārıy* (4.31.9.)	*işiyíz* (2.36.9.), *ḳiziyiz* (15.9.2.)
3.	kişi	*ninēsí* (1.1.15.), *ayāġı* (1.10.10.)	*heleylērí* (1.15.12.), *başlārı* (1.20.7.)

		Teklik	Çokluk
1.	kişi	*ḳarārım* (6.23.6.), *üzüm* (6.28.14.)	*ḥecētimíz* (10.6.13.), *canṭāmız*(10.7.5.)
2.	kişi	*ḳarārıy* (6.24.7.), *ḳuyuy* (8.3.11.)	*bíríyíz* (9.25.1.), *obāyız* (6.18.6.)
3.	kişi	*ḳuyuşu* (8.3.15.), *bobāşı* (15.11.6.)	*bācılārı* (1.27.9.), *adamlārı* (2.1.10.)

3.1.1.3. Ad Durum Ekleri

a. Yalın Durumu:

Yalın durumu, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında da eksizdir.

Örneğin;

oġlan	(9.5.6.)	"oğlan"
göz	(1.1.16.)	"göz"
yol	(1.7.5.)	"yol"
süt	(6.19.7.)	"süt"
düşman	(8.10.7.)	"düşman"
şeker	(9.6.3.)	"şeker"
ḳuzu	(9.9.1.)	"kuzu"

b. İlgi Durumu:

İlgi durumu eki, sonuna eklendiği adla bir başka ad arasında ilgi sağlayan eke denir (Korkmaz, 2009, s. 23). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki ilgi durumu eki sonu ünsüzle biten adlara [+In, +Un]; ünlü ve teklik 3. kişi iyelik eki ile biten adlara ise [+nIn, +nUn] eklenerek yapılmaktadır.

Örneğin;

gēlḯnḯn	(12.15.1.)	"gelinin"
namāzlıgın	(9.20.12.)	"namazlığın"
munun	(12.17.11.)	"bunun"
ḳōnşumun	(5.17.5.)	"komşumun"
ṭōyun	(1.16.9.)	"düğünün"

ġurfānın	(1.25.12.)	“odanın”
obānın	(2.24.11.)	“obanın”
arpānın	(5.11.11.)	“arpanın”

c. Yükleme Durumu:

Yükleme durumu, cümle içerisinde geçişli fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu duruma denir (Korkmaz, 2009, s. 24). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında yükleme durumu eki [+nI, +nU, +I, +U] ile yapılır. Sonu ünlü ile biten adlar için [+nI, +nU], sonu ünsüz ile biten adlar için ise [+I, +U] kullanılır. Bunun yanında Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında yükleme durumu eksiz de kullanılır. Teklik ve çokluk 2. kişi iyelik ekinden sonra zaman zaman yükleme durumu ekinin düştüğü görülür.

Örneğin;

ḳuyruġu	(1.18.13.)	“kuyruğu”
gēlḯnḯ	(6.22.7.)	“gelini”
kurekēnḯ	(1.24.7.)	“güveyi”
bāşı	(1.27.14.)	“başı”
ürüḥü	(1.29.2.)	“ruhu”
ḳōyunu	(2.20.15.)	“koyunu”
ışṣunu	(4.14.1.)	“suyu”
ḳarārıy	(6.24.7.)	“kararını”
bḯrḯyḯz	(9.25.1.)	“birinizi”

Bunun yanı sıra Amerli ağzında yükleme durumu eki, teklik 3. kişi iyelik eki alan sözcüklere getirildiğinde ekin ünlüsünün düştüğü görülmektedir.

Örneğin;

ʿabāṣını > ʿabāṣın	(3.2.12.)	“abasını”
bāşını > bāşın	(1.29.9.)	“başını”
ādını > ādın	(14.38.5.)	“adını”

ç. Yönelme Durumu:

Yönelme durumu, cümle içerisinde sonuna geldiği adın eyleme doğru yönelmesini sağlayan eke denir (Korkmaz, 2009, s. 24). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında yönelme durumu eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Sonu ünsüzle biten adlara [+A], ünlüyle biten adlara ise yardımcı ses olarak [+(y)A] eklenmesiyle yapılır.

Örneğin;

ışṣuya	(15.34.9.)	“suya”
mālımıza	(11.3.3.)	“malımıza”
ḳişe	(11.5.8.)	“kışa”
naccara	(4.3.12.)	“marangoza”
aġaca	(4.21.5.)	“ağaca”
çeme	(4.8.12.)	“sazlığa”
pērdḯye	(4.36.5.)	“perdeye”
çaya	(5.5.11.)	“akarsuya”

d. Bulunma Durumu:

Bulunma durumu, eylemdeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur (Korkmaz, 2009, s. 24). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında bulunma durumu Türkiye Türkçesinde olduğu gibi adın sonuna [+DA] getirilerek yapılır.

Örneğin;

bāşında	(5.12.8.)	"başında"
obāyızda	(6.18.6.)	"obanızda"
wāḫṭında	(7.1.2.)	"vaktinde"
yėwde	(8.3.9.)	"evde"
ḳişte	(11.1.9.)	"kışta"
tēriḫte	(2.1.2.)	"tarihte"
firaşta	(3.5.1.)	"yatakta"

e. Ayrılma Durumu:

Ayrılma durumu, sonuna eklendiği adın eylemden ayrılarak uzaklaştığını bildiren durumdur (Korkmaz, 2009, s. 24). Amerli ağzında ayrılma durumu [+DAn] ile yapılır. Fakat "n" ve "m" ünsüzüyle biten sözcükler ile teklik 1. kişi, teklik ve çokluk 3. kişi iyelik eklerinden sonra ayrılma durumu ekinin başındaki "d" ünsüzü, kendisinden önceki ünsüzle benzeşmeye girerek n'ye dönüşür.

Örneğin;

yėwden	(9.12.15.)	"evden"
yādımızdan	(10.7.1.)	"yadımızdan"
duwardan	(7.10.3.)	"duvardan"
yėrden	(7.2.8.)	"yerden"

miġrı́bten	(1.23.2.)	“gün batımından”
yėddı́ günnen ṣōra	(3.9.13.)	“yedi günden sonra”
ēlı́nnen bı́r şėy ālıb	(9.11.4.)	“elinden bir şey almış”
ṭācı bāşınnan wēr dı́	(9.17.7.)	“tacı başından verdi”
erkennen ẖeber āldıyız	(10.11.2.)	“erkenden haber aldınız”
bayramnan bayrama	(2.24.1.)	“bayramdan bayrama”
ʿezyemnen aşāġıya	(2.32.15.)	“cübbemden aşağıya”
yānımnan	(3.6.8.)	“yanımdan”

f. Eşitlik Durumu:

Eşitlik durumu, eklendiği adla eylem veyahut cümlenin başka bir öğesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur (Korkmaz, 2009, s. 25). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında eşitlik durumunun sadece [+cA] ile yapıldığı görülmektedir.

Örneğin;

bunca	(12.59.13.)	“bunca”
onca	(14.79.12.)	“onca”
ensēsı́ce	(14.46.10.)	“ardınca”
ō̄ngümüzce	(11.1.6.)	“önümüzce”

g. Vasıta Durumu:

Vasıta durumu, adın birliktelik bildirdiğini gösteren durumdur (Korkmaz, 2009, s. 25). Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzının en özgün özelliklerinden birisi de vasıta durumu ekidir. Amerli ağzında vasıta durumu eki [+(y)dAn] ile yapılır. Ancak sonu "m", ‘'n" ile biten sözcükler ile teklik 1.kişi, teklik ve çokluk 3.kişi iyelik ekiyle biten sözcüklere vasıta durumu eki getirildiğinde yardımcı ses olan "y" ünsüzüyle ekin başındaki "d" ünsüzü n’ye dönüşür [+(n)nAn] ki bu da Amerli ağzının dikkat çekici özelliklerden birisidir.

Örneğin;

ḳāldı ikki uşaġdan boba	(9.24.2.)	“kaldı iki çocukla baba”
çāḳıdan yırṭar	(6.30.3.)	“çakıyla yırtar”
burġuldan oġaça pirinç	(2.24.3.)	“bulgurla o kadar pirinç”
ḳilincden wurrıġ	(4.24.1.)	“kılıçla vururuz”
diḏēsínnen ninēsí	(1.20.10.)	“dedesiyle ninesi”
bízímnen kike ol	(4.11.11.)	“bizimle kardeş ol”
ḳannan irín gēllí	(6.26.1.)	“kanla irin geliyor”
bobamnan ninēmíydí	(9.44.6.)	“babamla ninem idi”
özlērínnen	(4.12.5.)	“kendileriyle”

3.1.1.4. Aitlik Eki

Aitlik eki, Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında [+kI] şeklinde olup büyük ünlü uyumuna uymaktadır.

Örneğin;

indiki	(15.46.4.)	“şimdiki”
etrēfíndēkí	(6.21.10.)	“etrafındaki”
ḳucāġındākı	(9.26.9.)	“kucağındaki”
yoldākı	(9.27.1.)	“yoldaki”

3.1.1.5. Soru Eki

Soru eki, Amerli ağzı dâhil olmak üzere Irak Türkmen Türkçesinin hiçbir ağzında bulunmamaktadır. Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Amerli ağzında da soru, vurgu ve tonlama ile ifade edilir. Bu özellik Amerli ağzının Doğu Oğuz Grubuna mensup olduğunu kanıtlayan delillerden birisidir. Nitekim bu özellik, Doğu Oğuz Grubunun en belirgin hususiyetlerinden birisidir (Ercilasun, 2017, s. 202-203).

3.1.2. Fiil Çekim Ekleri

Fiil çekim ekleri, fiilin köklerindeki ve gövdelerindeki hareketleri kişi ve nesnelere bağlayarak adlarla fiiller arasında geçici anlam ilişkilerini kuran eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 25).

3.1.2.1. Şahıs Ekleri

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında zamir kökenli şahıs ekleri ve iyelik kökenli şahıs ekleri olmak üzere iki tür şahıs eki bulunmaktadır.

a. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri: Zamir kökenli şahıs ekleri, Amerli ağzında öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve istek kipinin çekimlerinde kullanılır. Aşağıda izah edildiği gibi:

Teklik:

1. kişi: [-Am]

yāyıram	(12.106.9.)	“yayıyorum”
olmaram	(15.95.2.)	“olmam”
ísterem	(12.15.8.)	“isterim”
wērmíşem	(12.28.12.)	“vermişim”
ėderem	(12.35.8.)	“ederim”
wėrrem	(15.4.2.)	“veririm”

keseceġem	(4.37.7.)	“keseceğim”

2. kişi: [-sAn, -sAy]

bilisen	(14.54.4.)	“bilirsin”
ēďi̇̈bsen	(14.78.9.)	“etmişsin”
yėrı̇̈yı̇̈rsen	(14.83.1.)	“yürüyorsun”
wėresen	(15.4.5.)	“verirsin”
wēri̇̈bsey	(12.28.8.)	“vermişsin”
bilisey	(13.61.11.)	“bilirsin”
ōḫuyaṣan	(14.55.11.)	“okuyasın”

3. kişi: Eksizdir!

<u>Çokluk:</u>

1. kişi: [-(I)ğ/g, -(U)ğ/g]

dėyērı̇̈ġ	(14.8.6.)	“deriz”
ēďi̇̈rı̇̈ġ	(12.90.15.)	“ediyoruz”
billı̇̈ġ	(13.32.4.)	“biliyoruz”
gēllı̇̈ġ	(14.10.10.)	“geliyoruz”
ēṣı̇̈tmı̇̈şig	(13.57.13.)	“işitmişiz”
ıṣṣulārıg	(14.51.12.)	“sularız”
begēnmı̇̈şı̇̈g	(13.5.3.)	“beğenmişiz”

2. kişi: [-sIz, -sUz]

ālışız	(12.3.8.)	“alıyorsunuz”
dēyı̇̈sı̇̈z	(2.2.10.)	“diyorsunuz”

ḳāçışız	(4.38.7.)	“kaçıyorsunuz”
ḳalāşız	metin dışı örnek	“kalasınız”

3. kişi: [-lAr>-lA]

apārılla	(5.16.1.)	“götürüyorlar”
ḳōyulla	(12.124.7.)	“koyuyorlar”
ėdelle	(13.4.10.)	“ederler”
gētī́rī́lle	(13.11.6.)	“getiriyorlar”
yāpşınna	(7.3.10.)	“yapsınlar”

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında zikredilen ekteki [-r] ünsüzünün çoğu vakit düştüğü görülmektedir.

b. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri: Bu ekler, Amerli ağzında görülen geçmiş zaman ve şart kipinin çekimlerinde kullanılır. Aşağıda izah edildiği gibi:

<u>Teklik:</u>

1. kişi: [-m]

yētī́ştī́m	(13.6.14.)	“yetiştim”
bitī́rdī́m	(14.24.6.)	“bitirdim”
ēttī́m	(15.19.10.)	“ettim”
çiẖtī́m	(15.19.9.)	“çıktım”
ölsem	(14.42.12.)	“ölsem”
dayāndım	(15.91.2.)	“dayandım”

2. kişi: [-y]

gėtsey	(13.14.4.)	“gitsen”

bildiy	(14.7.8.)	“bildin”
ālışṭıy	(14.7.3.)	“öğrendin”
wēŕdíy	(15.6.15.)	“verdin”
baḫārdıy	(15.44.11.)	“bakardın”

3. kişi: Eksizdir!

<u>Çokluk:</u>

1. kişi: [-(y)Ağ/g, -ğ/g]

dėyeġ	(14.15.13.)	“diyelim”
ėdeġ	(15.11.14.)	“edelim”
baḫaġ	(4.9.8.)	“bakalım”
síḿleyeġ	(6.7.2.)	“zehirleyelim”
ḳoymādıg	(10.5.1.)	“koymadık”
ḥāzırlādıġ	(14.75.11.)	“hazırladık”

2. kişi: [-yIz, -yUz]

ḳoymādıyız	(14.53.2.)	“koymadınız”
āldıyız	(10.15.4.)	“aldınız”
gėtmesēyíz	(2.36.8.)	“gitmeseniz”
gēldíyíz	(3.2.9.)	“geldiniz”

3. kişi: [-lAr>-lA]

ḳoyārdıla	(12.53.3.)	“koyardılar”
muwāfıḳṭıla	(14.9.12.)	“kabul ettiler”
çalārdıla	(15.18.12.)	“çalardılar”

dėyērdĺle	(12.55.1.)	“derdiler”
gidērdĺle	(12.9.4.)	“giderdiler”

Amerli ağzında, zamir kökenli şahıs eklerinin çokluk 3. kişi ekindeki gibi iyelik kökenli şahıs eklerinin çokluk 3. kişi ekinde de [-r] ünsüzü çoğu vakit düşmektedir.

3.1.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök veyahut gövdesinden sonra bir zaman eki alarak hareketi zamana bağlayan eklerdir (Demir, 2020, s. 209).

Şekil ve zaman ekleri, bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bildirme kipleri şekil ve zamanı ifade ederken tasarlama kipleri ise sadece şekli ifade etmektedir.

1. Bildirme Kipleri:

a. Geniş Zaman Eki: [-Ar, -Ir, -Ur]

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında /r/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik ve çokluk 1. kişi çekimlerinde geniş zaman ekinin ünlüsünün düştüğü görülmektedir:

wėrerem > *wėrrem*	(12.119.1.)	“veririm”
gētĺrerem > *gētĺrrem*	(14.67.3.)	“getiririm”
çāġıraram > *çāġırram*	(15.71.6.)	“çağırırım”
wurārıġ > *wurrıġ*	(4.24.3.)	“vururuz”

/l/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik ve çokluk 1. kişi geniş zaman ekiyle çekimlendiğinde zaman ekinin ünlüsü düşerek ünsüzü ilerleyici benzeşmeye girip /l/'ye dönüşür:

bilerem > *billem*	(13.71.10.)	“bilirim”
bilērĺġ > *billĺġ*	(13.32.4.)	“biliriz”

gelērı́ġ > *gēllı́ġ*	(14.10.10.)	“geliriz”
ēzı́lerem > *ēzı́llem*	(10.51.3.)	“ezilirim”
olaram > *ollam*	(9.32.1.)	“olurum”

Teklik ve çokluk olumlu 2. kişi çekimlerinde geniş zaman ekinin ünsüzü düşer:

wėrersen > *wėresen*	(15.4.5.)	“verirsin”
çiḫerdersen > *çiḫerdesen*	(15.27.13.)	“çıkarırsın”
görersen > *göresen*	(15.63.4.)	“görürsün”
dėyersen > *dėyesen*	(4.28.1.)	“dersin”
çiḫersen > *çiḫesen*	(5.19.10.)	“çıkarsın”

Amerli ağzındaki geniş zaman ekinin [-Ir, -Ur] şeklinin çoğu zaman /l/ ünsüzüyle biten fiillerin teklik 3. kişi çekiminde kullanıldığı tespit edilmiştir. /l/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik 3. kişi geniş zaman ekiyle çekimlendiği vakit zaman ekindeki /r/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir:

bilı́	(1.6.8.)	“bilir”
gēlı́	(9.41.11.)	“gelir”
ōlu	(2.28.2.)	“olur”
ālı	(8.14.5.)	“alır”
ḳālı	(12.95.3.)	“kalır”

Çokluk 3. kişi çekimlerinde geniş zaman ekinin /r/ ünsüzü çoğul ekinin /l/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /l/'ye dönüşür ve çoğul ekinin /r/ ünsüzü çoğu vakit düşer:

gėderler > *gėdelle*	(13.4.5.)	“giderler”
ḳoyarlar > *ḳoyalla*	(14.27.2.)	“koyarlar”

Teklik

1. kişi:

çāġıraram > *çāġırram*	(15.71.6.)	“çağırırım”
gētḯrerem > *gētḯrrem*	(14.67.3.)	“getiririm”
ēzḯlerem > *ēzḯllem*	(10.51.3.)	“ezilirim”
bilerem > *billem*	(13.71.10.)	“bilirim”
kėserem	(12.35.5.)	“keserim”

2. kişi:

dėyersen > *dėyesen*	(4.28.1.)	“dersin”
wėrersen > *wėresen*	(15.4.5.)	“verirsin”
çiḫersen > *çiḫesen*	(5.19.10.)	“çıkarsın”

3. kişi:

ḳaḫar	(13.36.1.)	“kalkar”
gėder	(6.1.8.)	“gider”
çiḫer	(7.10.4.)	“çıkar”
ālı	(8.14.5.)	“alır”
ōlu	(2.28.2.)	“olur”

<u>Çokluk</u>

1.kişi:

wurārıġ > *wurrıġ*	(4.24.3.)	“vururuz”
ḳoyārıg	(8.9.5.)	“koyarız”
dėyērı́g	(12.7.10.)	“deriz”
ėdērı́g	(14.65.13.)	“ederiz”

2.kişi:

dėyēsı́z	metin dışı örnek	“dersiniz”
ḳalāṣız	metin dışı örnek	“kalırsınız”
wurāṣız	metin dışı örnek	“vurursunuz”

3.kişi:

içerler > *içelle*	(1.10.16.)	“içerler”
sėçerler > *sėçelle*	(1.11.3.)	“seçerler”
aṭarlar > *aṭalla*	(4.33.1.)	“atarlar”
ḳaḫarlar > *ḳaḫalla*	(6.22.6.)	“kalkarlar”
gėderler > *gėdelle*	(13.4.5.)	“giderler”
ḳoyarlar > *ḳoyalla*	(14.27.2.)	“koyarlar”

Geniş Zaman Olumsuz Çekimi: Geniş zamanın olumsuzu Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında teklik, çokluk 1. ve 2. kişi çekimlerinde [-mA], teklik ve çokluk 3. kişi çekimlerinde ise [-mAz] ile yapılır. Ayrıca çokluk olumsuz 1. kişi çekiminde; zaman ekinin ünlüsü düşerek sadece ünsüzünün /r/ kaldığı görülmektedir.

Teklik

1. kişi:

bilmem	(13.1.11.)	"bilmem"
çekmem	(6.26.15.)	"çekmem"
wėrmem	(9.19.1.)	"vermem"

2. kişi:

baẖmaṣan	(10.45.1.)	"bakmazsın"
wėrmesen	(9.16.7.)	"vermezsin"

3. kişi:

olmaz	(13.32.15.)	"olmaz"
almaz	(15.51.14.)	"almaz"
gėçmez	(14.35.2.)	"geçmez"
dėmez	(14.43.3.)	"demez"

Çokluk

1. kişi:

dėmērı́ġ	(14.11.10.)	“demeyiz”
bilmērı́g	(14.19.9.)	“bilmeyiz”

2. kişi:

dėmēsı́z	metin dışı örnek	“demezsiniz”
bilmēsı́z	metin dışı örnek	“bilmezsiniz”
ḳaçmāṣız	metin dışı örnek	“kaçmazsınız”

3. kişi:

dėmezler > *dėmezle*	(14.75.1.)	“demezler”
degebilmezler > *degebilmezle*	(2.29.14.)	“dokuna bilmezler”
wėrebilmezler > *wėrebilmezle*	(14.34.13.)	“vere bilmezler”

b. Şimdiki Zaman Eki: [-(y)Ir, -(y)Ur]

Çokluk 3. kişi çekiminde şimdiki zaman ekinin /r/ ünsüzü, çoğul ekinin /l/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /l/’ye dönüşür:

tēpı́lle	(1.5.10.)	“tepiyorlar”
yiġiştirille	(1.11.9.)	“topluyorlar”
gētı́rı́lle	(2.13.8.)	“getiriyorlar”
yiġlille	(8.9.2.)	“ağlıyorlar”

Amerli ağzında şimdiki zaman ekinin teklik ve çokluk 2. kişi çekiminde, /r/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir:

bilisen	(14.54.4.)	“biliyorsun”
yēŕiẏíśen	(14.83.1.)	“yürüyorsun”
ālışan	(9.1.3.)	“alıyorsun”
gēlíśen	(8.11.2.)	“geliyorsun”
dēyíśíz	(2.2.10.)	“diyorsunuz”
ḳāçışız	(4.38.7.)	“kaçıyorsunuz”

Sonu /l/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik 3. kişi şimdiki zaman ekiyle çekimlendiğinde zaman ekinin ünlüsüyle ünsüzü yer değiştirir ve /l/ ile /r/ ünsüzü yan yana gelir. Bu durumda /r/ ünsüzü, /l/ ünsüzünün etkisi altında kalarak tam benzeşmeye girer ve /l/ ’ye dönüşür:

ḳillíˊ	(7.16.9.)	“kılıyor”
ḳāllı	(6.2.2.)	“kalıyor”
gēllíˊ	(4.26.5.)	“geliyor”
āllı	(1.27.6.)	“alıyor”

/r/ ünsüzüyle biten fiillere teklik 3. kişi şimdiki zaman eki getirildiğinde, zaman ekinin ünsüzüyle ünlüsünün yer değiştirdiği tespit edilmiştir:

sürrü	(12.71.15.)	“sürüyor”
durru	(13.26.7.)	“duruyor”
wēŕríˊ	(2.7.12.)	“veriyor”
ōṭurru	(13.20.6.)	“oturuyor”

Teklik

1. kişi:

yāyıram	(12.106.9.)	“yayıyorum”
dānışıram	(9.33.15.)	“danışıyorum”
gēdi̓rem	(1.36.6.)	“gidiyorum”
i̓sti̓rem	(2.30.4.)	“istiyorum”

2. kişi:

bilisen	(14.54.4.)	“biliyorsun”
yēri̓yi̓sen	(14.83.1.)	“yürüyorsun”
ālışan	(9.1.3.)	“alıyorsun”
gēli̓sen	(8.11.2.)	“geliyorsun”

3. kişi:

yāyır	(6.2.5.)	“yayıyor”
dēyi̓r	(9.15.1.)	“diyor”
işlēyi̓r	(14.49.6.)	“çalışıyor”
yēri̓yi̓r	(14.81.9.)	“yürüyor”
başlāyır	(8.14.1.)	“başlıyor”
ōẖuyur	(2.17.1.)	“okuyor”

Çokluk

1. kişi:

uzādırıg	(14.76.5.)	"uzatıyoruz"
āṭırıg	(11.2.7.)	"atıyoruz"
ístíríg	(13.5.1.)	"istiyoruz"

2. kişi:

ālışız	(12.3.8.)	"alıyorsunuz"
dēyísíz	(2.2.10.)	"diyorsunuz"
ḳāçışız	(4.38.7.)	"kaçıyorsunuz"

3. kişi:

ṣāyılla	(14.60.13.)	"sayıyorlar"
ḳōyulla	(12.124.7.)	"koyuyorlar"
tēpílle	(1.5.10.)	"tepiyorlar"

Şimdiki Zamanın Olumsuz Çekimi: Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında şimdiki zamanın olumsuz çekimi fiile [-m] getirilerek yapılır.

Teklik

1. kişi:

bílmírem	(15.73.3.)	"bilmiyorum"
ístēmírem	(2.4.4.)	"istemiyorum"

2. kişi:

gõmmüsen	(14.48.4.)	"gömmüyorsun"

3. kişi:

ṭānımır	(14.54.14.)	“tanımıyor”
wērmi̍r	(14.9.1.)	“vermiyor”
ḳilmir	(2.4.9.)	“kılmıyor”
ēṭmi̍r	(4.13.2.)	“etmiyor”

<u>Çokluk</u>

1. kişi:

ḳāḫmırıġ	(13.49.1.)	“kalkmıyoruz”

2. kişi:

ḳāḫmışız	metin dışı örnek	“kalkmıyorsunuz”
wurmışız	metin dışı örnek	“vurmuyorsunuz”
gēṭmi̍si̍z	metin dışı örnek	“gitmiyorsunuz”

3. kişi:

wērmi̍lle	(9.46.2.)	“vermiyorlar”
ṭānımılla	(9.35.14.)	“tanımıyorlar”

c. Görülen Geçmiş Zaman Eki: [-DI, -DU]

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında görülen geçmiş zaman ekinin çokluk 3. kişi çekiminde şahıs ekindeki /r/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir:

Teklik

1. kişi:

oyāndım	(15.87.1.)	"oynadım"
dayāndım	(15.91.2.)	"dayandım"
gēçindim	(3.7.1.)	"öldüm"
gōrdüm	(7.8.11.)	"gördüm"
ṭābṭım	(4.40.5.)	"buldum"
ḳōydum	(15.73.1.)	"koydum"

2. kişi:

ḳāldıy	(6.4.7.)	"kaldın"
āldıy	(9.35.3.)	"aldın"
bildiy	(14.7.3.)	"bildin"
ālışṭıy	(14.29.4.)	"öğrendin"

3. kişi:

apārdı	(2.41.7.)	"götürdü"
ḳāldı	(4.12.4.)	"kaldı"
gēldi	(10.28.3.)	"geldi"
düştü	(15.45.3.)	"düştü"

<u>Çokluk</u>

1. kişi:

ḥāzırlādıġ	(14.75.11.)	“hazırladık”
wēr<u>d</u>́ġ	(13.3.3.)	“verdik”
ōlduġ	(15.46.15.)	“olduk”
ḳāḫṭıġ	(7.7.4.)	“kalktık”

2. kişi:

gēld<u>i</u>́yíz	(3.2.9.)	“geldiniz”
āldıyız	(10.11.4.)	“aldınız”

3. kişi:

ḳāldıla	(13.60.11.)	“kaldılar”
ḳōndula	(13.60.1.)	“kondular”
ōldula	(15.10.13.)	“oldular”
ḳōydula	(15.34.3.)	“koydular”
gēld<u>i</u>́le	(6.29.4.)	“geldiler”

Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuz Çekimi: Amerli ağzında görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi [-mA] ile yapılmaktadır.

Teklik

1. kişi:

yēt́ĭşmēd́ĭm	(13.20.14.)	"yetişmedim"
yėmēd́ĭm	(15.73.8.)	"yemedim"

2. kişi:

ėtmēd́ĭy	(2.35.7.)	"etmedin"

3. kişi:

ḳalmādı	(8.3.4.)	"kalmadı"
olmādı	(15.12.1.)	"olmadı"
gelmēd́ĭ	(13.35.6.)	"gelmedi"
ėtmēd́ĭ	(13.35.7.)	"etmedi"

Çokluk

1. kişi:

ḳoymādıg	(10.5.1.)	"koymadık"
ḳōruẖmādıg	(10.5.11.)	"korkmadık"

2. kişi:

ḳoymādıyız	(14.53.2.)	"koymadınız"

3. kişi:

aṣmādıla	(15.71.8.)	"asmadılar"
ḳoymādıla	(10.1.8.)	"koymadılar"

gētı́rmēdı́le	(9.23.12.)	“getirmediler”
wėrmēdı́le	(9.47.9.)	“vermediler”

ç. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: [-mIş, -mUş, -(y)Ib, -(y)Ub]

Öğrenilen geçmiş zaman eki, Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında teklik ve çokluk 1. kişi çekimlerinde [-mIş, -mUş] vasıtasıyla yapılırken teklik, çokluk 2. ve 3. kişi çekimlerinde ise [-(y)Ib, -(y)Ub] ile yapıldığı tespit edilmiştir.

Teklik

1. kişi:

yāṭmışam	(2.39.3.)	“yatmışım”
minmişem	(6.24.5.)	“binmişim”
ėtmı́şem	(15.74.6.)	“etmişim”
wērmı́şem	(12.28.12.)	“vermişim”

2. kişi:

wērı́bsey	(12.28.8.)	“vermişsin”
ēdı́bsen	(14.78.9.)	“etmişsin”
gōrı́bsen	(15.55.14.)	“görmüşsün”
ḳāldırıbṣan	(2.34.12.)	“kaldırmışsın”

3. kişi:

gēlı́b	(9.12.13.)	“gelmiş”
wērı́b	(12.28.16.)	“vermiş”
ḳālıb	(12.122.8.)	“kalmış”
durub	(13.25.10.)	“durmuş”

Çokluk

1. kişi:

ētmi̓şi̓g	(14.68.14.)	“etmişiz”
gēlmi̓şi̓g	(2.2.5.)	“gelmişiz”
begēnmi̓şi̓g	(13.5.3.)	“beğenmişiz”
daldalānmışıġ	(4.22.6.)	“daldalanmışız”

2. kişi:

ōldüri̓bsi̓z	metin dışı örnek	“öldürmüşsünüz”
sēwi̓bsi̓z	metin dışı örnek	“sevmişsiniz”
ṭuṭubṣız	metin dışı örnek	“tutmuşsunuz”

3. kişi:

ḥāzıllayıbla	(14.41.1.)	“hazırlamışlar”
ḳōyubla	(12.70.12.)	“koymuşlar”
ēdi̓ble	(13.65.14.)	“etmişler”
gētı̓ri̓ble	(15.33.13.)	“getirmişler”

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumsuz Çekimi: Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzunun [-mA] ile yapıldığı görülmektedir.

Teklik

1. kişi:

ḳalmāmışam	metin dışı örnek	"kalmamışım"
ışṣulamāmışam	metin dışı örnek	"sulamamışım"
gētı́rmēmı́şem	metin dışı örnek	"getirmemişim"
wurmāmışam	metin dışı örnek	"vurmamışım"

2. kişi:

ōldürmēyı́bsen	metin dışı örnek	"öldürmemişsin"
sėwmēyı́bsen	metin dışı örnek	"sevmemişsin"
gėtmēyı́bsen	metin dışı örnek	"gitmemişsin"
ṭuṭmāyıbṣan	metin dışı örnek	"tutmamışsın"

3. kişi:

gelmēyı́b	(13.32.9.)	"gelmemiş"
görmēyı́b	(1.1.12.)	"görmemiş"
sėwmēyı́b	(1.1.14.)	"sevmemiş"
olaşmāyıb	(14.84.10.)	"ulaşmamış"
ḳalmāyıb	(2.39.9.)	"kalmamış"

Çokluk

1. kişi:

almāmışıg	metin dışı örnek	“almamışız”
ḳalmāmışıg	metin dışı örnek	“kalmamışız”
ölmēmiĺşiĺġ	metin dışı örnek	“ölmemişiz”
gėtmēmiĺşiĺġ	metin dışı örnek	“gitmemişiz”

2. kişi:

bilmēyiĺbsiĺz	metin dışı örnek	“bilmemişsiniz”
ōṭurmāyıbṣız	metin dışı örnek	“oturmamışsınız”
yėmēyiĺbsiĺz	metin dışı örnek	“yememişsiniz”
gelmēyiĺbsiĺz	metin dışı örnek	“gelmemişsiniz”

3. kişi:

dėmēyiĺble	metin dışı örnek	“dememişler”
ḳaçmāyıbla	metin dışı örnek	“kaçmamışlar”
oynamāyıbla	metin dışı örnek	“oynamamışlar”
inciĺtmēyiĺble	metin dışı örnek	“incitmemişler”

d. Gelecek Zaman Eki: [-AcAğ]

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında gelecek zaman ekinin pek seyrek kullanıldığı görülmüştür.

Teklik

1. kişi:

keseceġem	(4.37.7.)	"keseceğim"
dėyeceġem	metin dışı örnek	"diyeceğim"
aparacaġam	metin dışı örnek	"götüreceğim"
şíşírdeceġem	metin dışı örnek	"şişireceğim"

2. kişi:

ḳoyacaġṣan	(4.22.11.)	"koyacaksın"
yaṭacaġṣay	metin dışı örnek	"yatacaksın"
öleceġsen	metin dışı örnek	"öleceksin"
çímeceġsen	metin dışı örnek	"yüzeceksin"

3. kişi:

dögeceg	(15.78.2.)	"dövecek"
ḳızacaġ	metin dışı örnek	"kızacak"
ḳaçacaġ	metin dışı örnek	"kaçacak"
ḳazacaġ	metin dışı örnek	"kazacak"

Çokluk

1. kişi:

ḳalacāġıġ	metin dışı örnek	“kalacağız”
wuracāġıġ	metin dışı örnek	“vuracağız”
itecēġíġ	metin dışı örnek	“iteceğiz”
uṭacāġıġ	metin dışı örnek	“kazanacağız”
ḳazacaġıġ	metin dışı örnek	“kazacağız”

2. kişi:

baḫacāġṣız	metin dışı örnek	“bakacaksınız”
görecēġsíz	metin dışı örnek	“göreceksiniz”
yiġleyecēġsíz	metin dışı örnek	“ağlayacaksınız”
uçacāġṣız	metin dışı örnek	“uçacaksınız”

3. kişi:

yayacaġla	metin dışı örnek	“yayacaklar”
ṣāwıracaġla	metin dışı örnek	“savuracaklar”
yėyeceġle	metin dışı örnek	“yiyecekler”
ekeceġle	metin dışı örnek	“ekecekler”

Gelecek Zamanın Olumsuz Çekimi: Gelecek zamanın olumsuz çekimi, [-mA] ile yapılır. Ancak olumsuzluk ekinin son sesi ünlü, zaman ekinin de ilk sesi ünlü olduğundan dolayı zikredilen zamanın olumsuzluk çekiminde, olumsuzluk eki ile zaman ekinin arasına yardımcı ses olarak /y/ yarı ünlüsü getirilir.

Teklik

1. kişi:

ḳoymayacaġam	metin dışı örnek	"koymayacağım"
kaçmayacaġam	metin dışı örnek	"kaçmayacağım"
gėtmeyeceġem	metin dışı örnek	"gitmeyeceğim"
yēŕ́meyeceġem	metin dışı örnek	"yürümeyeceğim"

2. kişi:

ōṭurmayacaġṣan	metin dışı örnek	"oturmayacaksın"
ṣıyırmayacaġṣan	metin dışı örnek	"sıyırmayacaksın"
sürmeyeceġsen	metin dışı örnek	"sürmeyeceksin"
ėtmeyeceġsen	metin dışı örnek	"etmeyeceksin"

3. kişi:

yāndırmayacaġ	metin dışı örnek	"yakmayacak"
ṣaġmayacaġ	metin dışı örnek	"sağmayacak"
silmeyeceġ	metin dışı örnek	"silmeyecek"
ṣıḫmayacaġ	metin dışı örnek	"sıkmayacak"

Çokluk

1. kişi:

gėtmeyeceġíġ	metin dışı örnek	“gitmeyeceğiz”
aṭmayacāġıġ	metin dışı örnek	“atmayacağız”
ḳaçmayacāġıġ	metin dışı örnek	“kaçmayacağız”
ḳapaṭmayacāġıġ	metin dışı örnek	“kapatmayacağız”
ṣıḫmayacāġıġ	metin dışı örnek	“sıkmayacağız”

2. kişi:

wurmayacāġṣız	metin dışı örnek	“vurmayacaksınız”
bişirmeyecēġsíz	metin dışı örnek	“pişirmeyeceksiniz”
ḳaḫmayacāġṣız	metin dışı örnek	“kalkmayacaksınız”
ḳırmayacāġṣız	metin dışı örnek	“kırmayacaksınız”

3. kişi:

gelmeyeceġle	metin dışı örnek	“gelmeyecekler”
ḳırmayacaġla	metin dışı örnek	“kırmayacaklar”
ḳaçmayacaġla	metin dışı örnek	“kaçmayacaklar”
ḳurṭarmayacaġla	metin dışı örnek	“kurtarmayacaklar”

2. Tasarlama Kipleri:

a. İstek Kipi:

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında teklik ve çokluk 3. kişi çekimlerinde istek kipinin ekleri yerine emir kipinin ekleri kullanılmaktadır.

Teklik

1. kişi: [-(y)Im, -(y)Um]

bāḫım	(14.81.14.)	"bakayım"
içim	(15.93.2.)	"içeyim"
dēyím	(13.34.5.)	"diyeyim"
gō̄rüm	(9.4.10.)	"göreyim"

2. kişi: [-(y)AsAn]

ōḫuyaṣan	(14.55.11.)	"okuyasın"
ōṭuraṣan	(14.55.13.)	"oturasın"
ṣoyaṣan	(15.27.6.)	"soyasın"
yırṭaṣan	(15.27.8.)	"yırtasın"
göresen	(15.63.4.)	"göresin"

3. kişi: [-sIn, -sUn]

ṣaḫlāṣın	(13.54.8.)	"saklasın"
apārṣın	(15.86.2.)	"götürsün"
ētsín	(2.27.6.)	"etsin"
çiḫsín	(11.3.12.)	"çıksın"
ōldürsün	(15.65.1.)	"öldürsün"

Çokluk

1. kişi: [-(y)Ağ, -(y)AğIn]

baḫaġ	(4.9.8.)	“bakalım”
dėyeġ	(14.15.13.)	“diyelim”
ėdeġ	(6.7.1.)	“edelim”
darṭāġın	(13.44.11.)	“öğütelim”
dėyēġín	(12.67.2.)	“diyelim”

2. kişi: [-(y)AsIz]

ḳalāṣız	metin dışı örnek	“kalasınız”
ōṭurāṣız	metin dışı örnek	“oturasınız”
gelēsíz	metin dışı örnek	“gelesiniz”
girēsíz	metin dışı örnek	“giresiniz”

3. kişi: [-sInlAr>-sInnA, -sUnlAr>-sUnnA]

yāyṣınna	(5.4.3.)	“yaysınlar”
āṣṣınna	(7.2.11.)	“alsınlar”
yāpṣınna	(7.3.10.)	“yapsınlar”
yḗsínne	(12.120.10.)	“yesinler”
gḗtsínne	(14.38.13.)	“gitsinler”

İstek Kipinin Olumsuz Çekimi: Amerli ağzında istek kipinin olumsuz çekimi [-mA] olumsuzluk eki ile yapılır.

Örneğin;

gelmeyesen	metin dışı örnek	"gelmeyesin"
ḳāldırmayaṣan	metin dışı örnek	"kaldırmayasın"
bitı́rmeyesen	metin dışı örnek	"bitirmeyesin"
gėtmeyēsíz	metin dışı örnek	"gitmeyesiniz"
wurmayāṣız	metin dışı örnek	"vurmayasınız"

b. Emir Kipi:

Amerli ağzında emir kipinin, teklik ve çokluk 1. kişi çekimlerinde istek kipinin ekleri kullanılmaktadır. Ayrıca emir kipinin teklik 2. kişi çekiminin iki şekli vardır. İlki; eksizdir. İkinci şekli ise: [-gInAn, -gUnAn] ekiyle yapılmaktadır.

/-l/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik ve çokluk 3. kişinin emir kipiyle çekimlendiği vakit fiilin /l/ ünsüzü, emir kipinin /s/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /s/'ye dönüşür.

Teklik:

1. kişi: [-(y)Im, -(y)Um]

bāḫım	(14.81.14.)	"bakayım"
içim	(15.93.2.)	"içeyim"
dēyím	(13.34.5.)	"diyeyim"
gōrüm	(9.4.10.)	"göreyim"

2. kişi: İlk şekli Eksiz!

baḫ	(12.27.3.)	“bak”
ol	(14.68.8.)	“ol”
gel	(13.53.5.)	“gel”
ḳoy	(14.44.3.)	“koy”
dōldur	(15.93.1.)	“doldur”

2. kişi: İkinci şekli [-gInAn, -gUnAn]

gēlgı́nen	metin dışı örnek	“gel”
ḳōygunan	metin dışı örnek	“koy”
ōṭurgunan	metin dışı örnek	“otur”
ḳāçgınan	metin dışı örnek	“kaç”
bitı́rgı́nen	metin dışı örnek	“bitir”

3. kişi: [-sIn, -sUn]

ōlṣun < *ōṣṣun*	(15.82.6.)	“olsun”
ḳālṣın < *ḳāṣṣın*	(15.28.3.)	“kalsın”
gēlsı́n < *gēssı́n*	(2.11.3.)	“gelsin”
çiḫsı́n	(11.3.12.)	“çıksın”
ōldürsün	(15.65.1.)	“öldürsün”

<u>Çokluk</u>

1. kişi: [-(y)Ağ, -(y)AğIn]

baḫaġ	(4.9.8.)	“bakalım”
dėyeġ	(14.25.9.)	“diyelim”
ėdeġ	(6.7.1.)	“edelim”
darṭāġın	(13.44.11.)	“öğütelim”
dėyēġín	(12.67.2.)	“diyelim”

2. kişi: [-(y)In, -(y)Un]

ālın	(12.3.10.)	“alın”
ēlēyín	(12.3.5.)	“eyleyin”
apārın	(12.3.6.)	“götürün”
ōṭurun	(6.7.11.)	“oturun”
dōnün	(4.41.13.)	“dönün”

3. kişi: [-sInlAr>-sInnA, -sUnlAr>-sUnnA]

ōlṣunna < *ōṣṣunna*	(15.48.12.)	“olsunlar”
ālṣınna < *āṣṣınna*	(7.2.11.)	“alsınlar”
yāpṣınna	(7.3.10.)	“yapsınlar”
yēsínne	(12.120.10.)	“yesinler”
gētsínne	(14.38.13.)	“gitsinler”

Emir Kipinin Olumsuz Çekimi: Emir kipinin olumsuz çekimi [-mA] olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır.

Teklik

1. kişi:

gelmēyím	metin dışı örnek	"gelmeyim"
ōṭurmāyım	metin dışı örnek	"oturmayım"
ḳaçmāyım	metin dışı örnek	"kaçmayım"
çímmēyím	metin dışı örnek	"yüzmeyim"

2. kişi: İlk şekli [-mA]

gėçme	(15.85.1.)	"geçme"
açma	(10.58.1.)	"açma"
yėme	(6.13.3.)	"yeme"

2. kişi: İkinci şekli [-mAgInAn, -mAgUnAn]

gelmēgínen	metin dışı örnek	"gelme"
ḳoymāgınan	metin dışı örnek	"koyma"
ōṭurmāgınan	metin dışı örnek	"oturma"
bitírmēgínen	metin dışı örnek	"bitirme"

3. kişi:

olmāṣın	(1.26.4.)	"olmasın"
ḳopmāṣın	(10.56.1.)	"kopmasın"
görsetmēsín	(12.17.2.)	"göstermesin"
gelmēsín	(2.25.11.)	"gelmesin"
ėtmēsín	(5.7.9.)	"etmesin"

Çokluk

1. kişi:

gelmeyeġ	metin dışı örnek	“gelmeyelim”
wurmayaġ	metin dışı örnek	“vurmayalım”
sėwmeyeġ	metin dışı örnek	“sevmeyelim”
yaymayaġ	metin dışı örnek	“yaymayalım”

2. kişi:

ōṭurmāyın	metin dışı örnek	“oturmayın”
çalmāyın	metin dışı örnek	“çalmayın”
gėtmēyı́n	metin dışı örnek	“gitmeyin”
yāndırmāyın	metin dışı örnek	“yakmayın”

3. kişi:

yaymāṣınna	metin dışı örnek	“yaymasınlar”
çı́mmēsı́nne	metin dışı örnek	“yüzmesinler”
ḳaldırmāṣınna	metin dışı örnek	“kaldırmasınlar”
ōldürmēsı́nne	metin dışı örnek	“öldürmesinler”

c. Şart Kipi: [-sA]

Şart kipi, Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında [-sA] ekiyle yapılmaktadır. Ancak /-l/ ünsüzüyle biten fiiller, şart kipiyle çekimlendiği vakit fiilin /l/ ünsüzü, şart kipinin /s/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /s/'ye dönüşür.

<u>Teklik</u>

1. kişi:

ḳoyṣam	(6.13.1.)	"koysam"
dėsem	(13.71.11.)	"desem"
ölsem	(14.42.12.)	"ölsem"

2. kişi:

dėsey	metin dışı örnek	"desen"
gėtsey	metin dışı örnek	"gitsen"
wurṣay	metin dışı örnek	"vursan"
ḳonṣay	metin dışı örnek	"konsan"
çiḫsey	metin dışı örnek	"çıksan"

3. kişi:

olṣa < *oṣṣa*	(12.48.5.)	"olsa"
gelse < *gesse*	(14.72.5.)	"gelse"

Çokluk

1. kişi:

ölseġ	metin dışı örnek	"ölsek"
ḳaçṣaġ	metin dışı örnek	"kaçsak"
görseġ	metin dışı örnek	"görsek"
yurlaṣaġ	metin dışı örnek	"şarkı söylesek"

2. kişi:

wurṣāyız	metin dışı örnek	"vursanız"
ṭuṭṣāyız	metin dışı örnek	"tutsanız"
yeẖesēyı́z	metin dışı örnek	"yıkasanız"
gėtsēyı́z	metin dışı örnek	"gitseniz"

3. kişi:

ḳaṭṣala	(6.9.11.)	"katsalar"
dėsele	(2.29.15.)	"deseler"
köçsele	metin dışı örnek	"göçseler"
ḳāwırṣala	metin dışı örnek	"kavursalar"

Şart Kipinin Olumsuz Çekimi: Amerli ağzında şart kipinin olumsuzu [-mA] olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır.

Teklik

1. kişi:

gētı́rmesem	metin dışı örnek	"getirmesem"
ḳoymaṣam	metin dışı örnek	"koymasam"
yeẖemesem	metin dışı örnek	"yıkamasam"

2. kişi:

görmesey	metin dışı örnek	"görmesen"
dėmesey	metin dışı örnek	"demesen"
ṣıḫmaṣay	metin dışı örnek	"sıkmasan"
ḳāwışmaṣay	metin dışı örnek	"kavuşmasan"
yırṭmaṣay	metin dışı örnek	"yırtmasan"

3. kişi:

gelmese	(13.32.14.)	"gelmese"
gėtmese	(14.30.9.)	"gitmese"

<u>Çokluk</u>

1. kişi:

ḳalmaṣaġ	metin dışı örnek	"kalmasak"
çiḫmeseġ	metin dışı örnek	"çıkmasak"
yēŕ́meseġ	metin dışı örnek	"yürümesek"
ḳazmaṣaġ	metin dışı örnek	"kazmasak"
ekmeseġ	metin dışı örnek	"ekmesek"

2. kişi:

gėtmesēyíz	(2.36.8.)	"gitmeseniz"
bilmesēyíz	metin dışı örnek	"bilmeseniz"
görmesēyíz	metin dışı örnek	"görmeseniz"
ḳorḫmaṣāyız	metin dışı örnek	"korkmasanız"
örgetmesēyíz	metin dışı örnek	"öğretmeseniz"

3. kişi:

ḳaçmaṣala	metin dışı örnek	“kaçmasalar”
bitmesele	metin dışı örnek	“bitmeseler”
ṣaġmaṣala	metin dışı örnek	“sağmasalar”
ḳirmesele	metin dışı örnek	“kırmasalar”
çiḫmesele	metin dışı örnek	“çıkmasalar”

ç. Gereklilik Kipi: [gere, gereg, geregim+fiil+istek kipi+kişi ekleri]

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında gereklilik kipi, istek kipinden önce [gere, gereg, geregim] getirilerek yapılır.

<u>Teklik</u>

1. kişi:

gere gēlḯm	metin dışı örnek	“gelmeliyim”
gerēgḯm gōrüm	metin dışı örnek	“görmeliyim”
gereg çiḫḯm	metin dışı örnek	“çıkmalıyım”

2. kişi:

gereg ṣoyaṣan	(15.27.5.)	“soymalısın”
gereg çiḫerdesen	(15.27.8.)	“çıkarmalısın”

3. kişi:

gereg ōṣṣun	(15.53.9.)	“olmalı”
gerēgḯm ōṭurṣun	metin dışı örnek	“oturmalı”
gereg āṣṣın	metin dışı örnek	“almalı”

Çokluk

1. kişi:

gerēgḯm ḳaçaġ	metin dışı örnek	“kaçmalıyız”
gereg alaġ	metin dışı örnek	“almalıyız”
gere dėyeġ	metin dışı örnek	“demeliyiz”

2. kişi:

gerēgḯm sėwēsḯz	metin dışı örnek	“sevmelisiniz”
gereg ḳalāşız	metin dışı örnek	“kalmalısınız”
gere wurāşız	metin dışı örnek	“vurmalısınız”

3. kişi:

gerēgḯm çḯmsḯnne	metin dışı örnek	“yüzmeliler”
gereg çiḫsḯnne	metin dışı örnek	“çıkmalılar”
gere yāyşınna	metin dışı örnek	“yaymalılar”
gereg ḳāzşınna	metin dışı örnek	“kazmalılar”

3.1.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimi

Fiillerin birleşik çekimi, -i fiilinin çekim biçimleri olup hikâye [-DI] rivayet, [-mIş] ve şart [-sA] ekleriyle birleşerek yeni çekimler ve yapılar oluşturur (Şahin, 2003, s. 158).

a. Hikâye:

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında emir kipi ve görülen geçmiş zamanın dışındaki yedi çekimin hikâyesi, asıl fiil kipine –i fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi getirilerek yapılmaktadır.

Örnekler;

ḳālırdı	(12.2.10.)	“kalıyordu”
oṣṣāydı	(12.4.5.)	“olsaydı”
wēŕírdí	(12.2.8.)	“veriyordu”
çaḫārdıla	(12.11.5.)	“sıkardılar”
ḳoymāzdıla	(12.16.4.)	“koymazdılar”
aṭārdı	(12.77.8.)	“atardı”
olmāzdı	(12.85.2.)	“olmazdı”
ḳalṣāydı	(12.99.2.)	“kalsaydı”
aḫmāzdı	(12.128.7.)	“akmazdı”
yāṭmışıydım	(15.88.1.)	“yatmıştım”
dėsēydí	(12.6.6.)	“deseydi”
ístēyírdí	(12.1.8.)	“istiyordu”
gēdíbtí	(13.60.15.)	“gitmişti”
yēyírdíle	(15.67.8.)	“yiyordular”
ēdíbtí	(4.34.6.)	“etmişti”
kesecēgíydí	(4.38.12.)	“kesecekti”

wėrērdíle	(12.12.4.)	“verirdiler”
ḳalārdı	(15.31.7.)	“kalırdı”

b. Rivayet:

Amerli ağzında görülen geçmiş zaman, istek kipi ve emir kipi hariç altı çekimin rivayeti asıl fiil kipine –i fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi getirilerek yapılmaktadır.

Örnekler;

ḳorḫārmış	(4.5.3.)	“korkarmış”
yēyírmíş	(4.2.10.)	“yiyormuş”
bilmēzmíş	(4.5.6.)	“bilmezmiş”
gelecēġíymíş	metin dışı örnek	“gelecekmiş”
ōṭurubmuş	metin dışı örnek	“oturmuşmuş”
ḳaḫacāġıymış	metin dışı örnek	“kalkacakmış”
ḳalṣāymış	metin dışı örnek	“kalsaymış”
wėrsēymíş	metin dışı örnek	“verseymiş”

c. Şart:

Şart birleşik çekimi; emir kipi, istek kipi, şart kipi ve gereklilik kipi haricindeki fiil çekimlerinin i- fiiliyle şart çekimine bağlanması sonucu oluşmaktadır.

Örnekler;

gō̈rı́bse	(13.6.5.)	"görmüşse"
ēdı́bse	(13.6.6.)	"etmişse"
ı́stı́rse	(14.2.5.)	"istiyorsa"
sēẅı́rse	(1.2.2.)	"seviyorsa"
ōṭurduyṣa	metin dışı örnek	"oturduysa"
gēldı́yse	metin dışı örnek	"geldiyse"
ḳaḫacāġıyṣa	metin dışı örnek	"kalkacaksa"
wurarṣa	metin dışı örnek	"vurursa"

3.1.2.4. Yeterlilik Fiili

Eylemi gerçekleştirenin yeterlilik ve yapabilme durumunu gösteren fiile yeterlilik fiili denir (Yıldız, 2012, s. 234).

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında yeterlilik fiili, [bil-] fiilinin getirilmesiyle yapılır.

Teklik

1. kişi:

dėyebillem	(13.32.7.)	"diyebilirim"
çı́mebillem	metin dışı örnek	"yüzebilirim"
yayabillem	metin dışı örnek	"yayabilirim"
gösterebillem	metin dışı örnek	"gösterebilirim"

2. kişi:

çḯmebilḯsen	metin dışı örnek	“yüzebilirsin”
yayabilḯsen	metin dışı örnek	“yayabilirsin”
ḳāldırabilḯsen	metin dışı örnek	“kaldırabilirsin”
gösterebilḯsen	metin dışı örnek	“gösterebilirsin”

3. kişi:

çḯmebilḯ	metin dışı örnek	“yüzebilir”
yayabilḯ	metin dışı örnek	“yayabilir”
ḳāldırabilḯ	metin dışı örnek	“kaldırabilir”
gösterebilḯ	metin dışı örnek	“gösterebilir”

<u>Çokluk</u>

1. kişi:

çiḫebillḯġ	metin dışı örnek	“çıkabiliriz”
yaṭabillḯġ	metin dışı örnek	“yatabiliriz”
ḳāwırabillḯġ	metin dışı örnek	“kavurabiliriz”
ezebillḯġ	metin dışı örnek	“ezebiliriz”

2. kişi:

çiḫebilḯsḯz	metin dışı örnek	“çıkabilirsiniz”
yaṭabilḯsḯz	metin dışı örnek	“yatabilirsiniz”
ḳāwırabilḯsḯz	metin dışı örnek	“kavurabilirsiniz”
ezebilḯsḯz	metin dışı örnek	“ezebilirsiniz”

3. kişi:

çiḫebilĺle	metin dışı örnek	“çıkabilirler”
yaṭabilĺle	metin dışı örnek	“yatabilirler”
ḳāwırabilĺle	metin dışı örnek	“kavurabilirler”
ezebilĺle	metin dışı örnek	“ezebilirler”
wurabilĺle	metin dışı örnek	“vurabilirler”

Yeterlilik Fiilinin Olumsuz Çekimi: Amerli ağzında yeterlilik fiilinin olumsuz çekimi [bil-] fiilini getirdikten sonra teklik, çokluk 1. ve 2. kişi çekimlerinde [-mA], teklik ve çokluk 3. kişi çekimlerinde ise [-mAz] vasıtasıyla yapılmaktadır.

<u>Teklik</u>

1. kişi:

ōṭurabilmem	metin dışı örnek	“oturamam”
ḳāwzıyabilmem	metin dışı örnek	“kaldıramam”
ṭaḫabilmem	metin dışı örnek	“takamam”
dilleşebilmem	metin dışı örnek	“konuşamam”
ṣarabilmem	metin dışı örnek	“saramam”

2. kişi:

ōṭurabilmesen	metin dışı örnek	“oturamazsın”
ḳāwzıyabilmesen	metin dışı örnek	“kaldıramazsın”
ṭaḫabilmesen	metin dışı örnek	“takamazsın”
dilleşebilmesen	metin dışı örnek	“konuşamazsın”
ṣarabilmesen	metin dışı örnek	“saramazsın”

3. kişi:

dilleşebilmez	(2.37.2.)	“konuşamaz”
besleyebílmez	(5.21.3.)	“besleyemez”
ōṭurabilmez	metin dışı örnek	“oturamaz”
ḳāwzıyabilmez	metin dışı örnek	“kaldıramaz”
ṭaḫabilmez	metin dışı örnek	“takamaz”
ṣarabilmez	metin dışı örnek	“saramaz”

<u>Çokluk</u>

1. kişi:

ōṭurabilmēríġ	metin dışı örnek	“oturamayız”
ḳāwzıyabilmēríġ	metin dışı örnek	“kaldıramayız”
ṭaḫabilmēríġ	metin dışı örnek	“takamayız”
dilleşebilmēríġ	metin dışı örnek	“konuşamayız”
ṣarabilmēríġ	metin dışı örnek	“soramayız”

2. kişi:

ōṭurabilmēsíz	metin dışı örnek	“oturamazsınız”
ḳāwzıyabilmēsíz	metin dışı örnek	“kaldıramazsınız”
ṭaḫabilmēsíz	metin dışı örnek	“takamazsınız”
dilleşebilmēsíz	metin dışı örnek	“konuşamazsınız”
ṣarabilmēsíz	metin dışı örnek	“saramazsınız”

3. kişi:

wėrebilmezle	(14.34.13.)	“veremezler”
degebilmezle	(2.29.14.)	“değemezler”
ōṭurabilmezle	metin dışı örnek	“oturamazlar”
ḳāwzıyabilmezle	metin dışı örnek	“kaldıramazlar”
ṭaḫabilmezle	metin dışı örnek	“takamazlar”
dilleşebilmezle	metin dışı örnek	“konuşamazlar”
ṣarabilmezle	metin dışı örnek	“saramazlar”

3.1.2.5. Sıfat Fiiller

Sıfat Fiiller: Fiilin belli ekler aracılığıyla sıfat olarak kullanılmasına sıfat fiil denir (Hengirmen, 2006, s. 251).

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında sıfat fiil ekleri aşağıdaki gibidir:

[-(y)An]:

Örneğin;

duran war	(14.48.11.)	“duran var”
ānnıyan adam	(1.28.5.)	“anlayan adam”
wuran naccar	(4.3.5.)	“vuran marangoz”
ḳaçan tülkü	(4.37.11.)	“kaçan tilki”
çiḫen adam	(6.15.2.)	“çıkan adam”
çalan ōdu	(9.1.7.)	“çalan odur”
kesen pıçaġ	(4.36.14.)	“kesen bıçak”

[-Ar]:

Zikredilen ek, geniş zaman olumlu sıfat fiili yapmaktadır.

Örneğin;

aḫar	(13.59.1.)	"akar"
ezer	(4.4.9.)	"ezer"

[-DI(ğ), -DU(ğ)]:

İyelik ekleri de alarak görülen geçmiş zaman sıfat fiili yapar.

Örneğin;

tānıdıġ gēldíy mene	metin dışı örnek	"tanıdık geldin bana"
aḫtarmādıġım yėr ḳalmādı	metin dışı örnek	"aramadığım yer kalmadı"
didiglemēdíġí́ yėr yōḫṭu	metin dışı örnek	"ayıklamadığı yer yoktur"

[-mAz]:

Bu ek, geniş zaman olumsuz sıfat fiili yapar.

Örneğin;

ṭuṭmaz yėr	(1.10.11.)	"tutmaz yer"
ḳorḫamaz bír gōzü wārıydı	metin dışı örnek	"korkmaz bir gözü vardı"

[-mIş]:

Bu ek, öğrenilen geçmiş zaman sıfat fiili yapar.

Örneğin;

ḫarablāmış	(3.6.1.)	"kötüleşmiş"
daldalānmış	(4.22.6.)	"daldalanmış"
bişmiş	(1.23.13.)	"pişmiş"

3.1.2.6. Zarf Fiiller

Zarf fiiller, kip ve zaman bildiren ad-eylemler, eylem adları ve onların çekimli biçimlerinden doğarlar (Karaağaç, 2016, s. 376).

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki zarf fiil ekleri aşağıda verildiği gibidir:

[-(y)A]:

oynada oynada	(4.16.11.)	"oynata oynata"
ṣora ṣora	metin dışı örnek	"sora sora"
ḳaça ḳaça	metin dışı örnek	"kaça kaça"
wura wura	metin dışı örnek	"vura vura"

[-(y)AndA]:

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında zikredilen ek, sıfat fiil eki [-An] ile bulunma durumu ekinin [-dA] birleşmesiyle kalıplaşıp türeyen bir zarf fiil ekidir.

Örneğin;

olaşanda	(12.72.13.)	"ulaştığında"
olanda	(13.27.10.)	"olduğunda"
yaṭanda	(4.23.14.)	"uyuduğunda"
girende	(12.13.2.)	"girdiğinde"
gėçende	(14.3.4.)	"geçtiğinde"
wuranda	(4.3.5.)	"vurduğunda"

[-(y)AnnAn]:

Sıfat fiil eki ile ayrılma durumu ekinin bir edat ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan zarf fiil ekidir. Sıfat fiil eklerinden birisi olan [-An] /n/ ünsüzüyle bittiği için ayrılma durumu ekinin /d/ ünsüzü ilerleyici benzeşme yoluyla /n/ ünsüzüne dönüşmektedir. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında söz konusu olan [-(y)AnnAn] zarf fiil eki, üzerine geldiği fiilden sonra cümle içerisinde genellikle "sonra" sözcüğü gelir.

Örneğin;

ṭuṭannan sōra	(12.24.4.)	“tutandan”
olannan sōra	(12.44.10.)	“olandan”
ḳuruyannan ṣōra	(12.84.2.)	“kuruyandan”
yıḫayannan ṣōra	(14.40.12.)	“yıkıayandan”
yiġişennen ṣōra	(12.80.7.)	“toplayandan”
ibídennen ṣōra	(12.90.6.)	“ıslatandan”
bitennen ṣōra	(12.96.8.)	“bitenden”
ērí́yennen ṣōra	(12.97.7.)	“eritenden”

[-AnI]:

olānı	(15.64.12.)	“olalı”
ḳalānı	(2.19.13.)	“kalalı”
bōzulānı	(11.2.6.)	“bozulalı”
gelēní́	metin dışı örnek	“geleli”
yiġēní́	metin dışı örnek	“toplayalı”

[-DI(ḫ/ğ)çA, -DU(ḫ/ğ)çA]:

gētt<u>íğçe</u>	(12.72.2.)	“gittikçe”
ḳāwırdı<u>ğça</u>	metin dışı örnek	“kavurdukça”
yētı́ştı<u>ḫ́çe</u>	metin dışı örnek	“yetiştikçe”
ōṭur<u>duğça</u>	metin dışı örnek	“oturdukça”
gēld<u>íğçe</u>	metin dışı örnek	“geldikçe”

[-(y)IP, -(y)UP]:

kēs<u>íp</u>	(3.9.7.)	“kesip”
ēn<u>íp</u>	(2.33.3.)	“inip”
ōl<u>up</u>	(11.3.8.)	“olup”
dur<u>ub</u>	(13.25.10.)	“durup”
ōṭur<u>ub</u>	(15.32.4.)	“oturup”

[-ken]:

war<u>ken</u>	(13.6.3.)	“varken”
çiḫer<u>ken</u>	(1.33.7.)	“çıkarken”

[-mAdAn]:

gel<u>meden</u>	metin dışı örnek	“gelmeden”
ol<u>madan</u>	metin dışı örnek	“olmadan”
öl<u>meden</u>	metin dışı örnek	“ölmeden”
yay<u>madan</u>	metin dışı örnek	“yaymadan”

3.2. Yapım Ekleri

Adın veyahut eylemin köküne farklı ekler getirilerek bir başka ad veya bir başka eylem yapan eklere yapım eki denir (Güner, 2020, s. 105). Yapım ekleri, addan ad yapan ekler, addan eylem yapan ekler, eylemden ad yapan ekler, eylemden eylem yapan ekler olmak üzere dört alt başlıktan oluşur.

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki söz konusu yapım ekleri, neredeyse Türkiye Türkçesindeki yapım ekleriyle aynıdır. Ancak fonetik bölümünde zikredildiği üzere kimi zaman ses olaylarından dolayı bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. Addan Ad Yapan Ekler:

[+(y)AkA]:

Irak Türkmen Türkçesinin genel olarak tüm ağızlarında bulunan tipik eklerden birisidir. Üzerine geldiği ada belirtilik katmaktadır. Yukarıda zikredilen söz konusu bu ek, İngilizcedeki "the" fonksiyonunun Irak Türkmen Türkçesindeki karşılığıdır.

Örneğin;

işeke	(8.6.3.)	
ḳizeke	(14.4.8.)	
güneke	(14.83.11.)	
ışṣuyaka	(4.18.6.)	
daşaka	(7.9.14.)	

[+Aġ]:

boyaġ	(7.10.10.)	“boya”

[+çI]:

aḫşāmçı	(12.109.6.)	“akşamcı”
arāçı	(1.7.10.)	“aracı”
zeyrāṭçı	(7.6.3.)	“ziyaretçi”
ēlçí	(15.2.4.)	“görücü”
dı́lēgçí	(15.2.3.)	“görücü”

[+dAş]:

arḫadaş	(9.5.11.)	“arkadaş”
ḳardaş	(9.35.11.)	“kardeş”
yoldaş	(4.27.13.)	“yoldaş”

[+dIz, +dUz]:

gündüz	(1.13.11.)	“gündüz”
çıwāldız	metin dışı örnek	“çuvaldız”

[+kI]:

Aitlik eki yapan söz konusu [+kI] eki Irak Türkmen Türkçesinin tüm ağızlarında büyük ünlü uyumuna tâbi tutulmaktadır.

Örneğin;

ordākı	(14.24.13.)	“oradaki”
ḳucāġındākı	(9.26.9.)	“kucağındaki”
yoldākı	(9.27.1.)	“yoldaki”
indiki	(5.12.3.)	“şimdiki”
etrēfı́ndēkı́	(6.21.10.)	“etrafındaki”

[+lI, +lU]:

ḳuwāṭlı	(12.58.9.)	“kuvvetli”
dayāġlı	(12.126.5.)	“dayaklı, payandalı”
yarālı	(13.53.17.)	“yaralı”

[+lIġ, +lUġ]:

günortālıġ	(12.9.2.)	“gün ortalık”
ḳardāşlıġ	(14.11.8.)	“kardeşlik”
āylıġ	(15.50.11.)	“aylık”
çōḫluġ	(15.1.6.)	“çokluk”
çōllüġ	(12.109.1.)	“çöllük”
illiġ	(15.50.5.)	“yıllık”
kikēlíġ	(14.12.1.)	“kardeşlik”

Sonu /-n/ ünsüzüyle biten sözcüklere zikredilen ek getirildiğinde ekin /l/ ünsüzü sözcükteki /n/ ünsüzüyle ilerleyici benzeşmeye girerek /n/ ünsüzüne dönüşür.

Örneğin;

çopānlıġ > *çopānnıġ*	(15.52.4.)	“çobanlık”
bēnlíg > *bēnníg*	(3.4.12.)	“benlik”
āydınlıg > *āydınnıg*	(4.6.5.)	“aydınlık”
günlüg > *günnüg*	(9.37.4.)	“günlük”

[+IncI, +UncU]:

bi̇̀ri̇̀nci̇́	(10.1.1.)	“birinci”
bėş̄i̇̀nci̇́	(12.116.12.)	“beşinci”
üçüncü	(14.88.3.)	“üçüncü”
dō̄rdüncü	(12.116.10.)	“dördüncü”

[+sIl, +sUl]:

yōḫ̣sul	metin dışı örnek	“yoksul”

[+sIz, +sUz, nA+]:

wafās̱ız	(10.52.1.)	“vefasız”
duḫ̣tōrs̱uz	(10.50.1.)	“doktorsuz”
kē̄fsi̇̀z	(3.5.12.)	“keyifsiz”
namard	(15.85.2.)	“namert”

3.2.2. Addan Eylem Yapan Ekler:

[+lA]:

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında çok kullanılan addan eylem yapan eklerden birisidir.

Örneğin;

bag̱la	(4.21.6.)	“bağla”
yoḫ̣la	(14.8.4.)	“yokla”
yükle	(15.40.6.)	“yükle”
işle	(13.62.10.)	“çalış”
besle	(5.18.7.)	“besle”

pekle	metin dışı örnek	“temizle”
ışşula	metin dışı örnek	“sula”
başla	metin dışı örnek	“başla”
gözle	metin dışı örnek	“gözle”
[+lAn]:		
bağlan	(12.68.1.)	“bağlan”
sílehlen	metin dışı örnek	“silahlan”
ėwlen	metin dışı örnek	“evlen”
düzlen	metin dışı örnek	“düzlen”
yaşlan	metin dışı örnek	“sulan”
[+lAş]:		
dilleş	(2.37.2.)	“dilleş(konuş)”
sözlēş	(1.8.9.)	“sözleş”
şalamlaş	metin dışı örnek	“selamlaş”
kucağlaş	metin dışı örnek	“kucaklaş”
[+vvar]:		
şuwar	(12.41.11.)	“suvar-”

3.2.3. Eylemden Ad Yapan Ekler:

[-AG, -Ak]:

ḳapa<u>ġ</u>	(15.43.15.)	“kapak”
ḳona<u>ġ</u>	(6.8.5.)	“konak”

[-Im, -Um]:

ṭāḫ<u>ım</u>	(1.41.8.)	“takım”
ōl<u>üm</u>	(14.66.4.)	“ölüm”

[-I, -U]:

yāz<u>ı</u> > *yāṣ<u>ı</u>*	(7.12.1.)	“yazı”
ḳōrḫ<u>u</u>	(4.29.13.)	“korku”

[-IG, -UG, -Ik, -Uk]:

ōrt<u>üg</u>	(1.3.8.)	“örtük”
ḳāzı<u>ġ</u>	metin dışı örnek	“kazık”
kēsi<u>́g</u>	metin dışı örnek	“kesik”
ḳārışı<u>ġ</u>	metin dışı örnek	“karışık”

[-In]:

gēl<u>ín</u>	(1.22.1.)	“gelin”
ēk<u>ín</u>	(5.10.1.)	“ekin”
biç<u>in</u>	(11.5.5.)	“biçin(hasat)”

[-Iş]:

yāġ<u>ış</u>	(12.47.11.)	“yağış(yağmur)”

[-mAn]:

dēgírmen	(8.18.8.)	“değirmen”

[-mA]:

çalma	(15.33.3.)	“çalma”
işleme	(15.54.7.)	“işleme”
gėçme	(15.85.1.)	“birbirinin içine geçirilerek tutturulan”
açma	(10.58.1.)	“açma”

[-mIş, -mUş]:

ōlmüş	(12.17.5.)	“ölmüş”

3.2.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler:

[-DIr-, -DUr-]:

ḳālḍır-	(13.46.12.)	“kaldır-”
mindi̇́r-	(15.15.2.)	“bindir-”
dōldur-	(15.93.1.)	“doldur-”
ōldür-	(4.27.2.)	“öldür-”

[-der-]:

yēri̇́der	metin dışı örnek	“yürütür”
dönder	metin dışı örnek	“dönder”

[-In-, -Un-]:

gēçi̇́n	metin dışı örnek	“öl-”
düşün	metin dışı örnek	“düşün”

[-(I)r-]:

biti̇́r	(14.24.6.)	“bitirmek”
bāṭır	metin dışı örnek	“batır”

[-Iş-]:

ālış-	(1.24.3.)	“alış-(öğren)”
dēgi̇́ş-	(14.49.11.)	“değiş”

[-ük-]:

gōrük-	metin dışı örnek	“gözük”

3.3. Zamirler

Zamirler, cümle içerisinde adın yerini tutarak kişi ve nesneleri temsil eder, fakat zamirler, tek başlarına anlam ifade edemezler, ancak nesne bilindiği vakit zamirler onu temsil edebilir (Leontik, 2018, s. 69).

3.3.1. Kişi Zamirleri

Kişi zamirleri, kişi adlarının yerine kullanılmak suretiyle var olan zamirlerdir.

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında Türkiye Türkçesinden farklı olarak teklik 1. kişi zamiri [men], çokluk 3. kişi zamiri ise [olar] şeklindedir. Durum ekleriyle kullanışları aşağıdaki gibidir:

Yalın Durumu:

men	(2.4.3.)	“ben”
sen	(4.18.12.)	“sen”
o	(12.5.7.)	“o”
biź	(4.11.1.)	“biz”
siź	(2.29.9.)	“siz”
olar	(15.81.12.)	“onlar”

İlgi Durumu:

mēnḯm	(4.3.14.)	“benim”
sēnḯy	(4.19.16.)	“senin”
ōnun	(12.127.7.)	“onun”
bḯzḯm	(13.10.3.)	“bizim”
sḯzḯy	(15.8.12.)	“sizin”
olārın	metin dışı örnek	“onların”

Yükleme Durumu:

mēnḯ	(15.40.4.)	“beni”
sēnḯ	(14.83.5.)	“seni”
ōnu	(2.36.13.)	“onu”
bḯzḯ	(4.11.3.)	“bizi”
sḯzḯ	(4.37.8.)	“sizi”
olārı	metin dışı örnek	“onları”

Yönelme Durumu:

mene	(6.5.2.)	“bana”
sene	(2.34.9.)	“sana”
ona	(2.36.7.)	“ona”
bḯze	(13.5.10.)	“bize”
sḯze	(9.43.3.)	“size”
olara	metin dışı örnek	“onlara”

Bulunma Durumu:

mende	metin dışı örnek	“bende”
sende	(13.46.3.)	“sende”
onda	(14.43.14.)	“onda”
bízde	(14.85.2.)	“bizde”
sízde	metin dışı örnek	“sizde”
olarda	metin dışı örnek	“onlarda”

Ayrılma Durumu:

mennen bēyyíg	(15.47.6.)	“benden büyük”
sennen ālı	(8.14.4.)	“senden alır”
onnan ṣōra	(12.76.1.)	“ondan sonra”
bízden bēyyígdí	(14.82.7.)	“bizden büyüktü”
sízden çiẖtí	metin dışı örnek	“sizden çıktı”
olardan çiẖer	metin dışı örnek	“onlardan çıkar”

Vasıta Durumu:

mennen sen	(15.40.12.)	“benle sen”
sennen ʿeli	metin dışı örnek	“senle Ali”
ōnınan men bíryėrde	metin dışı örnek	“onunla ben birlikte”
bízden cēyímler	(7.7.5.)	“bizle hadımlar”
sízden oġlannar	metin dışı örnek	“sizle oğlanlar”
olardan gēlín	metin dışı örnek	“onlarla gelin”

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında teklik ve çokluk 2. kişi zamiri [*sen, síz*] sırasıyla [*bílēy*] ve [*bílēyíz*] sözcüklerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir:

wurdıla bílēyí	(6.29.2.)	"vurdular seni"

3.3.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında genel olarak sadece [bu, o] [bular, olar] şeklindedir. Türkiye Türkçesinde bulunan [şu] işaret zamiri, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında mevcut değildir.

İşaret zamirlerinin durum ekleriyle kullanışları aşağıdaki gibidir;

Yalın Durumu:

bu	(6.1.3.)	"bu"
o	(5.15.3.)	"o"
bular	(5.11.7.)	"bunlar"
olar	(15.81.12.)	"onlar"

İlgi Durumu:

bunun (2.20.2.)/ *munun*	(4.10.3.)	"bunun"
ōnun	(12.127.7.)	"onun"
bulārın	(9.21.6.)	"bunların"
olārın	metin dışı örnek	"onların"

Yükleme Durumu:

bunu (12.60.1.)/ *munu*	(11.1.7.)	"bunu"
ōnu	(9.25.10.)	"onu"
bulārı	(14.76.12.)	"bunları"
olārı	metin dışı örnek	"onları"

Yönelme Durumu:

buna (13.20.15.)/ *muna*	(1.24.12.)	"buna"
ona	(14.6.10.)	"ona"
bulara	(8.9.7.)	"bunlara"
olara	metin dışı örnek	"onlara"

Bulunma Durumu:

bunda (13.52.3.)/ *munda*	(14.17.11.)	"bunda"
onda	(14.43.14.)	"onda"
bularda	metin dışı örnek	"bunlarda"
olarda	metin dışı örnek	"onlarda"

Ayrılma Durumu:

bunnan (8.4.3.)/ *munnan ēnnı́* (15.62.5.)		"bundan geniş"
onnan ṣōra	(12.76.1.)	"ondan sonra"
bulardan	metin dışı örnek	"bunlardan"
olardan çiẖtı́ bu	metin dışı örnek	"onlardan çıktı bu"

Vasıta Durumu:

bunınnan o gēldı́	metin dışı örnek	"bununla o geldi"
ōnınnan sürērdı́le	(12.47.7.)	"onunla kullanırdılar"

bulardan gėt	metin dışı örnek	“bunlarla git”
olardan gēlḯn	metin dışı örnek	“onlarla gelin”

3.3.3. Dönüşlülük Zamiri

Irak Türkmen Türkçesinde genel olarak dönüşlülük zamirini "öz" sözcüğü karşılar. Zikredilen "öz" sözcüğüne iyelik ekleri getirilerek kişiler karşılanır.

Örneğin;

ōzḯm	(12.106.8.)	“kendim”
ōzḯy	(13.61.10.)	“kendin”
ōzḯ	(13.65.10.)	“kendi”
ōzḯmḯz	metin dışı örnek	“kendimiz”
ōzḯyḯz	metin dışı örnek	“kendiniz”
özlērḯ	(13.64.8.)	“kendileri”

3.3.4. Soru Zamirleri

Soru Zamirleri: Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında soru zamirleri aşağıda izah edildiği gibidir:

kim (ler): İnsanları sual etmek için kullanılan soru zamirleridir.

Örneğin;

kim	(1.7.6.)	“kim”
kimnen	(13.53.2.)	“kimden”
kimin	(9.29.17.)	“kimin”
kimi	(10.39.1.)	“kimi”
kimler	metin dışı örnek	“kimler”

ne (ler): İnsanlar dışında canlı-cansız varlıkları sual etmek için kullanılan soru zamirleridir.

Örneğin;

ne	(9.42.1.)	“ne”
nēyí	(4.9.12.)	“neyi”
nelērí́	metin dışı örnek	“neleri”
neler	metin dışı örnek	“neler”

Zikredilen [ne] soru zamiri, Türkiye Türkçesinde ad durum ekleri veyahut başka sözcükler alarak yer yön sormak için yeni sözcük türetir. Fakat Amerli ağzında [ne] soru zamiri bu ekleri aldığında zamirin [n] ünsüzü [h] ünsüzüne dönüşür;

nerede > *harda*	(14.14.4.)
nereden > *hardan*	(4.14.2.)
nereye > *hara*	(14.15.15.)
nerelisin > *harālışan*	metin dışı örnek
nerededir > *hardādı*	metin dışı örnek
nerelerde > *haralarda*	metin dışı örnek

3.3.5. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik Zamirleri: Gerek insanları gerek nesneleri veyahut kavramları belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir.

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında belirsizlik zamiri olan sözcükler aşağıdaki gibidir;

fulan ōġlu	(14.37.4.)	“falan oğlu”
fulan ōldü	(14.37.6.)	“falan öldü”
kimseye görsetmēsín	(12.17.1.)	“kimseye göstermesin”
şėy oṣṣāydı	(12.4.4.)	“şey olsaydı”
bírdene gelmese	(13.32.13.)	“birisi gelmese”
hāmṣı gėder	(13.31.18.)	“hepsi gider”
kimse bízí annamaz	(10.59.1.)	“kimse bizi anlamaz”
herkeş dāġıllı	(14.25.16.)	“herkes dağılıyor”
her gelen	(14.78.12.)	“her gelen”

3.4. Sıfatlar

Sıfatlar, herhangi bir nesneyi çeşitli yönlerden belirtir ve ikiye ayrılır (Buran & Alkaya, 2020, s. 110).

3.4.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme Sıfatları: Adların vasıflarını gösteren sözcüklerdir.

Örneğin;

ōlü	(1.27.1.)	"ölü"
bēyyı́g	(2.35.1.)	"büyük"
ḳirmizi	(12.76.7.)	"kırmızı"
ḳere	(12.78.5.)	"kara"
ḳeyyı́m	(12.79.14.)	"sert"
ēskı́	(13.6.11.)	"eski"

3.4.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, adların öz niteliklerinden bağımsız özelliklerini belirten sözcüklerdir ve Amerli ağzında da dört gruba ayrılmaktadır.

3.4.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, gösterme yoluyla varlıkları belli eden sıfatlardır. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında birer işaret zamiri olan [bu, o] sözcükleri adlardan önce geldiklerinde birere işaret sıfatı işlevini yapar. Zamirler bölümünde de zikredildiği üzere Irak Türkmen Türkçesinin genel olarak ağızlarında [şu] işaret zamiri bulunmamaktadır. Bu sebeple Amerli ağzında işaret sıfatları adlardan önce sadece [bu, o] getirilerek yapılır.

Örneğin;

bu ēskı́	(11.1.13.)	“bu paçavra”
bu parça	(13.15.9.)	“bu parça”
bu ekmeg	(14.87.8.)	“bu ekmek”

3.4.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yolu ile belirten sıfatlardır. Sayı sıfatları, kendi içerisinde dört başlığa ayrılır. Bunlar;

a. Asıl Sayı Sıfatları:

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında asıl sayı sıfatları, Türkiye Türkçesinde olduğu gibiyle aynıdır. Ancak sayılar, fonetik açısından farklılık göstermektedir.

Örneğin;

bi̇́r	(15.23.3.)	“bir”
ikki	(15.62.8.)	“iki”
bėş	(2.18.10.)	“beş”
yėddi̇́	(3.9.2.)	“yedi”

b. Sıra Sayı Sıfatları:

Sıra sayı sıfatları, Amerli ağzında da asıl sayıya [+IncI, +UncU] ekleri getirilerek yapılır.

Örneğin;

bi̇́ríncí	(9.5.4.)	“birinci”
ikkinci	(14.5.6.)	“ikinci”
üçüncü	(14.88.3.)	“üçüncü”
dȭrdüncü	(10.19.1.)	“dördüncü”
ālṭıncı	(10.21.1.)	“altıncı”
ununcu	(10.25.1.)	“onuncu”

c. Kesir Sayı Sıfatları:

Kesir sayı sıfatları, nesnelerin parçalarını belirten sıfatlardır. Amerli ağzında ender kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örneğin;

yüzde yėtmíşín ḳōyunu wārıydı	(12.105.7.)	"yüzde yetmişin koyunu vardı"
yüzde segzen	(12.105.5.)	"yüzde seksen"

ç. Üleştirme Sayı Sıfatları:

Kesir sayı sıfatları gibi üleştirme sayı sıfatları, Amerli ağzında ender bir şekilde kullanılmaktadır. Asıl sayıya [+Ar] ve [+şAr] ekleri getirilerek yapılır.

Örneğin;

üçer	(15.5.7.)	"üçer"
ikkişer	metin dışı örnek	"ikişer"
bírer	metin dışı örnek	"birer"
dörder	metin dışı örnek	"dörder"
ālṭışar	metin dışı örnek	"altışar"

3.4.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında tespit edilen belirsizlik sıfatları şöyledir;

bi̇̈r yėmeġ	(12.8.3.)	“bir yemek”
bi̇̈r uşaġ	(9.4.3.)	“bir çocuk”
beʿi̇̈z adam	(15.52.2.)	“bazı adam”
hiç bi̇̈r şėy	(12.84.13.)	“hiçbir şey”

3.4.2.4. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, herhangi bir nesneyi soru yoluyla belirten sıfatlara denir.

Örneğin;

hāḫṣı arpa	(2.22.13.)	“hangi arpa”
nėçe uşaġ	(14.72.6.)	“kaç çocuk”
nece günye	(12.52.2.)	“nasıl çuval”

3.5. Zarflar

Zarflar, fiilleri ve sıfatları zaman, yer-yön, nitelik, miktar ve soru gibi birçok yönlerden etkileyip anlamlarını kuvvetlendiren, değiştiren, belirten veya daraltıp sınırlayan sözcüklere denir (Doğan, 2017, s. 304). İşlevlerine göre zarflar şöyledir;

3.5.1. Zaman Zarfları

Zaman zarfları, hareketin vuku bulduğu zamanı bildiren zarflardır. Amerli ağzındaki örnekleri aşağıda izah edildiği gibidir;

bugün men ōġlumu sünnet ēdírem (12.33.11.)“ben bugün oğlumu sünnet ediyorum”

yārın duḫṭor gēlí (14.70.1.)“yarın doktor gelir”

indi çimenṭo ḳōyulla (12.124.5.)“şimdi çimento koyuyorlar”

sebbeḥ namāzınnan ṣōra gėdērdíle (12.106.11.)“sabah namazından sonra giderdiler”

gėce gēlírdí (12.107.9.)“gece gelirdi”

ḳiş günü bunu ibídērdíle (12.90.2.) “bunu kış günü suda dinlendirirler”

3.5.2. Yer-Yön Zarfları

Yer-yön zarfları, hareketin yerini ve yönünü bildiren zarflara denir.

Örneğin;

bıyza oyza bunu deʿm ēttí	(2.29.1.)	“bu yüze o yüze buna çarptı”
bura ḳōndula	(13.59.14.)	“buraya kondular”
yazda ḳoyar ōzí́n	(11.4.6.)	“dışarıda koyar kendisini”
aşāġıya kimin ēní́p	(2.33.1.)	“aşağıya kadar inmiş”
yuḫārı dōndü ístiḳrar ēttí́	(11.7.4.)	“yukarı döndü istikrar etti”

3.5.3. Nitelik (Durum) Zarfları

Nitelik zarfları, hareketin yerine getirilme biçimini bildiren zarflardır.

Örneğin;

ḫarab ēttiˊ	(13.12.14.)	“kötü yaptı”
ḳeyyiˊm ōlurdu	(12.79.14.)	“sert olurdu”
iˊyyiˊ ōṣṣunna	(15.48.11.)	“iyi olsunlar”
çulpaḫ gētiˊrer	(2.11.8.)	“çıplak getirir”

3.5.4. Miktar Zarfları

Miktar zarfları, hareketin miktarını ve derecesini belirten zarflara denir.

Örneğin;

çoḫ güldüm dōġruṣu	(13.57.7.)	“çok güldüm doğrusu”
az yādıma gēliˊ	(13.8.2.)	“yadıma az gelir”
fazla ētsiˊn	(14.19.4.)	“fazla etsin”
oġçene ewel dōniˊlle	(1.22.13.)	“o kadarcık önce dönüyorlar”

3.5.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiilin manasını soru açısından etkileyen zarflara denir.

Örneğin;

nice teʿēmul ėder	(1.24.8.)	"nasıl davranır"
hara apārrı	(13.47.8.)	"nereye götürüyor"
nēyçí üç ōġlu war	(14.64.7.)	"niçin üç oğlu var"
hānı ṣaġ sėwen	(10.48.2.)	"hani sağ seven"

3.6. Edatlar

Edatlar, kalıplaşmış veyahut anlamca aşınmış sözcükler olduklarından dil içerisinde anlam elamanı olarak değil, görev elamanı olarak kullanılmaktadırlar (Efendioğlu, 2010, s. 194).

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki edatlar şöyledir:

3.6.1. Ünlemler

Ünlemler, uyarı, his ve heyecanları ifade eden edatlardır.

Örneğin;

hoow	(12.73.5.)	"dur"
işte	(12.7.3.)	"işte"
bes	(10.4.9.)	"yeter"
hā	(13.3.13.)	"ne"
bēlí	(9.16.15.)	"evet"

3.6.2. Bağlaçlar

Bağlaçlar, cümleleri biçim ve anlam açısından birbirine bağlayan ve aralarında ilgi sağlayan edatlara denir.

Örneğin;

bes indí cil dēgşíldí	(3.5.6.)	"ama şimdi nesli değişildi"
ege ḳiz de ístírse	(14.2.4.)	"eğer kız da istiyorsa"
köyneg te ėdērdíle	(15.54.2.)	"gömlek de ederdiler"

3.6.3. Son Çekim Edatları

Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzından derlenen metinlerdeki son çekim edatları aşağıdaki gibidir:

a. Yalın ve ilgi durumundan sonra kullanılan edatlar:

kimin	"gibi"
çIn/çUn	"için"
ḳeder	"kadar"
yDAn/nAn	"ile"
tēkí	"gibi"

Örneğin;

yuḫa kimin ėdērdíle	(12.80.11.)	"yufka gibi ederdiler"
balṭa kimin ḳōyubṭula	(12.57.5.)	"balta gibi koymuştular"
bunun kimin	(12.81.16.)	"bunun gibi"
kurekēnçín	(14.27.7.)	"güvey için"
bu ḳeder	metin dışı örnek	"bu kadar"
munun ḳeder bír aġac	metin dışı örnek	"bunun kadar bir ağaç"

ḥeywannan neḳl ėdērdíle	(12.49.3.)	“hayvan ile taşırdılar”
ōnınnan gēlí	(1.8.10.)	“onunla gelir”
bunun tēkí	(15.62.1.)	“bunun gibi”
ḳarazaġ tēkí	(6.22.1.)	“karsak gibi”

b. Yönelme durumundan sonra kullanılan edatlar:

ḳeder	“kadar”
ʿēyíd	“ait”
kimin	“kadar”

Örneğin;

sebbeḥe ḳeder yaṭmādı	(10.5.7.)	“sabaha kadar uyumadı”
ḳirḫine ḳeder	(12.25.4.)	“kırkına kadar”
selcuḳlere ʿēyíd	(1.40.1.)	“Selçuklulara ait”
aşāġıya kimin	(2.33.2.)	“aşağıya kadar”

c. Ayrılma durumundan sonra kullanılan edatlar:

ṣōra	“sonra”
ewel	“önce”

Örneğin;

onnan ṣōra	(4.28.7.)	“ondan sonra”
zamānınnan ṣōra	(15.21.8.)	“zamanından sonra”
ṣuḳuṭṭan ṣōra	(14.59.4.)	“düşüşten sonra”
ṭoydan ewwel	(13.18.2.)	“düğünden önce”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METİNLER

1. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **N. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1971**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Lisans**

Mesleği: **Öğretmen**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Türkçe, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye ve Ölü Gömme Adetleri ve Amerli'nin Tarihi.**

Bı́r kere oġlan ḳizi sėwer āllı bı́r kere yōʾ oġlan ḳizi görmēyı́btı́ aw sėwmēyı́btı́ ninēsı́ göz dalāyıb sē̆wı́rse hardan gō̆rı́b ō̆zı́nı́ yo biçı́n yōlında yo gidende ot yiġmeġe dawārçın yo ışṣu yōlında gidende ışṣu gētı́rmege yo dam ı́stı́ne ō̆rtüg çuḫardanda yo ḥēwı́ş ḳābṣınnan gėçende gō̆zı́ çırpıbṭı nine istı́rı́ ki bilı́ndı́rsı́n ō̆zı́ istı́rı́ bu ḳizi ēlçı́leyecēgdı́ ōġluçun eng çoḫ harda bilı́ndı́rrı́ ō̆zı́nı́ meṣelen bı́r yėrde bı́r ṭoy war heley tēpı́lle bu nine nėḏer gėder bı́r ketfēnı́ bu ḳizin bōynına ṣārrı heley içı́nde bu ʿēlem bilı́ bu arwad daha bu ḳizi nişanlāyır dünyēdı́ kimsēnı́n gō̆zı́ war ō̆zı́nde bu yol kim dewri başlar başlar arāçı arāçı oġlan yē̆wı́nnen ḳiz yē̆wı́nde arāṣında gėden gelen eng çoḫṭa arwad ōllu bu gėder sözlēṣı́r ōnınnan gēlı́ sözlēṣı́r mınınnan işlērı́n bitı́rrı́ bitı́rennen ṣōra göreg gē̆tsinner destur āṣṣınnar cikul kahadan cikul kaha gēldı́g bı́ze destur wėr

ēlçǐ süreg düʿe eyle göreg ḫèr destur alan el ayāġı ṭuṭmaz yèr ēlçǐ gèder şirinnigi içelle arāçıçın āġır ḫalʿaṭ sèçelle şirinnig ḳiz yē̆wǐnde içili millētǐ yiġiştirille bu işhar ōllu.

İnsan war feḳirliġinnen bǐr günye buġdaya arwad wē̆rǐbtǐ āclıgdan yo dörd ḳōyuna wē̆rǐbtǐ başlar ṭoy hazaman ewel yèddǐ gün heley tepērdǐler yèddǐ gèce yèddǐ gündüz heley tepērdǐler gēllǐ ne günü ḫinne günü ḫinne şāmı ḫinne şāmı hazamandı yārın ki gēlǐn ḳaḫar bu gècede gēlǐn el ayāġı ḫinneller ōṭurallar ōzǐn etrēfǐnde ʿazzab ḳizler ōṭurru çāpḳın çālıllar besteler ōḫıyallar heleylērǐ war ēmǐrlǐde eng çoḫ heley diz ḳǐrmēydǐ ewel ṭōyun günü kureken gèder ṣāġduc yanna yē̆wǐnde günortālıġ yǐr yıḫānnı ṣèymē̆yǐn girrǐ kureken gēllǐ yèwe gèdelle gēlǐnǐ gētǐrmeġe gēlǐn ayaġdan gēlǐrdǐ aw aṭa mindǐrǐrdǐler ōzǐnǐ āṭı gēlǐnǐn yāḫın bǐr ḫismi yèdērdǐ āṭın ḳuyruġunu da bǐr uşaġ ṭuṭārdı gēlǐrdǐ gēlǐn ēnǐrdǐ kureken çiḫērdǐ dam ǐstǐne gēlǐn ḥewşe gǐrende ordan ēlǐnde şeker warsa aṭārdı baḫ ne warsa aṭārdı başları ǐstǐne oġlānın diḏēsǐnnen ninēsǐ nèḏērdǐ bǐrǐ ayna ḳāldırrı bǐrǐ kēfkǐr kēfkǐr delelēttǐ bǐʾnnehu bereket gētǐrrǐ yèwe aynada āydınnıg gētǐrrǐ bu gelen gēlǐn gēlǐn gelennen ṣōra kureken çiḫer gèder çöle imam ḥesene zeyrat èder miġrǐbten oġçene ewel dō̆nǐlle miġrǐbten oġçene ewel gēlǐnnen kǐm ḳāllı ġurfada bǐr arwad gēlǐbtǐ ōzǐnnen bişmiş arwad neden ōtǐrǐ ālıştırrı ōzǐnǐ nice ǐstiḳbel kurekēnǐ nice teʿēmul èder ōzǐnnen muna yenge dǐyērig bǐz kureken gelende bu yol arḫadāşı ṣāġduc nèder bǐr ḫençer wırrı ġurfā̆nın ḳābṣı ǐstǐne neden ōtǐrǐ ṣèyṭan işi olmāṣın.

Ō̆lü ölmezden ewel etrēfǐn kǐm āllı ḳardaşları āllı bācıları āllı kikelērǐ bācıları āllı bāşı yānında ḫissimlērǐnnen bǐrdene bǐr bele ānnıyan adam ōṭurru çoḫ insan gō̆rmǐşem ölmezden ewel wesyet ē̆dǐr ürüḫü çǐḫmēgǐnnen āġzı burnu yumalla gō̆zǐn yumalla bāşın sārılla adamsa camadānınnan arwadsa leçegden ḳēbǐr ḳazmag ikki yèrdēdǐ ye imma kummet ḳebristānnıgı ya da imamḥesen ḳebristānnıgı cenezēnǐ yıḫamag ölmēgǐnnen ṭabʿen arwadlar başlar ḳışḳırmege ḳışḳırılle nēçǐ mǐllete ewelen iʿlen biennehu obada ölen ōldu ēmǐrlǐ ḫāmşı yiġilli yıḫamāgı çiġ ǐstǐnde ōlurdu kēfǐnǐnnen ṣōra bunu ḳāldırılla çiginde ḳābıdan çiḫerken ēndǐrǐlle ōzǐnǐ üç kere tewdiʿçǐn bǐr arwad nèder cenezēnǐn ō̆ngünde cōla wurru ō̆lü gömlennen ṣōra yèddǐ gün teʿǐzye ṭuṭulurdu ewel yèddǐ günǐydǐ ēmǐrlǐde bu gèçen yāḫın fetrede üç gün ōldu ēmǐrlǐde bǐr şèy war hiç bǐr ṭurkman yē̆rǐnde yōḫṭu men teʿǐzyeye gē̆dǐrem ege yāḫın ḫissimse ölen yüzbinnen kem wèrmerem.

Selēciḳe ki tefliş ōldu onda bǐr imara ḳuruldu dulḳēdǐr bǐr mecmuʿe ʿeşretler yiġildiler bǐr bayrāġın ālṭında bütünnērǐde emiriydiler o ʿeşretlērǐn bǐrsǐnǐn ādı ēmǐrlǐdǐ bu emirler selcuḳlere

ʿēyīdīydī süryeden türkiye ḥüdüdünde bīr ēmīrlī war burda bīr ēmīrlī war azarbaycanda bākudan yüzēlli sekkīz kilometīr bīr ēmīrlī war bīr ṭāḫım da mīllet war dėyelle bīz ēmīrlīyig ṭahrannan
42 ḳum arāṣında ēmīrlīde olan findeler, kahalar, kerēmlī, ʿābuşlu, zurbullu, ḥüssülü, aṣlānnı, ḥeyaṭlı, koçērlī, ḳemmērlī, doḳḳuz finde war eng bēyyīgī kahalārdı.

2. METİN

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **M. Z**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1950**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Ölü Gömme ve Taziye Adetleri, Eskiden Amerli'de Yemekler ve Unutmadığı Anılarından Birisi.**

Ewwel tēriẖte yōẖuydu ḳizin kėfne yōẖuydu gēldḯ ōṭurdula miclis adamlārı üç dördtene ikki üç arwadta ōzḯnnen dėyer bḯz gēlmḯşḯg sḯze arwad ḯstḯrḯg ne dēyḯsḯz dėyer wērdḯm ne hawa wērdḯy dēyḯr bu bḯr nēʿḯldḯ wērdḯm ōzḯnḯ yeʿnḯ arwādın teḳdiri yōẖuydu o wāẖıṭ arwad kēfḯnnen dōgüydü yeʿḯn dēsḯn men ḯstēmḯrem bu pisti bu namaz ḳilmir bu çopāndı yōẖṭu. Wėrennen ṣōra gėdērdḯle aṣpab ėdērdḯle bḯr aṣpab para yōẖuydu pul yōẖuydu bḯz pul dėyērdḯg daha gėdērdḯle aṭa ḳoyārdıla ōzḯn aṭa mindḯrḯrdḯle gēlḯnḯ bḯrdene de yėdērdḯ bḯrdene de ḳuyruġunnan ṭuṭārdı bḯr uṣāġı baṣārdıla arẖāṣına gēlḯnḯn ki ewwēlḯ oġlan ōṣṣun munu oġlānı Alla wērrḯ yoẖṣa uṣaġ wėrmez cütleme çālırdıla heley naġarṭa adamlar war ḳizler el ele girirdḯle dolānırdıla ikki gün üç gün bḯr dawar kėsērdḯle yėmeġ ėdērdḯle ẖisḯm ʿaḳrabānı deʿwet ėdērdḯle yerdḯle çiẖērdḯrdḯle gėtmēzdḯ çiẖērdḯ dama kureken gēlḯnḯ gētṙende onca şeker ḳāldırıb üşdördtene gēlḯnḯn bāşına çālırdı yōẖuydu gēssḯn bḯr etek girib ẖefif çulpaẖ gētṙer ōzḯnḯ yōẖuydu üzün görmēzdḯy gēlḯnḯn ḯndḯḳḯ wāẖıṭ āyrıdı ewwēlḳḯ wāẖıṭ āyrıdı.

Gėder küştene türbēnḯ ḳazar ḥāzır ėder munu gētṵ́rḯlle apārılla mḯsteşfeye faḥsėdelle beyen wafāṭın çiḫērdṵ́le apārılla burda imam war maḳam imam ḥesen dolāndırıla meyyit namāzı ḳıldırılla ḳildṵ́rennen ṣōra gētṵ́rḯle hara ēẅḯne ēndṵ́rḯle ēẅḯnde arwad uşāġı gōrrḯ ōzḯnḯ yeʿḯn kēfḯndēdṵ́ daha apārıla türbeye türbēsḯnḯ ḥāzır ḳāzıbṭıla ḳoyala ōzḯnḯ ḳapādıla ōzḯnḯ mulla da war ōḫuyur imamlar ḯstḯne bitirennen ṣōra ṭorpāġı wērḯle ōzḯne ēskḯ wāḫıṭṭa teʿḯzye yėddṵ́ günḯydṵ́ indi üç gün ēttḯle ōzḯnḯ herkeş müseʿede ėder bu bėş wērḯ o un wērḯ o girḯmbėş wērrḯ adam war zēngḯndṵ́ ēllḯ ḳoyar bu yiġilli meyyit seḥēbḯçḯ ne masraf ēdṵ́b masrāfın çiḫērdṵ́r ḳalānı da ḳirḫi war bunun ili war yėmeġ ėder millētḯ dewʿet ėder yēdṵ́rdṵ́r ōzḯn ew bṵ́rdene zēngḯndṵ́ ḳōyunu war ḳuzu gētṵ́rḯ.

Ewwel yėmeḫ pirinç yōḫuydu unuydu un da nēydṵ́ arpa zēngḯn adam baḫ hāḫṣı arpa ya buġda ṭarḫana dėyērḯg bṵ́z burġuldu hērḯştedṵ́ indṵ́ şeʿrḯye çiḫib yērḯne yėmēgḯmḯz birinci bulārıydı bayramnan bayrama burġuldan oġaça pirinç bunca ḳātıp ōzḯne burdan ḳaçārdıg obānın o bāşına ēmḯrlḯnḯn ṭoḫ olmāzdıg yemēgḯne bayrāmın günü ḥeyāṭım ewwēlki günner gētsḯn gelmēsḯn āclıgıydı.

Bṵ́r ḳardāşım wārıydı Alla ʿaf ētsḯn ōldṵ́ gēttḯg bṵ́rdenēnḯn teʿ ḯzyēsḯne ḫālışa yēngḯ ḳardāşımın ōġlu ōlu krōne ṣayarāşı çiḫmiştḯ ōzüçü gēttḯg ōnun fetḥēsḯne yolda bṵ́r oġlan pēskilde oynāyır bıyza oyza bunu deʿm ēttḯ deʿm ēttḯ dēḏṵ́m sḯz ḳāçın men ʿeskērḯyem mene degebilmezle dėsele dėyerem ʿ ḯbriyem men ḯstḯrem bu oġlānı yētḯştḯrḯm mḯsteşfeye walla el ēttḯm bṵ́r ṣayara durdu oġlānı apārdım mḯsteşfeye baʿḳūbada dēyrḯ bıyza oyza eşiʿe āldıla dēḏṵ́le apar ōzḯn mḯsteşfe kḯsur war baġdad yōlında ora apārdım ora da annan seḥēbḯ gēldṵ́ bu ḳan burdan ʿezyemnen aşāġıya kimin ēnḯp ḳuruyub gēldṵ́ seḥēbḯ arwadları adamları dēḏṵ́le bu ḳan bu ʿezyeyde ōġlumnāndı dēḏṵ́m he dēḏṵ́m dėmsen Alla bereket wērsḯn sene bu ōġlumu ḳāldırıbṣan mḯsteşfeden mḯsteşfeye yāṭırdıbṣan bunu nice terk ėtmēdṵ́y ṣōra arwādın bṵ́rḯ bēyyḯg arwad ikki arwādı war dēḏṵ́ bṵ́z şėḫe maḥṣubuḫ ona gėtmesēyḯz işiyḯz helēktḯ gēdṵ́n ona ōnu gētṵ́rḯn adāmımız dilleşebilmez ōngünde walla gētṵ́rdṵ́g ōzḯnḯ dēḏṵ́ ōrucam azan wērḯlende sḯz yėwden çiḫince men süḫürü yerem ramazāndı yennen ṣōra gēlḯn gėdērḯg baʿḳūbaya mḯsteşfeye dēḏṵ́ oġlānın ḫıyālında yāṭmışam yeʿ ḯn bu oġlanda bṵ́r ḥestēlḯg ḳalmāyıb ḯyyḯ ōlub çiḫerd oğlānı da o sicini de çiḫerd ṣōra bıyza oyza çiḫērtṵ́le ōzḯnḯ ṣōra ḳardāşım gēttḯ bṵ́r tṵ́fēngḯ war ewwel dėyērdṵ́g bernew bunu ṣāṭṭı yüz dinara apārdı o adama wērdṵ́ uşaġ seḥēbṵ́ne.

3. METİN

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **Ş. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1927**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Ölü Gömme ve Taziye Adetleri, ve Unutmadığı Anılarından Birisi.**

Ḳiz ōlurdu ʿümrü igirmibėş il oṭṭuz il kişiye wḗrḯrdḯle adam ʿümrü ōlurdu oṭṭuz oṭṭuzbėş il ancaḫ arwad ālırdı ēlçḯ gėdērdḯ ḳiz seḥēbḯne dėyērdḯ ḫoş gēldḯyḯz safa gēldḯyḯz ʿabāṣın bāṣına çēkḯn apārın ōzḯn ḥēdḯn ḳoy dėyērdḯ ḥēddḯ igirmibėş dinar ʿabānı döşēdḯle bḯr etek şḯrḯn ḫurma fetḥēsḯn wḗrdḯle ḳiz oğlan el ele heley tepērdḯle zırnapa çālırdıla yōḫuydu sēnnḯg bēnnḯg bele ḥeket bḯr firaşta yaṭārdıla hiç ḳelbḯy oynamāzıydı bes indḯ cil dēgşḯldḯ. Bugün men kḗfsḯzem ḫarablāmışam ēmḯrlḯnḯn adamları sekkḯz undene çabalamāzdıla bırda yānımnan ḗşḯttḯy men gḗçindim bu adamlar ḳāldırırdıla yaḫārdıla gömērdḯle teʿ ḯzye nēydḯ tütün ālırdıla ḳēmḯş cıġarāşı wārıydı dōldurudula ḳēmḯş cıġarāşı koyārdıla ʿelēmḯn ōngüne teʿ ḯzye yėddḯ gün bular ōḫurdu teʿ ḯzyēdḯ yėddḯ gün ḳuzusu war ḳuzu kēsḯp bızāwı war bızaw kēsḯp yėddḯ günnen ṣōra teʿḯzyesḯ bitti ḳirḫḯnde ḥėr ēttḯle ėwlere ḥāmsḯne tebliġ ēttḯ baba ḳirḫḯdḯ dewʿētlḯsḯz gēlḯn ḥemisi gėdērdḯle ḥestēwi ḫurma paylārdıla ḳōnum ḳōnşıya wḗrḯrdḯle ḥemislḯg ētmḯşig ḳirḫ bitērdḯ ḥemislḯgi

12 kesērdΐ́le. Bΐ́r yerde ḳōnşuyuġ o ēskΐ́ ėwler ḳābı ḳābıya ḳōnşuyuġ reḥmētlΐ́ ḥunṭānı wēr dΐ́le ʿabdıllaya zeynel meḥemed ōġluna ḥeccΐ́yēnΐ́ āldıla cümʿēyçΐ́.

4. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **K. A**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1952**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Lisans**

Mesleği: **Öğretmen**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Türkçe, Arapça**

Konu: **Amerli Ağzıyla Masal**

Wārıymış yōẖuymuş yalān gerçegden çōẖuymuş bı́r günnērı́nbı́r gününde wārıymış bı́r adam bu adāmın ādı nezzērı́ymı́ş bu nezzer bı́r gün doşşab yē̱yı́rmı́ş doşşābın ı́stı́ne çibı́n ḳōnubṭu bı́r dōmuz wurub bı́r dōmuz wuranda sāyıb bāẖıb ḳirẖ çibı́n ōldı́rttı́ gē̱ttı́ naccara dē̱ḏı́ mēnı́m çomāẖmın ı́stı́nde yāṣ uṣṭa nezzer ḳirẖini bı́r dōmuzda ezer yāṣdı ȭzüçü bu uṣṭa nezzer arwādınnan çoẖ ḳorẖārmış çöle çiẖe bilmēzmı́ş ille gėceler arwādı çöle çiẖērdı́r ȭzı́n simege bı́r günnērı́n bı́r gününde dünya āydınnıgıydı dē̱ḏı́ bugün aṭ çalmag günüdü arwad ittı́ ḳōydu çölde ȭzı́nı́ ḳābın ȭrttü dē̱ḏı́ gėt nėtsen ėle çālṣan çal dolāndı bı́r şėy ṭabmādı ṭābṭı bı́r dōmuz un ḳōydu cöbne bı́r yımırṭada ṭābṭı ḳōydu cöbne gē̱ttı́ gėd gėd gēldı́ bı́r çeme ḳanṣarlādı ȭzı́nı́ yėddı́ dėw dėwler nı́yetlērı́ yėmēğı́ydı́ ȭzı́nı́ bes dē̱ḏı́le ḳoy baẖaġ ẖeket ėdeg ȭzı́nnen nēyı́ war nēyı́ yoẖ bāẖṭıla dėwler munun çomāẖında yāṣlıb uṣṭa nezzer ḳirẖini bı́r dōmuzda ezer bılar ne dē̱ḏı́ dē̱ḏı́ bı́z yėddı́denēyı́ġ bı́zı́ meʿnēsı́ bı́r fı́sḳede ezer bu dē̱ḏı́le gel bı́zı́mnen kike ol yė yaṭ bı́zı́mnen ḳal dėyer ēyı́dı́ ḳāldı özlērı́nnen bı́r gün bėş gün un gün bāẖṭıla bu uṣṭa nezzer bes yē̱yı́r içir bı́r şėy ē̱tmı́r ı́stēdı́le ı́mtiẖen ē̱tsı́le ȭzı́nı́ dē̱ḏı́le uṣṭa nezzer bu gün ıṣṣu gē̱tı́rmeg nobāṭı sēnı́ydı́

ışṣunu hardan gētt́ŕille çaydan gētt́ŕille nede gētt́ŕille dėwe mişinde dėwe dērśśínde gētt́ŕille ōzíńń
15 uṣṭa nezzer ḳābt́ílyētt́ yōḫṭu gt̄ttt́ bt́r ṭaṣ ışṣu tōktü ōzíńe ift́rdt́ ift́rdt́ baġlādı āġzın bes dėwler bāḫırı ōzíńe bāḫṭıla dėwler gōrdüle bu bāşı ít́stíńde üzdürür şt̄yt́ oynada oynada gētt́rrt́ ōzín dt̄ḏt́le aḫ boba aḫ diḍe bu bt́zt́ meʿnēst́ ṭamam ōldt́recēġdt́ gēldt́ yėtşene yāḫın āġzın āşṭı işṭt́ ōzíńń
18 tōküldü ışṣu işte obt́r ṭaṣa ışṣuyaka dt̄ḏt́ meʿnēst́ bu gētt́rdt́ġíńń dt̄ḏt́le sen gētt́rdt́ġt́y ōzíńy içsen, gėtme daha ışṣuya ḳāldı bėş ālṭı gün bele dt̄ḏt́le ōzíńe bt́z ōdın yiġiriġ bu gün sēnt́y nobāṭıydı ōdın gētt́rmeg nobāṭıydı dt̄ḏt́ ip gētt́rt́n mēnt́mçt́ ip yiġiştirin mēnt́mçt́ nėtsen dt̄ḏt́le ipi dt̄ḏt́
21 çēmt́n bu terēft́nde bt́r aġaca baġlaram ipi dolannam ōzíńń obt́r terēft́nnen çēmt́ bütün çekerem ḳupārdıram dt̄ḏt́le aman dēḫt́l bt́z daldalānmışıġ bu çeme bt́zt́ çölde ḳoyacaġṣan ḳāḫṭıla dėwlērt́n ürēgt́ne ḳōrḫı girdt́ çoḫ bėş un gün ṣōra arayėrlērt́nde ít́ttifaḳ ėdelle dėwle dėyelle yaṭanda gėdērt́ġ
24 gēllt́ġ ḳilincden wurrıġ ōzíńń yāṭṭıġı yėrde ōldürrüġ ōzíńń t̄şitti bu sözlērt́ń́ gėder bt́r kök gētt́rt́ ḳoyar ōzíńń jt̄jím ālṭına ōzt́ gėder dereden hüsküt hüsküt baḫar özlērt́ne nėdecēgdt́ler bu dėwler gėcēnt́n bt́r yārṣında dėwler gēllt́ ellērt́nde ḳilinc ḳaḫalla wurmaga ōzíńń wur wur wur dėyelle
27 daha ōldürttüg uṣṭa nezzērt́ gėdelle yėrlērt́ne uṣṭa nezzer sebbeḥ ḳaḫar dėyer kikeler yoldaşlar dėyesen burda miçeg wārıydı bugün onnan ṣōra ōzt́ gēllt́ bt́rde yt̄rt́ne girrt́ dėyelle aman dēḫt́l bt́z ege bu ḳilinc wuruşunu dt̄yt́r miçeg çālıb bu nėdecēgdt́ bt́zt́ daha ḳōrḫu girri üreglērt́ne bt́r
30 gün ōṭurub uṣṭa nezzer uşaġlārı yādına düşer ḳaḫar yiġlēst́n dėwler dėyer hā nēyiydt́ uṣṭa nezzer dėyer uşaġlārım yādıma düştü dėyelle ḳeydoḫ apārrıg sēnt́ uşaġlārıy yanna sēnt́yden armaġanda wt̄rrt́g apar uşaġlārıyçın armağannārı nēdt́ ikki ṭorba alṭun dōldırıla ikki dėw balāşının bōynına
33 aṭalla ew çignine aṭalla ōzíńń uṣṭa nezzērt́ apārṣın yt̄wt́ne apārılla uṣṭa nezzērt́ yt̄tt́rt́lle ḳişiydt́ gōrdüle arwādı uṣta nezzērt́n aṭaş t̄dt́btt́ ōṭurdula aṭaş bāşında dėw balalārı finniglēdt́ dėwlērt́n, bt́rst́ ōṣurdu ōṣuranda uṣṭa nezzērt́n ḳenşērt́nde uṣṭa nezzērt́ yāpışṭırṭı pērdt́ye dėwle bāḫṭı bāḫṭıla
36 uṣṭa nezzer yāpışıb ora pērdt́ye yāpışıb hay nėdsen orda dt̄ḏt́ diḍelērt́mt́n bt́r dėw kesen pıçāġı wārıydı ōnı aḫṭarram nėdsen ōzíńń dt̄ḏt́ keseceġem st́zt́ ḳāḫṭıla ḳāçṭıla ḳaçandala tülkü gōrdü özlērt́n dt̄ḏt́ hā dėw balalārı nēyçt́ ḳāçışız dt̄ḏt́le uṣṭa nezzer bt́zt́ kesecēgt́ydt́ dt̄ḏt́ dōnün dōnün
39 munu arwādı gėce simege çiḫērdt́r bu ḳorḫaġāndı dōndüle dönendele uṣṭa nezzer gōrdü bular dōndü dt̄ḏt́ babalārımın pıçāġını ṭābṭım ḳāçṭıla ordāydıg bura gēldt́g.

5. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **A. D**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1948**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Askeri Okul**

Mesleği: **Emekli Subay**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Koyunculuk**

Bíz ḳōyun beslērdíg bobam alla ʿaf ētsín men ʿeskeríydím özlērí ḳōyun beslērdí ḳōyun besleyende güz olanda güzde yāṭıyaṭārdıla yāṭı nēdí meselen ḳōyun bír ḥefte un gün yėwe gelmez yėmeġ çopannārçı apārırdıla arḫalārıca çölde yaṭalla ḥette gėce dėyelle nişan çekērí́g çekelle gėce yāyşınna çünkü gėce uzun ōlu ḳōyun íster ṭoḫ ōṣṣun ḳālırdıla teḳriben ígírmí gün bír ay çölde ḳālırdıla onnan ṣōra binelere çíḫērdíle meselen gėdērdíle çaya çayda bíkere çādır ḳurulu çādır ḳururdula ḳiş yaṭāgı āyrıydı bahar yaṭāgı āyrıydı ḳiş yaṭāgı nēydí bele dalda yerde daldālıg yėrde meselen çoḫ yḗl falan olmāṣın teʾsir ėtmēsín ṓzíne orda ḳiş yaṭāgı ėdērdíle bahar olanda ikkinci aydan ṣōra çíḫērdíle bu çādırlārı ḳāldırırdıla bíkere gēlí́rdíle bahar yaṭāgına bahar yaṭāgında ḳālırdıla ḳōyun dėyērdíle daha çėṣtlēdí günorṭa ṣaġārdıla ḳālırdı bír fetre ordada burda ēkín bíçílene ḳeder ḳōyunu orda ḳirḫērdíle ḳirḫennen ṣōra ēkín burda arpalar bíçílí́rdí yėr āçılırdı teḳriben bír ay bír buçuġ ay bular bíkere cillērí́nde yayārdıla arpānın ḫarmānını herkeşe yḗrí́ bāşında ėdērdí indiki kímín darraṣa yōḫuydu bu bittī́ bíkere başlārdıla buġdānı bíçmege buġdānı bíçmeg nēydí meselen mēní́m kímín bír ikki íḫtiyar adam gėdērdíle çengelden yo uraġdan

çengelden bíçērdíle bu kere bíçērdíle meselen ikkidene üçdene bíçín bíçír bírdene şaḫra baġlar yèmeġ apārrı o wāḫıṭṭa baṣit yèmēġíydí nēydí ʿeyren ekmek ḫurma doşşab bele baṣit ṣèyler apārılla günorṭālıg orda èdērdíle çölde bu kere bu bíçtígçe ḳōyun seḥēbínín meselen ḳōyunu war gēllí arḫāṣıca yayar cilinde ḳōnṣumun meselen yē̄rí war ʿeyren wē̄rríg özlēríne meselen ḫemís günü yāġı kewēníler ērı́dírdí kerēní ḳōyun beslemeg baṣit ḥayāṭıydı bes nēdí ı́ster meselen bír ikki adāmı ōṣṣun ḳōyun seḥēbínín meselen çopan ōṣṣun çopannan çiḫesen yāzıya bírdene bír ikki mazbuṭ arwādı ōṣṣun dünyedērlígín ētsín orda mesel ṣāġṣın çarḫalāṣın we ille adāmı olmayan ḳōyun besleyebílmez indi zeḥmēttı́.

6. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **A. N**

Cinsiyeti: **Kadın**

Doğum Tarihi: **1934**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar**

Mesleği: **Ev Hanımı**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi**

Konu: **Amerli Ağzıyla Arzu Kamber Masalı**

Ārzu ḳemmer bu bı́r ḳizı́ydi ḳizlerden ışṣuya gėder munun bı́lēzı́gı́ düşer ışṣuya yoldaşlar gėder õzı́ ḳāllı bı́r çopan yāyır çopan ādı ḳemmērdı́ dėyer ḳizı́m hānı dėyelle walla bı́lēzı́gı́ düştü tabmādı ḳāldı dėyer kı́m wārıydı dėyērdı́ bı́r çopan yāyır kı́mdı́ çopan ḳemmērdı́ ḳemmer gēllı́ ayaḫ ayaḫ ḳiz yānına dėyer nēçı́ ḳāldıy dėyer walla bı́lēzı́gı́m düşübtı́ dėyer bı́lēzı́gı́y ṭabsam ne wē̄rı́sen mene dėyer bu dere gēlı́ uluġ uluġ ḳizler dōldurur ṭuluġ bı́lēzı́gı́m ṭapana şirin cānım muşṭuluġ orda bı́lēzı́gı́ wē̄rrı́ gēlı́n yānına nene dėyer ḳorḫaṣan bu ḳizı́mı́ze ḳestē̄ylı́yı́b yėmeġ ėdeġ sı́mleyeġ õzı́n yėmeġ ėdelle ḳoyalla gēllı́ ḳemmer dėyer gēlı́n õṭurun bı́r yėrde yı́yēġı́n dėyer bı́zı́m ʿedētı́mı́z yōḫṭu ḳonaġ yer bı́z ṣōra yı́rı́ġ bu ḳonāġı ı́stı́lle sı́mlēsı́le ḳiz dillēnı́ dėyer heme ḳemmērı́m heme anāmın ʿāḳlı keme õngı́yde ḳuzu pı́ryānı şeker ḳaṭṣala yėme bı́lı́ndı́rttı́ ḳōydı gē̄ttı́ ṣōra ṭoy ōldu bı́rde deʿwet wē̄rdı́le ḳizı́ dama ḳōydıla ḳābın õrttı́le ḳōydıla, bı́r ṭāṣṣı war ḳemmērı́n õzı́nnen ḳāldırrı gene sı́m ḳōydıla õzı́ne dõnnı́ ḳoyar yėmēgı́ dėyer gēlı́n dėyer gene ḳiz dillēnı́ dėyer heme ḳemmērı́m heme anāmın ʿāḳlı keme õngı́yde pı́rinç pılāwıġ, şeker ḳoyṣam da yėme dėyer hüş dağlar dāġımdı mēnı́m ḳemmer çāġımdı mēnı́m ārzu ḳizı́m õllu

ḳemmer ōġlumdu mēnḯm ḳiz dȭnnḯ dėyer ṣōẖul çaylārım ṣōẖul nāmuṣ ḳemmērḯm bōġul ėl
15 ḳārnınnan çiẖen adama nece ōllu ōġul ḳoyar gėder ḳemmer gėder bḯr daġa yėddḯ sėkkḯz il ḳāllı orda dērwiş ōllu ḳaẖar gēssḯn ārzunu bezēdḯble gēlḯndḯ dėyelle o ḳemmer gēllḯ ne hawa ėdēġḯn munun adāġlışıdı dėyer wȇrḯn mene bḯrkez yuẖa āş apārım göndērḯm gērḯ ȭzḯn burāṣına ḳoyar
18 āş ekmeg dėyer kewēnḯ dėyesen obāyızda meyter çālnır newar dėyer ʿenney ölēydḯ bugün ārzu ȭlüb bu da yuẖāṣdı dėyer āydınnıgdı süt kḯmḯn ẖȇrẖḯz gėzer it kḯmḯn ḳērrḯ yalān dėysen gözlērḯy ōṣṣun çigid kḯmḯn orda ḳērrḯ gözlērḯ kor ōllu çigid ōllu durru ḳemmer gēllḯ obaya men ṭābib men
21 ẖēkim ārzunu bezēdḯbtḯle ārzunu bezedenner dėyer bėş barmāġı tȭküssün etrēfḯndēkḯ ḳarazaġ tēkḯ bürülsün ḳemmer dėyer munu ḳaẖalla gēlḯnḯ aṭa mindḯrḯlle dėyer ḳize baṣ bēlḯ ḳirillḯ baṣar bēlḯ ḳirillḯ dėyer minibsen ēstḯrḯbsen ḳarārım kēstḯrḯbsen dizginiy çekerek dabbānım bāṣṭırıbṣan
24 munu ḳemmer dėyer dėyer minmişem ēstḯrmḯşem ḳarārıy kēstḯrmḯşem dabbānıydan gelen ḳan gēssḯn mēnḯm gözlērḯmnen dėyer bāhım gėrçek mēnḯ ʿēşḯḳtḯr ḯstir açar üzün gȭrrḯ gȭzḯnnen ḳannan irḯn gēllḯ gȭznḯ silli üzün örter bele wurılla ḳemmērḯ dėyer daha hiç aṭ çekmem yarwārılla
27 çeker allahtan bele düʿe dilēyḯb ḳemmer bāşın ḳōyṣın gēlḯn dḯzḯ üste allah amanāṭın āṣṣın bāşın ḳoyar dėyer bāşıma baẖ ēlḯy sürt bāşına sürter bele bāẖır dėyer ḳemmer ḳemmer üzüm āṣṭıy wurdıla bḯlēyḯ oṭṭa gēldḯle ḳa gȭrrḯ ḳemmer ōlüb çeker gȭrrḯ bḯr çāḳı war cȭbḯnde ḳemmērḯn
30 ḳizde ḳārnını çāḳıdan yırṭar ikkisi cüt bḯrḯ bḯrgül aġācı ōllu bḯrḯ rėẖen aġācı ōllu tēndḯr kḯmḯn.

7. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **İ. R**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1970**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **İmam Hasan Makamı'nın Tarihi**

Walla wāḫṭında ḫarma anānın yuḫṣına gírdí ḳizíydí dēdí burda bír maḳam yāpṣın bír mubarak maḳam ḥette zeyraṭgah ōṣṣun ḥette ʿēlem ḥāmı yėrden gēssínne murazlārın āṣṣınna bír muʾmin ḳizíydí yeʿni yuḫṣuna girmişti fe dēdí burda bír maḳam yāpṣınna burdan daha gēssín ʿēlem namaz ḳilsin zeyraṭ ētsín düʿe ētsín imam ḥesene imam ḥesen medinede gōmülüb bes burda bu maḳamdı gēlírdíġ burda arḫadaşlardan namaz ḳilirdiġ ḫízmet ėdērdíġ ḳāḫṭıġ ewel bineyeke ēskiydí fe zeyrāṭçı gelende yeʿni edebílmírdí zeyraṭ ētsín meşelen dolānṣın ḥüryētí́nde namaz ḳilsin fe daha ḳāḫṭıġ bízden cēyímler alla rāzı ōṣṣun özlērí́nnen herhāmṣı ḳāḫṭı daha başlādıġ teʿmire bíz bura gēlírdíġ namaz ḳilirdiġ daha bír günün bírí́nde gōrdüm burda ḳabdāydım bír ṣālí́ḥ bír kímsе gēldí ēlín çignı́m üzērí́ne ḳōydu dēdí burda bír daş war daşaka bílmēdím nēdí ḳazaşan ōzí́n duwardan çiḫer ḳara boyaşan ōzí́n yaşlārın bayaz boyaġdan boyaşan bílmírdím nēdí daha gēldím íkki arḫadaşda gētí́rdím memnen gēldíġ ḳāzdıġ çiḫērttí́ġ ōzí́n bu daşakada yāṣılıbṭı yeʿnı́ ḫarma anā ístí́ne imam ḥesen ístí́ne yāṣıdan meʿlí́míydí dēyírdí bīn íkkiyüz ēllí́dörd mah sefer ẓāhir ōldu bu karamaṭ muʿteber bír ḳiz ōlub ḫeste ezērí́ ẓaʿif ístí́ne gēlmiş ʿeli

newāmır hā temiz ol ḳize wērmiş şafa āmur ḳālmış munda ōṣṣun bī́reṣer bu ḥesen ʿāmıōġlu
15 ōṣṣun waṭan şafā̃ʿaṭ bulṣun bu yėrde kōri kere ṣıdḳıyla kī́m gesse seyyī́dī̄ wāli wēr̄ī́ maḳṣudi ḥeydārikar yeʿnī́ bī́r ḳazanmaġ gēllī́ burda ʿēlem namaz ḳillī́ düʿe ėder inşāʾalla murzalārın wėrer burda imam ḥesēnī́n barmaġ izi wārdı çin dāşına barmāġın wurıbṭı üç barmāġının yē̄r̄ī́ wārdı bu
18 bī́r karamaṭ ḫarma anaya wāḫṭında wē̄r̄ī́ble ōzī́n dē̄yī́b bī́r ḳī́smī́ yeḳin ėtmez yeʿī́n burda maḳam ōllu dē̄yī́b bu bī́r eṣer kī́mī́ndī́ ḥettēkī́m ʿēlem inānṣın sen mēnī́ ruʾyede gō̄r̄ī́bsen.

8. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **M. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1978**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Lisans**

Mesleği: **Öğretmen**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Amerli Kuşatması, Günlük Hayatı, Amerli'deki Tarihî ve Meşhur Yerler.**

Ālṭıncı āyın unbı́rı́nde ḥişar başlādı ḥüzeyranda onda mı́llet ḳāḫṭı herkēşı́n ḥeywanāṭı war ḳōyunu war inēgı́ war çünkü yol baġlāndı dörd bı́r etrēfı́nnen ēmı́rlı́nı́n ḳāḫṭı mı́llet munun ı́stı́ne yaşāşın ışşu da ḳalmādı ışşunu da kēstı́le ı́stı́mı́ze yėwde daha ḳuyuy war ʾw ḳōnşıyın ḳuyuşu war gėt bunnan gētı́ bu ḳuyulardan daha idaraṭ ėle ekmeg de buġday wārdı yėwde nėçe günye buġday wārdı buġdānı apar dēgı́rmen war oğlan tı́rekterden mekneyden dērtı́rı́ ōzı́n un ēdı́rı́ sēnı́yçı́n yeʿnı́ işeke dōndü ekmegden ışşuya yēdub yeʿnı́ yōġurd ōlurdu ḥeywenētı́n yōġurd süt işte bu şėylerden bı́r üç ay ı́lḥemdı́lle Alla sübḥenehw we teʿele farac wēdı́ bu mı́llete bı́z ḥişar fetrēsı́ ḥāmmımız wēcı́be çiḫērdı́ġ bes yėwlerde ḳāldı babam bēyyı́g adāmdı arwadlar gēldı́le bura yiġlille bu ḥeccı́nı́ ḳoyārıg burda bulara mesʾül şabābı naġarṭa sı́leḥ ḳāldıran wārı́ysa obānın teḳsim ōlupṭu dörd bı́r etrēfı́ne ḥette düşman gesse bılar difeʿ ētsı́nne igid kimin ḫaṭ şaddıla sebbeḥler gēlı́sen yēwı́ye bes gėceler wācibat bōynıya.

Men muʿellı́mem dawāmıy ṣabāḥi olanda aw mesēi olanda ı́şte ḳaḫsan günde baḫsan meselen mı́sweg bugün nestı́lle ʿēiley nestı́rı́ sennen ı́şte mı́sweg ėtsen özlērı́çı́n annan ṣōra dawam

başlāyır dawam da sennen ālı bı́r dörd seʿet fe günı́y bele gḗdı́rı́ yeʿnı́ gḗcelerde ı́şte arḫadaşlar beʿ ı́z kere gēllı́ teʿ ı́lleye aw beʿ ı́z kere beʿ ı́z arḫadaş yanna gidesen beʿ ı́zı́nı́n wēcı́bı́ wārdı fētiḥēsı́ war ṭōyu war ḫestēsı́ war ı́şte gėtsen ṣōrısan wācibat.

Ēmı́rlı́de eng meşhur imam ḥesen maḳāmıdı çāwuş tepēsı́ seden tepēsı́ müḥsün tepēsı́ aşlan ḳeyēsı́ mil tepēsı́ bu ḳeyeler ıṣṣular ı́stı́ndēdı́ dēgı́rmen selēwı́ şennen tepēsı́ ʿabbas tepēsı́.

9. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **A. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1936**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar**

Mesleği: **Çoban**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye ve Ölü Gömme Adetleri, Askerlik Anıları, Amerli Ağzıyla Masal.**

Bugün arwad ālışan yėddǐ gün cütleme çalan gēllǐ war ṣābır ʿabbas cabbardan ʿēbdin bǐr bėş undanādı bulara her mǐllet bǐr yāġlıġ wēŕǐlle annan gēlǐn bǐr cütleme çālın yėddǐ gün cütleme çālılla yėddǐ günnen ṣōra bugün gēlǐnǐ ḳawzāyılla bu gēlǐnǐ turumbėl yōẖṭu aṭ war aṭ bu gēlǐnǐ aṭa mindǐŕǐlle bǐr uṣaġ da bu gēlǐnǐn arẖāṣına mindǐŕǐlle gȭrüm bāẖım bu uṣāġı nēçǐ mindǐŕǐlle gēlǐnǐn arẖāṣına ḥette bǐŕǐncǐ uṣāġı oġlan ōṣṣun gēlǐnǐ ēndǐŕǐlle kurekēnǐn arẖadaşlārı çiẖer gēlǐnǐn bāşına şeker ẖurma sepelle bu uṣaġlar ḳapalla. Teʿ ǐzye yėddǐ gün ȭlü seḥēbǐ bǐr şėy ėtmez men ʿēmǐsǐ ōġluyam sen ʿēmǐsǐ ōġluṣan o ʿēmǐsǐ ōġludu bugün şam yānımızdādı bugün bǐttǐ sebbeḥ şam yānıydādı çöşt yānıydādı bu yėddǐ gün biter ȭlü seḥēbǐ bǐr şėy yiġmez o wāẖıṭ ḳuzu çōẖṭu ḳuzu keselle üç dörd. Gēldǐle muẖṭara fulan ōġlu fulan ǐstǐŕǐg men gėderem muẖṭara dėyerem sele kōçǐb muẖṭar dėyer boba yōẖṭu çoẖṭannan kōçǐb ḥeccǐ ʿēbǐd günnērǐn bǐr gününde bǐrdene bǐr kurdün ēlǐnnen bǐr şėy ālıb bǐr ǐyyǐ adam da gēllǐ dēyǐb sen bu adamlārı ṭānıysan dēyǐb he ṭānıyram bu ẖeyyele çiẖērttǐ gēldǐ muẖṭārı ǐstēdǐ muẖṭar dalānır çalan gēlǐb bu yėwden

o yėwe ādı fulan ōġlu fulan dē̱ḏ́ ürüḥüm sen fulan ōġlu fulānı gōŕ́bsen ōzī́ çalan da ōdu yeʿnī́ dėyrem ḳāç şurṭalar sēnī́ ĭstī́rī́ munu muḫṭar dėyer yeʿnī́ ḳāç.

Dē̱yĭ́r bĭ́rdenēnĭ́n ṭācı war bĭ́r ĭ́yyī́ adāmdı bu nēḥĭ́yēnĭ́n bēyyĭ́gĭ́ydī́ ĭ́yyī́ adāmdı bĭ́r gün ḳōnşuṣu dē̱ḏ́ ōzĭ́ne ḳōnşı dėyer hā dē̱ḏ́ wėrmesen ṭācı üçgünnüge amanaṭ merden ʿēlī́ ʿėṣĭ́ḳne dē̱yĭ́r bēlī́ madam dėysen merden ʿēlī́ ʿėṣĭ́ḳne ṭācı bāşınnan wē̱rdī́ ona ḳōnşışına üç gün bitti dē̱ḏ́ ḳōnşı ne dėysen dē̱ḏ́ wėrmem ṭācı dē̱ḏ́ sen amanaṭ āldıy sen mēnĭ́m ḳōnşımṣan ēmnĭ́yet bĭ́ldĭ́m sēnī́ dē̱ḏ́ wėrmem bu ikki üç uşāġ̱ĭ́ war arwādı war arwādı ḥeşe ḳēdrĭ́yden ikki eşşeglērĭ́ war bu eşşege şėymeylērĭ́n ḳōyubla kōçĭ́le bu ḳaḍadan gē̱ttĭ́le adam ĭ́yyĭ́ adāmdı bĭ́r yėrde namāzlıgın döşēdĭ́ namaz ḳilṣin ikki ḫē̱rḫĭ́z gēldĭ́ bulārın ḥeywanaṭlārın apārdı sebbeḥ āçıldı bular gē̱dĭ́le bĭ́r bēyyĭ́g memleket dalānılla gē̱ttĭ́le aḫşam ōldu dünye ikki dene gēldĭ́ dē̱ḏ́ bobam merden ʿēlī́ ʿėṣĭ́ḳne bu arwādı wē̱rĭ́n aparaḫ o arwādın uşāġ̱ın ōldurṣun dē̱ḏ́ apārın arwādı apārdıla gētĭ́rmēdĭ́le ḳāldı ikki uşaġ̱dan boba sebbeḥ ōldu gē̱ttĭ́le gē̱ttĭ́le bĭ́r ışṣuya gēldĭ́le ōngülērĭ́nĭ́ ışṣu kēsĭ́b dē̱ḏ́ ōġlum bĭ́rĭ́yĭ́z ālım çingnĭ́me sen ḳal burda apārım memleket terēfĭ́ne ōnu o ṭaya ḳōyum gēlĭ́m sēnī́ de apārım bu dē̱ḏ́ boba ḳardāşımı ḳurṭ apārdı bu ḳucāġ̱ındākı orda çopan ḳōyun yāyır ṭalḳa wurru yoldākı ḳurṭ āġ̱zınnan ṣalamaṭ āllı o dėyende ḳurṭ apārdı bu da ḳucāġ̱ınnan ışṣuya düşer abu semmek çiḫērdĭ́ ōzĭ́n ṭordan ṣalamaṭ bĭ́r gün bėş gün bĭ́r fetre ōldu bu uşaġ̱lar bēyyĭ́g ōldu bu adam gē̱ttĭ́ bĭ́r memlekētĭ́n wēziri gē̱çĭ́nĭ́btĭ́ bĭ́r ṣāh ḳuşu war ḥür ḳuş bu ḥür ḳuş gēllĭ́ kimin bāşına ḳōnnu muḫṭar ėdelle ōzĭ́nĭ́ bu ḳuşu ṣālılla gēllĭ́ bu ĭ́ḫtiyer bāşına ḳōnnu üç kere dėyelle boba bēyyĭ́g bēyyĭ́g adamlar sen neşen hebele bu ḳuş gēllĭ́ bāşıya ḳōnur dėyer wēzir ōlṣān dėyer he ollam apārdıla ṭaraş ē̱ttĭ́le ḥamama ḳōydula bĭ́r ḳet köyneg giydĭ́rttĭ́le ōzĭ́ne ōṭurṭula ōzĭ́n muḫṭārlıgda bu ḳaḍānın muḫṭārıdı bĭ́r gün bėş gün un gün ōṭurdula dē̱ḏ́ cemʿet sĭ́ze dānışıram men muḫṭaram ikki şurṭa ĭ́stĭ́rem semmeʿeye wėr dē̱ḏ́ aḫşam o çopānın arwādı dē̱ḏ́ adam sen ḳurṭ āġ̱zınnan āldıy wėr wėr bunu gē̱tsĭ́n. Dē̱ḏ́ ḳardaş bu gėce bitmez bobalārıdı ṭānımılla adam adāmı dėyer bĭ́z ewel uşāġ̱ıydıg diḏēmĭ́n ṭācı wārıydı merden ʿēlī́ ʿėṣĭ́ḳne ḳōnşumuz amanaṭ ĭ́stēyĭ́b ḳōnşumuz üç günnüge bobam ĭ́stēyĭ́b wėrmēdĭ́ bobam ācuġ̱ ē̱ttĭ́ gēldĭ́ ikki ḫē̱rḫĭ́z eşyelērĭ́mĭ́z apārdı bu o arwādı aparan ḳonaġ̱ gēlĭ́b nēḥĭ́yeye muḫṭar yanna dē̱ḏ́ muḫṭar walla helēkĭ́ġ̱ bugün yaṭāġ̱ın burda dē̱ḏ́ yāṭın dē̱ḏ́ şurṭalar gē̱dĭ́n orda yan ōṭurun bulārın ʿēilesĭ́ war bular ḳāḫṭıla bu oġlannar ḥeket ē̱tsĭ́le dē̱ḏ́ ninēmĭ́ apārdıla gētĭ́rmēdĭ́le nine orda dē̱ḏ́ walla men ninēyĭ́zem bular ōpülle ḳōḫlulla yiġ̱lĭ́lle sebbeḥe tēkĭ́n ḳol bōyın yaṭalla gēlĭ́ dē̱ḏ́ muḫṭar dē̱ḏ́ ne dē̱ḏ́ sen ne ḫestesen dēyĭ́r nēyçĭ́ dē̱ḏ́ gėt gör ʿēilemĭ́zden nece ḳol bōyın yāṭıptıla gēlĭ́ dē̱ḏ́ bobam men sĭ́ze dėmēdĭ́m dē̱ḏ́ muḫṭar mĭ́seʿede ėle küç kelime ḳōnuşag dėyer he ḳōnuş dē̱ḏ́

bĭz ewel uşāġıydıg ikki ḳardaş bobamnan ninēmĭydĭ dē̲dĭ ē dē̲dĭ bobāmın ṭācı wārıydı dėyende
45 bobāmın ṭācı wārıydı bobānın şē̲yĭne dāndı ürēgĭne bĭldĭ ōzĭdĭ bobam wē̲rdĭ üç günnüge amanaṭ bobama wē̲rmĭlle ṭācı bobam ācuġ ē̲ttĭ indĭ bu ninēmĭzdĭ bu da bĭz ikkimĭz adam da dē̲dĭ men de bobāyızam ordāydım bura gēldĭm men bĭr şėy wėrmēdĭle.

10. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **İ. B**

Cinsiyeti: **Kadın**

Doğum Tarihi: **1989**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar değil**

Mesleği: **Ev Kadını**

Medeni Durumu: **Bekâr**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Amerli Kuşatması, Ağıt ve Hoyratlar.**

Bíŕíncí́ muḳawamalārında ēmíŕlí́ńí́ muḥaṣara ēttí́le üç ay ḳoymādıla ēmíŕlí́ye mí́sweg gí́rsí́n dörd kere muḳawama ēttí́le bí́zí́mnen hawan āṭṭıla ṭalḳa çāẖṭıla bí́z de çāẖṭıg özlērí́ne bí́r muḳawama ōldu bí́zí́mnen bí́r seʿet kinci muḳawamalārı ōldu ikki seʿet üçüncü muḳawamalārı ōldu bí́zí́mnen unbí́r seʿet dördüncü muḳawama igirmibí́r seʿet ḥemdōssun bes bu günnērí́ çēktí́g ḳoymādıg ēmíŕlí́ye girsí́nner arwad uṣaġ sebbeḥe ḳeder yaṭmādı yaṭmag yōẖuydu ḳōruẖmādıg ḥemdōṣṣun bí́z gēttí́g baġdada ṭayaraya mindí́g bí́r ḳaṭ aṣpab girdí́g gēttí́g ḥette ḥecētí́mí́z bí́zí́m yādımızdan çiẖti unuttug ḳāldı canṭāmız ḥepsí́.

Sebbēḥí́n gölgēsí́nde korlar āçılır

Aẖṣāmın da gölgēsí́nde yeṣí́ller āçılır

Ḳişimí́n de çillēsí́nde güller āçılır

Yol erkennen ẖeber āldıyız

Dēwrı̄ş ʿēlem söyler

Dünyede ḳurʿandır

Aḫraṭṭa imamdır

Yol erkennen ḫeber āldıyız

Ewel imāmım ʿēlı̄ şāhı merdendı̄r

İkkinci imāmı ḥesēndı̄r

Üçüncü imāmı ḥüsēndı̄r

Dōrdüncü zeynelʿēbidindı̄r

Bēşı̄ncı̄ muḥemmed elbāḳırdır

Ālṭıncı ceʿfer elṣādıḳındır

Yėddı̄ncı̄ imam musa kāzımdır

Sėkkı̄zı̄ncı̄ imam rıza ġeribdı̄ ġeribler ġurabāṣıdı

Doḳḳuzuncu muḥemmed tēḳi

Ununcu ʿelel hādi

Unbı̄rı̄ncı̄ ḥeseyn elʿeskeri

Unikkinci mehdi ṣāḥubul zamāndır

Çoḫ erenner gēldi gēçti

Eweli serden ʿeli

Yol erkennen ḫeber āldıyız

Aġacda gōrdüm ḳumrunu

Ḥeḳḳe söylēdı̄m dōġrunu

ʿelı̄yden unbı̄r ōġlunu

Görēydı̄m annan ölēydı̄m

Aġacda gȭrdüm wafān̄ı

Sürēydı́m zawḳı safān̄ı

ʿelı́yden unbı́r ōġlunu

Görēydı́m annan ölēydı́m

Kimi balāṣın ı́stı́rı́

Kimi babāṣın ı́stı́rı́

Zeyneb ʿabbāṣın ı́stı́rı́

Bı́r sȭzüm war sene ḫüsėn.

Ṣaġ sėwen

Ṣol ı́stemez ṣaġ sėwen

Baḫmaṣan ḫaḫ sȭzüne

Ege olṣaw ṣaġ sėwen

Ewel sėwde sėwdēydı́

İndi hānı ṣaġ sėwen.

Yara nōlu

Duḫṭōrṣuz yara nōlu

Āyrılṣaġ men ēzı́llem

Wafāṣız yara nōlu.

Yaṣ ē̄wı́mde

Ye heywe ya sē̄wı́mde

Gȭzüm çarāmı tėz ṭap

Ḳopmāṣın yaṣ ē̄wı́mde.

Tapmacādı

Açma fal tapmacādı

Kimse bi̇̀zi̇́ annamaz

60 ʿeşḳi̇́mi̇́z tapmacādı.

11. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **İ. E**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1975**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur, Yazar değil**

Mesleği: **Çiftçi**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Saman Toplamak.**

Bíz mal seḥēbíyíg ḳiş gēlí ōngümüzce munu yiġēríg ḳişte mālımıza wē̄rríg ōzín bu ēskí ṣamāndı yāġış wurdu ōzíne bōzuldu indí bōzulānı āṭırıg bíz pēkín çíḫērdíríg bír de ṣuwārıg ōzíní ḳişte mālımıza wē̄rríg ōzín pek bayāzdı pis ḳere ōlup munu aṭārıg pēkí çiḫsín meḳeyet ōllug ōzíne mālımıza sepēríg ōzín bír ḳismí yazda ḳoyar ōzín çölde ēkín bāşında bír ḳismí de ḳoymaz bele bahārın āḫırında yiġiştirisen ōzín biçin wāḫṭı bes ḳişe yāḫın daha ḫizmet ėdesen ṣuwaṣan ōzín bu ḳuyu ṣōrdu ḳuyumuz ewel yōḫuydu üçbuçuġ mētí́rde ışṣu çiḫti ewel ışṣulārımız çuḳurdāydı buḥayra ōldu ışṣular yuḫārı dō̄ndü ́istiḳrar ē̄ttí üç mētí́rde üçbuçuġ mētí́rde ́istiḳrar ē̄ttí́.

12. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **H. C**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1966**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Lisans**

Mesleği: **Emekli Subay**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye ve Ölü Gömme Adetleri, Sünnet Adetleri, Unutmadığı Anısı, Koyun Gütmek, Amerli'deki Yemekler ve Çamur Ev Yapımı.**

Ēskǐden ṭoy ʿedētǐ nècēdǐ bǐrdene bǐrdeneden ḳiz ǐstēyǐrdǐ bobaṣı bēyyǐg ḳardāşı ʿēmǐsǐ ōġlun göndērǐrdǐle ḳiz seḥēbǐne bu ḳiz seḥēbǐ ḫismǐdǐ wērǐrdǐ ōzǐne ḳālırdı ālṭun almaġ yol almaġ rōtin bǐr şē̄ydǐ ḳizi ḳenʿ ēlēyǐn apārın ne ālışız ōzçü ālın bitti gē̄ttǐ cikul kaha meşeleno mesʾülǐydǐ orda āyrı bǐr şėy oşşāydı cikul kahānın raʾyǐn ālırdıla meşelen mennen ḳōnşum bǐr leġwēmǐz ōldu bǐlmem ne cikul kaha gēlǐrdǐ o şē̄yǐ muşkilēnǐ ḥellėdērdǐ ne dėsēydǐ o adam yeʿnǐ cikul kaha alla reḥmet ē̄tsǐn ne dėsēydǐ o ōlurdu ḳerēdǐ ḳerēdǐ bayāzdı bayāzdı çarāşı yōḫṭu. Ḫinne şāmı ewwel işte onda yōḫuydu coḳ mōsiḳe yōḫuydu zırnapa dėyērǐg bǐz cütleme, cütleme çālırdıla aḫşam bǐr yėmeġ ėdērdǐle aḫşam wāḫṭı dėyērdǐle ōzǐne ḫinne şāmı ṣōyşı gün günortālıġ ėdērdǐle günortālıġdan sōra gidērdǐle gēlǐnǐ getǐrrǐ ewwel seyere yōḫuydu aṭa mindǐrǐrdǐle gēlǐnǐ ege yāḫınsa ayaġdan gētǐrǐrdǐle ōzǐn bǐkere bu gēlǐn gelende gēlǐnçǐ beste dǐyērdǐle meʿnǐ çāġırırdıla heley tepērdǐle ṭalḳa çaḥārdıla gēlǐn bǐkere ewe gēlǐrdǐ kureken dama çiḫērdǐ yen

kurekenḯn ēlḯne çḯklėt wėrērdḯle gēlḯnḯn bāşına sepērdḯ yen ēlḯne bḯr ḳāmış aġac wėrērdḯle gēlḯn ʿurfaya girende gēlḯnḯn bāşına ḳāmışṭan çalārdı gēlḯnḯ ḥücreye ḳoyārdı kureken enērdḯ ōzḯyden arḫadaşlārı gėdērdḯ imam ḥesene zeyrat ėdērdḯler miġrḯb wāḫṭı indi kḯmḯn kureken ėwe gēlḯrdḯ gēlḯnḯn bāşlıgı wārıydı bu gelennere dḯyērdḯ baḫşiş ḯsterem baḫ onda bürbüʿ dinardı ēllḯ fḯlḯs wėrērdḯle ōzḯne fe ḳoymāzdıla çiḫsḯn ille baḫşişi ālırdıla. Ēmḯrlḯ ewwelden indḯye ḳeder alla kimseye görsetmēsḯn bḯr ōlü ōlmüş oşşāydı bu ōlü āḫır laḥḍa munun ḫismḯ ḥāmṣı yiġişērdḯle ōlü yānda ōṭurārdıla can teslim ėdende dėyer cemʿet war gėder ḫaṣ türbēlḯġe türbe ḳazārdıla ōzçü ōlünü yaḫārdıla mılla yaḫārdı ōzün sōra kefne ḳoyārdı ōzün weseʾl neḳḯl nēdḯ baḫ yeʿnḯ bėlde ḳāldırılla ōzün ṣayaradan apārılla ōzün ḫeşe ḳēdrḯyden dawardan apārılla ōzün bḯr mesefe ṣayaraya ḳeder ēskḯden belēydḯ fe gömērdḯle ōzün dönērdḯle gēlḯrdḯle ēmḯrlḯde ewwel teʿḯzye yėddḯ gün ōlurdu beʿḯz yėrde wārıydı meṣelen diwaḫana bēyyḯg diwaḫana wārıydı beʿḯz yėrde yoʾ yōḫuydu çādır wārıydı ḳere çādır ʿereb çādırı onnan ḳurārdıla yėddḯ gün teʿḯzye ṭuṭārdıla yėddḯ gün teʿḯzye ṭuṭannan sōra teʿḯzye bitērdḯ daha onnan sōra bḯkere gėceler ėwde ōṭururdula ḳirḫ gün ḳirḫine ḳeder ėwde ōṭururdula kim gēlmḯyḯb aw cemʿet ōṭururdula ḳirḫ gün ḫēmḯslḯg ėdērdḯle her ḥafṭa ḫēmis günü yėmeġ ėdērdḯle teʿḯzye seḥēbḯ cemʿet baḫ deʿwet ėdērdḯ bāḫ ḳōnşulārı yıġārdıla baḫ nėçe dene deʿwet ėdērdḯle gēlḯrdḯ her ḫēmis teʿḯzye meṣelen o her keşe şḗyḯne göre ḯmkēnḯyētḯne göre sen on bin wḗrḯbsey men bėş bin wḗrmḯşem o ellḯ bin wḗrḯb beʿḯzḯ ḳōyun gētḯrḯb o bėş küle un gētḯrḯb ebele yeʿnḯ yāġ gētḯrḯb mewed baḫ ne war mewed aw gēlḯb meṣelen imkānḯyetḯ dėyer bugün men teʿḯzyēnḯn maṣrāfı mēnḯm bōynıma baḫ sebbeḥten ille aḫşama ḳeder ne maṣraf ōlup teʿḯzyede mēnḯm bōynıma yėddḯ günḯydḯ indḯ üç gün ōldu ṭoy da yėddḯ günḯydḯ. Ewwel bḯr türkḯ ōġlu wārıydı gēlḯrdḯ sünnet wāḫṭı ilde ne wāḫıṭ yaz wāḫṭı gēlḯrdḯ bḯr pikābı wārıydı bḯr ṣayara cėb ṣayarāṣı sünnet ėdērdḯ uşaġlārı bugün meṣelen men ōġlumu sünnet ḗdḯrem etrēfḯm ḳōnşulārım ḥepsḯn deʿwet ėderem ḫissimlērḯm dėyerem men ōġlum sünnet ḗdḯrem bḯr ḳōyun kėserem ḗ sünnet ėderem sebbeḥ bele sėkkḯzçḯ doḳḳuzçu gēlḯ uşāġı sünnet ėder günortālıg ėder herkėşe gider baḫşişḯ wėrelle sünnet olan uşaġa bḯr gün sürērdḯ sünnet ėdendele uşāġın bāşına jḗjḯm örtērdḯle ṭuṭārdıla bele bele ėdērdḯle çḯklėt sepērdḯle ṣalawat çekērdḯle ḥette uşaġ sünnet ōlurdu. Wāḫṭında dḗyḯr şėy bḯr mefreze şurṭa gētḯrmḯştḯler wāḫṭında ēmḯrlḯye ḳōymuşṭula ḥimaya kimin manṭıḳa ḫarman wāḫṭıymış fe bu şurṭalar gėdelle ḥeşe ḳēdrḯyden aṭlārı wārıydı ṣuwaşınla ōzḯn mekne wārıydı ışşu meknēsḯ dėyērdḯle ōzḯne maḍaḫḫa yeʿnḯ ḯrtḯwēzi orda ḫaḫ arwadlar ışşu dōldururdu şurṭalar gėdērdḯle aṭ ṣuwarmaġa durārdı şurṭalar arwadlara baḫārdı şurṭalārı o köy ḫāḫı wurmuşṭula özlērḯn yeʿḯn bḯr şikil diri wurmuşṭular

şurṭalārı daha ḳāşṭıla gēldḯle fe ewwel şurṭa aṭṭan gēlḯrdḯ. Ewwel ēmḯrlḯde telebeler mektebe gėdende deşdeşeyden gėdērdḯ yeʿnḯ pānṭur yōḫuydu ḳemis yōḫuydu muṭawaṣṭa olannan sōra
45 pānṭur ḳemis ōldu sōra mektebte orda şėy wėrērdḯle bḯr ders meşelen mawad ġiḏēḯye süt wėrērdḯle yėmeġ. Ewwel yōḫuydu yeʿnḯ ḫaḫ dawardan cüt sürērdḯ ḥeşe ḳēdrḯyden yen ḳētḯrdḯ yen eşşēgdḯ yen siġirdi elden sepērdḯle ōnınan sürērdḯle bḯkere yeʿnḯ yāġış ışşuyuydan seḳi
48 yōḫuydu bḯkere bu ēkḯn oşṣa elden biçērdḯle elden biçērdḯle ordan bunu neyden neḳl ėdērdḯle ḥeşe ḳēdrḯyden ḥeywannan neḳl ėdērdḯle ōzḯn bḯr şėy wārıydı bḯr yük wārıydı dėyērdḯle ōzḯne şaḫra bḯr yėr de dėyērdḯ raşḳa şaḫra ṭaḫtadan ōlu ebele ōlu bele baġlalla dawārın üzērḯne ḳoyalla
51 raşḳa indi beʿḯz şebeke war bele pikap üzērḯn ḳoyalla murabbaʿaṭ ōlu ʿeynḯ bu ṭaşmimdḯ ʿeynḯ bḯkere nece günye bele abı şḯkḯl ōlu bunun üstüne ḳoyārdıla bu cili bu zereʿaṭı baġlārdıla ōzḯn ḥeywānın üzērḯne ḳoyārdıla gētḯrḯrdḯle kȫyün yāḫınında bunu ḫarman ėdērdḯle köme ḫarman
54 ėdērdḯle ōzḯnḯ biçin bitērdḯ baḫ ne wāḫıṭ bitti sōra munu sürerdḯle ḥeşe ḳēdrḯyden dawardan ona dėyērdḯle awcar, awcar wārıydı dēmḯr awcar dėyērdḯle ōzḯne beʿḯzḯ adam wārıydı imkānıyāṭı war awcārı wārıydı dēmḯrden yāpmışṭı ōzḯn bele bḯr murabbaʿ şiklindēdḯ alṭa ikki ṭopa war
57 ōzḯyden ṭopadaʿeynḯ balṭa kimin ḳōyubṭula dawar çekeler ōzḯn sürükler war da şėyden yapārdıla ōzḯn bḯz dėyērḯġ ōzḯne çālı yeʿnḯ tikēndḯ bele ḳuwāṭlı tikēndḯ bunu gētḯrḯlle bele ḳuwāṭlı aġacdan baġlalla ōzḯn bu şikil yapalla bele bes ne ōllu bele meseḥe ōllu bunca teḳriben ikki bunca ōllu
60 bunu ḥeşe ḳēdrḯyden dawārın arḫāṣıyca salalla dawārın arḫāṣına bu ḫarmānı sürelle bu ḫarman cildi sürelle bunu samana ḫarman ōlu yeʿnḯ bu cil bele ēzḯlḯ imşaġ ōlu sōra munu sāwırılla yēl ōlu yēl olmāġı billi sāwrılla ōzḯn buġda bḯr terefe düşer saman bḯr terefe düşer samānı işte yēl
63 apārı mesefe arpa yāḫına düşer yeʿnḯ bele bidēi ḥalēdḯ sōra işte gēldḯ ṭaṭawwır ēttḯ terekter gēldḯ sürdü sōra darraṣa gēldḯ sürdü işte bu şikilde mikēniki ōldu awcardan yērḯ sürerdḯle awcar nēdḯ bele bḯr dēmḯrdḯ dawārın bēlḯne baġlalla bḯr tek ṭuṭar ōzḯn o dawar çeker bu daha yērḯr bḯr ḫaṭ
66 apārdı ora ḳeder döner bḯrde bḯkere bırdan bḯr ḫaṭ bele bunca yērḯ ḥāmşın bḯr bele gēdḯb gelmeġten dėyēġḯn bele ikki eşşek ḥeşe ḳēdrḯyden ikki eşşēgḯ neyden baġlalla bḯrbḯrḯne o baġlanana ne dėyelle bōyıntırıġ ikki dawārın bōynına bōyıntırıġdan baġlalla ikki dawārı baġlalla
69 bḯkere ne ōlu carcar war dėyelle carcar, carcar ṭaḫṭādı aġācdı bu aġaca bḯr dēmḯr gēçḯrdḯle bu dēmḯre cüt dēmḯrḯ dėyelle fe bḯkere nėder carcārın bele bḯr ṭaḫṭa ḳōyubla üzērḯne bu dēmḯr burda ebelēdḯ bura bḯr ṭaḫṭa koyalla aġac ḳoyalla bunu bḯr tek bele ṭuṭar başar ḥeywanları sürrü ḥeywan
72 bḯkere gēttḯġçe çeker ōzḯn yērḯ ḳazar bele ḫėt ėder gėder o başa olaşanda orda işte ōzḯ beʿḯz şėy tedribtḯ bu ḥeywānı ālışṭırıbṭıla hoow ėtmēġḯ bili bu ḥeywan durar yērḯnde dolānı, dolānı bḯrde

gēlī́ ʿeynī́ ḫaṭa düşer bu terefe düşer bī́rde gėder bī́r ḫėt gē̄ttī́ bī́r ḫėt gēldī́ işte baḫ ne wāḫıṭ biter
75 yeʿnī́. Ēmī́rlī́de meşhur yėmeġler nēydī́ āş ḳurban āşı ḳurban kėsērdī́le munu pek yaḫārdıla onnan ṣōra bu ē̄tī́ ḳazana ḳoyārdıla ḳirmizi soġan wārıydı soġannan bu ē̄tī́ ḳāwırırdıla ewwelden soġan ḳoyārdı yāġa soġānı ḳāwırırdı bu ē̄tī́ aṭārdı soġān üzērī́ne ḳāwırırdı ōzī́n sōra ışṣu
78 dökērdī́le üzērī́ne bu bişērdī́ ḳere biber aṭārdıla içine ewwel āyrı bī́r şėy yōḫuydu. Hērī́şte de wārıydı hērī́şte nēydī́ hērī́şte bu undu bu unu ḫēmī́r ėdērdī́le bī́kez bele ḫēmī́rī́ ḳeyyī́m ōlurdu arwadlar yiġişirdi bėş altı arwad yiġişirdi yiġişennen ṣōra bunu yuḫa kimin ėdērdī́le bele açārdıla
81 ōzī́n ṭaḫṭa üzērī́nde ʿifḳe ėdērdī́le ʿeynī́ kāhi mālı indi war şėy leḥmī́b ʿecin mālı bunun kimin açārdıla ōzī́n sōra bükērdī́le ōzī́n ṭabaḳa ṭabaḳa ėdērdī́le kėsērdī́le ōzī́n ṭabaḳa ṭabaḳa kėsērdī́le bī́kere ne ōlurdu ʿeynī́ indi şėy bu ondomi war bele şeʿrī́ye kimin ōlu ipe serērdī́le ōzī́n güneşte
84 ḳururdu ḳuruyannan ṣōra bunu ḳaḫārdıla bī́r kisseye ḳoyārdıla ḳiş günü yāġışṭı ṣāwıġṭı hiç bī́r şėy olmāzdı ḳurut ta ėdērdī́le ṭarḫana da, ṭarḫana yōġurd gētī́rī́rdī́le ḳoyārdıla bī́r ikki gün ḳālırdı bu yōġurd turş ōlurdu yeʿī́n bele fuḳeʿe çiḫērdī́ turş ōlurdu burġul gētī́rī́rdī́le buġdānı burġul
87 ėdērdī́le burġul ḳoyārdıla yarma dėyerī́g bī́z fe bu yarmānı ḳoyārdıla bunun içine ḳālırdı bī́r gün üç gün bu yōġurdu ḫāmṣın sümürürdü bunu nėdērdī́le bele şėy ėdērdī́le ōzī́n hambargar war indi hambargar kimin ėdērdī́le ōzī́n güneşte serērdī́le ōzī́n ḳururdu ḳurruyannan ṣōra ḳāldırırdıla
90 ōzī́nī́ ḳiş günü bunu ibī́dērdī́le ibī́dennen ṣōra aṭaş üstüne ḳoyārdıla bu ʿeynī́ nece herise ē̄dī́rī́ġ bī́z ʿeynī́ bele ōlurdu. Ḳuruṭ nēydī́ ḳuruṭ, bu ʿeyrēnī́ ḳoyārdıla ṭuluġa çalḫārdıla ōzī́n yōġurdu ḳoyārdıla ṭuluġ içine dėyērī́g ōzī́ne ṭuluġ mekine yōḫuydu onda ḳōyunun dērī́sī́nnen ṭuluġ
93 ėdērdī́le aw inēgī́n dērī́sī́nnen ṭuluġ ėdērdī́le bu yōġurdu ḳoyārdıla bunun içine bī́r kemmī́yede ışṣu ḳoyārdıla bunu çalḫārdıla bī́r fetre ī́şte arwadlar çiḫērdī́ dī̄ bu ne ōlu kere bī́r terefe çiḫērdī́ bu ʿeyren ḳālı bu terefte bu kerēnī́ çiḫērdī́rdī́le ḳoyārdı bī́r terefe yiġērdī́le ōzī́nī́ yėddī́ gün
96 şembeden ḫemise ḳeder ḫemis günü bu yōġurd bitennen ṣōra ʿeyren bitennen ṣōra bu yāġı ērī́dī́rdī́le bu kerēnī́ ḳoyārdıla ḳazana ērī́rdī́ ērī́yennen ṣōra munu ṣızārdıla bele gerçēgī́ ṣızmag ōzī́nī́ dėyerī́g ōzī́ne ṭuluġ ṭuluġa ḳoyārdıla ōzī́nī́ ṣaḫlārdıla ōzī́nī́ ḳişçī́ ḫür yāġ ōlurdu. Bī́kere bu
99 ʿeyren ḳalṣāydı ʿeyren çōḫṭu bī́r kī́sse ėdērdī́le bu ʿeyrēnī́ o kī́sseye tökērdī́le aṣārdıla ōzī́n bī́r yėrde bu ışṣuyu gėdērdī́ bu ʿeyrēnī́n ışṣuyu gėdērdī́ dibinde ḳālırdı yōġurd daş yōġurd ḳeyyī́m bu yoğurdu ʿeynen hambargar kimin ėdērdī́le ōzī́nī́ ḳoyārdıla ḳururdu bī́kere bunu ḳiş günü
102 nėdērdī́le gētī́rī́rdī́le ḫurmadan dögērdī́le ōzī́n bī́z dėyērī́g ōzī́ne dī́beg dögērdī́le ōzī́n dī́begde dī́beg neden ōllu ṭaḫṭadan ōllu ṭāḫṭadan ėdērdī́le ewwel bele bī́r buncādı bī́kere bunun yėddēsī́de ṭaḫṭaydı ōzī́de ṭaḫṭāydı bunu arwadlar ḳuruṭ ḫurmānı dögērdī́le ī́şte yērdī́le ōzī́n. Ewwel ēmī́rlī́de

çopan çōḫuydu dėyı́m sene yüzde segzēnı́n yüzde yėtmı́şı́n ḳōyunu wārıydı meşelen mēnı́m ḳōyunum war uşāġım yāyır ōzı́n aw men ōzı́m yāyıram ōzı́n sebbeḥ namāzınnan ṣōra gėdērdı́le gelērdı́le seʿet onbir onbuçuḫ ėwe bu yaz günü gėce gēlı́rdı́ ėwe ḳōyun ışṣu içērdı́ ėwde ḳōyunu ṣaġārdıla çopan ı̈stı́reḥet ėdērdı́ yėmeġ yērdı́ seʿet bele bı́r ōlurdu bı́rbuçuḫ ōlurdu bı́rde gėdērdı́ çȫllüġe gėdērdı́ ḳōyun yayārdı bı́rde aḫşāmçı dȫnürdü bı́r wāḫıṭ gēlı́rdı́ indi wāḫıṭlārı dėyērdı́le şėy ḳōyun yāṭı çiḫibti daha ṣaġmaġ yōḫṭu kȫyünde yāḫınında yėmeġ ḳalmādı ḳōyunçu uzaġa gėdērdı́le çölde ḳālırdıla bu daġda ḳālırdıla yaṭārdıla gėce orda ḥette o ḳōyun yėmeġe yāḫın ebele bı́kere çopannārçın aḫşam wāḫṭı yėmeġ apārırdıla nēydı́ ewwel yėmeġ ḫurma ekmēgı́ydı́ baḫ ḫı̈yērı́ydı́ baḫ ṭamaṭa bu ne wāḫıṭṭı yazdan ḫerif wāḫṭı bahar wāḫṭı nėdērdı́ köy çādır gėdērdı́ ʿereb çādırı wārıydı ḳere çādır gėdērdı́le bu daġa aw şımala aw hara ḳōyunu apārırdıla ora gėdērdı́le bı́r arwad ikki arwad gėdērdı́ özlērı́yden çiḫērdı́le orda ḳōyun işte bahar kamı́l ḳālırdı daha bı́tmēġı́ bili biçin wāḫṭı olmāġı bili yeʿnı́ bele dȫrdüncü ay bē̱şı́ncı́ ay bele wāḫıṭ daha dönērdı́le gēlı́rdı́le bu şikil yeʿnı́ beʿı́zı́nı́n uşāġı yōḫuydu aw imkēnı́yētı́ war çopan ṭuṭārdı yeʿnı́ ge baba ewwel yōḫuydu para mara ge mēnı́mçı́ yay ḳōyunumu ālṭı ay meşelen men sene on ḳuzu wėrrem meşelen aw bėş ḳuzu wėrrem sene bı́r bunca yüng wėrrem sene ē̱ buġarṭa yāġ wėrrem sene ebele yeʿnı́ uşāġıyda meşelen gēssı́n bı́zı́mnen yōġurd ʿeyren yē̱sı́nne ebele o da war bu imkanı́yētlı́ kimseler yeʿnı́ ama beʿı́zı́ bes ōzı́ uşāġı yāyır. Ewwel çāmır dam wārıydı libin kesērdı́le libin kesennen ṣōrā ʿeynen bı́lok kimin ḳālıb dėyelle ḳālıb kėsērdı́le samannan çāmırı ḳaṭārdıla bu ʿeynı́ bı́lok kimin ōlurdu kėsērdı́le ōzı́nı́ bu ḳururdu ḳuruyannan ṣōra munu duwar ėdērdı́le ʿeynen bu nėce indi çimenṭo ḳōyulla bı́lok ḳōyulla bı́kere bunun ālṭına çāmır ḳoyārdıla üzērı́ne ḳōyārdıla kemı́l ōlu duwar ḳaḫārdı yuḫārıya yen seḳfe bayaz aġac ḳoyārdıla saf saf aġācı yen bu dėyērdı́le ōzı́ne dayāġlı dam ėdērdı́le ona dėyērdı́le pērdı́ ebele ince aġācıydı yen de cı́ḏʿe gētı́rı́rdı́le ḫālışṭan cı́ḏʿe bu ḫurma aġācınnan ōnun üzērı́ne ḥēsı́r ḳoyārdıla ḥēsı́rı́n üzērı́ne cil ḳoyārdıla cilin üzērı́ne çāmır ṣuārdıla daha aḫmāzdı ebelēydı́ bu şikiliydi bine bu şikiliydi.

13. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **H. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1975**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye ve Ölü Gömme Adetleri, Sünnet Adetleri, Amerli Kuşatması, Amerli Tarihi.**

Ṭoy ėtmeġ mēnḯm ninem ḥakaṭ ēttḯ wāḫṭında dēyḯr bḯrdenēnḯ wērdḯle bilmem özlērḯnnendḯ kimnēndḯ yeʿnḯ dēyḯr hemen bele şėyden gēldḯ ḫarmannan gēlḯrdḯ ēkḯn bḯçmegden gēlḯrdḯ dēdḯle ge ge wērdḯġ sēnḯ hemen burdan işten ḳāldırṭṭıla wērdḯle özḯnḯ bu ēskḯ hā bes indi bele dögü indi işte gėder diḏēsḯne ninēsḯne gėdelle ōṭurulla özḯnnen işte ḥakaṭ ėdelle ḳiziyize gēlmḯşḯg ḳiziyi ḯstḯrḯg işte begēnmḯşḯg özḯnḯ baḫ dėyelle özḯne macal wėr bḯze beʿḯzḯ dėyer beʿḯzḯ muafaḳaṭ ėder özḯne ege warken işin görḯbse ēdḯbse hē işte bele. Ṭoy ēskḯ wāḫıṭlar men yētḯştḯm özḯne şėye çiḫērdḯle ē gēlḯn aşaġada ḳālırdı kureken dam ḯste çiḫērdḯ yeʿnḯ men nėce dėyer az yādıma gēlḯ bele az yādıma gēlḯ dam ḯstḯne çiḫērdḯle kureken dāmın ḯstḯne çiḫērdḯ gēlḯn aşaġada ḳālırdı şėy yēwḯnde kureken yēwḯnde ōlurdu şeker sepērdḯle özḯne bu uşāġıydım yeʿnḯ yādıma gēllḯ bele bes şōra bḯzḯm bu cilimize yētḯştḯġ yō bele dögü oġlan gėder şėye gēlḯn gile gėder gēlḯn gilden āllı özḯnḯ işte ḳol ḳola gētḯrḯlle özḯn yėwe şēydḯ gēlḯn üstüne girmeyennen ewwel aḫşam gėder imama zeyraṭ ėder çiḫērdḯle indi ḥāpṣı enternėt öldu mḯllet mḯllet şabab bḯrez oġçana ḫarab ēttḯ

ōzín çiḫērdḯle çöle gėdērdḯle bu çōllüge gėdērdḯle baḫ kim arwad ālıbṭı ḥakaṭ ėdērdḯ ōzínnen ne şikildi gēlḯn ísṭíne gėtsey bele işte örgēdḯrdḯ ōzínḯ gēlḯrdḯ girirdḯ şėy yanna gēlḯn yanna girirdḯ
15 ikki rükʿet nemez ḳilli ṭoy ėtmeyennen ewwel işte bu parça meselēsḯ war ōzínde duwaġ meselēsḯ duwaġ dėyelle ōzíne duwaġ meselēsḯ indiye kḯmḯn war indiye kḯmḯn wārdı gereg bayaz parça ōssun ʿarıḍ wāḥḯd işte gereg yeʿnḯ bilinsḯn bu ḳizdi ṭamāmdı ḫinne şāmı bḯr gün ewwēlḯ ōllu
18 ṭoydan ewwel ōllu kurekēnḯn yḗwínde ōllu ḳizin de yḗwínde ōllu bes indi gēdḯlle ḳiz gile ḳiz gile gēdḯlle oġlānın da yḗwḯ ḳalabālıġ ōlurdu bḯr gün ewwēlḯ yoldaşlārı gēllḯ bular gēlḯlle ḳizin de cemʿētḯ ḫisimlērḯ gēllḯ ōṭurru ōzínnen. Bu şėy mālı men dōġruṣu çoḫ yḗtíşmēdḯm buna bes
21 lēyezel war ḳişḳírmeġ bes ewwēlkḯden farḳ ėder ewwel şehid gēlḯrdḯ şehid gelende hāmṣı cāhıl māhılıydıla cāhıl farḳ ėder şehid gelende cenezēnḯn yā ṣıṭṭar ísṭíne aṭlānırdıla yeʿnḯ ōlünün seḥēbḯ ninēsḯ bācıṣı bular cenezēnḯn ísṭíne yaṭārdıla ḳişḳírírdḯle başlārın açārdıla ṭorpaḫa sḯyana
24 başlārın sürtērdḯle indi indide war bes dėyēbillem sene yeʿnḯ oġaçana mḯlletten uzaġ ōllu gírízdḯrḯlle cenezēnḯ yā ṣıṭṭar yḗwín içine adamlar bḯrtek terēflḯ durub liėn arwadlar ístírḯ gōrsín ḳişḳírsín íḫṭılaṭ ētmḯrḯ mḯllet ḫaḫṭan yan durru teʿízye yėddḯ günḯydḯ men yḗtíştím ōzíne yėddḯ
27 günḯydḯ yėddḯ gün ōlurdu ṣōra bu doḳṣannarda bu ḥiṣar olanda ēttḯlle ōzín üç gün alla ʿaf ētsín bḯr muṣa efēndḯ wārıydı ōzḯ bu işe ḳāḫṭı yeʿín dēdḯ yėddḯ gün çōḫṭu işte selēştḯ ōzḯ teriḳesḯdḯ ōzḯ billi üç gün ēttḯle ōzínḯ teʿízyede yemeg ḳuzu kėsērdḯle dawar her wāḫıṭ dawar kėsērdḯle ēskḯ
30 günner işte dawar kėsērdḯle günorṭālıġ şam herkēşín ḫismi gēllḯ ōṭurru ōzínnen yėddḯ gün ōllu teʿízye indi üç gün ōldu indideʿ eynḯ üç gün yėmeg bes bḯzde ḫoş bḯr īş war ēmḯrlḯ hāmṣı gėder wācíb wḗrrḯ yōḫṭu billḯġ te kim gēlḯb kim gelmēyḯb yeʿnḯ bḯr yėwden bḯrdene gelmese olmaz
33 ḥāmṣı gėder wācıb wḗrrḯ bḯr wācıb wḗrrḯ bu wācıb teʿízyenḯn dėyrem sene bitirrḯ ōzín yeʿnḯ teʿízye seḥēbḯ ille mege dḗyím baḫ teʿízye ōssun bḯrez ístíne şėy ėder yoʾ ḫılaş eyler ōzínḯ yeʿnḯ ʿetep te ėdelle yeʿnḯ flan gelmēdḯ ėtmēdḯ nēdḯ ḥāmṣı ḫissímdḯ ʿeşrēttḯ adam adāmın wēcíbíne
36 ḳaḫar gėder gēlḯ. Alla ʿaf ētsín duḫṭor ḥēmḯd wārıydı gēlḯrdḯ ōnu görsēydḯ işte uşaġlar daha ḳaçārdı herbḯrḯ bḯr yère wururdu zeḥmētḯydḯ indi hāmṣı şėy ōldu penc ōldu o wāḫıṭ yōḫuydu bele bayaz köynēgḯ girizdḯrḯrdḯ ōzíne hāmṣına mewsímḯ wārıydı yazda ōllu sínnet mínnet meselēsḯ
39 he bele mewsím wārıydı yeʿnḯ yo hergēldḯ wāḫıṭ ėtmēzdḯle gēlḯrdḯ dolānırdı başlārdı sínnet ėtmeġe işte imkēnḯ olan ḳuzu kėsērdḯ imkēnḯ olmayānın işte yėwde ṭāwıġı wārıydı ʿereb ṭāwıġı dėyelle ōzíne ḫōruz mōruzu war baḫ işte nēyḯ war. Wallāhi bḯz teḳriben ēmḯrlḯ bēyyḯg muṣibēmḯz
42 çoḫ bēyyḯg muṣibēydḯ işte bu şėy mālı ḥiṣar mālı şehidḯmḯz çoḫ gḗttḯ alla ʿaf ētsín özlērḯnḯ ḥiṣar günü zeḥmētḯydḯ yōḫuydu bḯr şėy yōḫuydu manṭıḳada bes ēmḯrlḯ bḯzím kōyümüz ḳāldı ḫāṣṣaṭan

kehrebēmǐz kēsǐldǐ ışşuyumuz kēsǐldǐ ḳuyu ışşuyuydu unlar bitti ḳāẖṭıġ buġda darṭāġın yėmeg
yōẖuydu, ēmǐrlǐ ḥişārında bǐzǐm buġdāmız wārıydı kömelēglǐ, yeʿnǐ kömelēnǐbtǐ ẖissim arẖadaş
ki bilir sende buġda war çāllı sene buġda ǐstǐrem dēyǐrǐ gėt ḳāldır naġarṭa issen ḳāldır işte ōzǐ
bes yėmeġ ḳederçǐ apārrı yoẖṣa nėder ōzǐnǐ hara apārrı ōzǐnǐ bǐr günyēdǐ ikki günyēdǐ işte bes
ėder ẖişārı çiẖēdǐr ōzǐnǐ yeʿnǐ bu wėrmēgǐmǐz bǐzǐm yeʿnǐ bǐr mǐnnētǐmǐz yōẖṭu we başlārına da
ḳāẖmırıġ we faẖārdı da bǐzǐmçǐ lien kikelērǐmǐzdǐle dar günde nēdǐrem men buġdānı burdan
ʿēmǐm ōġlu ōşşun ḳōnşum ōşşun ʿērsǐ ōşşun bu bütün ēmǐrlǐ belēdǐ yo bes men belēydǐm ha
bütünü adam adama wērǐrdǐ bunun sütü meşelen baẖ nēyǐ kēmdǐ cıġarāşı kēmdǐ ne kem wārdı
yōẖuydu yeʿnǐ bunda ḳalmādı bǐzde ẖāmmımız bǐr boba uşāġıyıġ yeʿnǐ adam adama wērǐrdǐg o
kim kimnen ēşǐdǐr yōẖṭu gel apar wėr gētǐ ha bu şikilǐydǐ alla ʿaf ētsǐn şehidlērǐ alla yarālılara
bǐr şifa ētsǐn alla bütün ümmet müẖemmēdǐ ṣaẖlāşın bütün ṭurkmannārı ẖeşǐd şehidlērǐ. Bes men
gözel bǐr şėy bǐzǐm ẖissimlērǐmǐz wārıydı bǐrdene dēyǐr uşaġlārım daha şelleceye ḳoyalla bu
rēsǐm war moz alma fawakǐh mālı dēyǐr daha āẖır gün dēyǐr muna ḳārpışılla aṭlānılla dēdǐ dēyǐlle
şėy ǐstǐrig moz alma bu şėye çoẖ güldüm dōġruṣu. Bǐz ēmǐrlǐ bobalārımızdan ēşǐtmǐşig
wādilẖorannen gēlǐbtǐle wādilẖoran anbar terēfǐndēdǐ ordan gēlǐbtǐle ʿǐḍėm war ʿǐḍemnen ışşu
aẖar çay dėyelle ōzǐne çay leyezel ēmǐrlǐ ādınādı orda ōṭururdula gēldǐle bu ēmǐrlǐye bura
ḳōndula bura bele bǐr derēydǐ ışşu wārıydı ōzǐnde işte burda ḳāldıla bǐr ikki kere gēdǐbtǐle
baġdada il meẖel olanda yāġış olmayanda özlērǐnǐn dawarlārı wārıydı ōzǐy bilisey yāġış olmasa
manṭıḳada bǐr şėy olmaṣ ḳalmaṣ gėdelle memlekete gėdelle memlekette işlemege gėdērdǐle
baġdaṭṭa işlērdǐle il olanda gēlǐrdǐle ḳālırdıla köyde çaydan ōdun gētǐrǐrdǐle apārırdıla kifrǐde
ṣaṭārdıla apārırdıla kifrǐye ōzǐn kifrǐye olaşmayannan ewwel özlērǐ bǐr yük apārırdıla yükü ikki
yük ėdērdǐle işte ǐstifada ētsǐle ticaraṭ bele ōllu lien ōzǐ ewwelden işte bele ēdǐble bǐr ẖoş şēydǐ
gēttǐg zeyraṭa ninem mene dēdǐ ēmǐrlǐ dili baẖ bu yol çoẖ uzāġdı dēdǐ uzaġ dōgü ḳētǐrden
eşşegden ēmǐrlǐ burdan kifrǐye gēlǐrdǐ dēdǐ gēlǐrdǐle burda ōdunu ṣaṭārdıla işte yāġ ālırdıla şeker
ālırdıla. Bu bǐrdene kureken oşşa ʿēziz arẖādaşı war ōzünün ʿēziz yoldāşı war bu kikēlǐg ōllu
ōzǐne apārrı ōzǐn yēwǐne ḳāldıran gün gēlǐnǐ ḳāldıran gün kureken apārrı ōzǐn yēwǐne yēwǐnde
işte ẖǐzmet ėder ōzǐne ṭaraş ėdelle ōzǐnǐ peklelle ōzǐnǐ şėymēyǐne ütü wurullu kikēlǐg ōllu
ōzǐnnen cüt ikisi ṣayaraya gētǐrǐlle ōzǐn bǐr yėrde bele billem dėsem sene yeʿnǐ gēlǐne
gėdendelerde ʿeynǐ bǐr yėrde gėdelle barabar gėdelle gētǐrǐlle bunu he kikēlǐg dėyelle billem
indiye kǐmǐn war bu kikēlǐg hē war bu yāẖın arẖadāşṭı bu çoẖ dōşṭṭu yeʿnǐ mēnǐm indi kikēlǐgǐm
yādıma düşer indiye kǐmǐn.

14. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **E. K**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1978**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye ve Ölü Gömme Adetleri, Sünnet Adetleri, Unutmadığı Anısı.**

Bíz bideyeten ḳiz ístemeg nėcēydí baṣaṭāydı yeʿín bele dō̄güydü işeke eng ewwel gėçer ḳiz nėder ege ḳiz de ístírse ḳiz nėder ışṣu seper şėye ışṣu seper ḳāpıya bu gėçende bu men wāḳiʿen selēşírem yeʿní ōlubṭu gėçende ayāġı ışṣu ōllu meʿlím ėder çāmırda āynışan mēní gėçtíġí billi ekid çāmır ōllu yėr bu daha billi ḳizeke innehu ístēdíġí oġlan gē̄çtí biḥeyṣ yeʿni ayāġının eṣērín ṭānnı ānnışan mēní bu bír ikkinci ístírí olāşṭırşın bír ḥeket ō̄zíne meṣelen macālı yō̄ḫṭu ya ímme bír pekette ya ímme bír şıḳaṭa wārıydı ewwel riselēní ona bıraḫārdı aṭārdı ō̄zçí daha o ístilem ālırdı ō̄zín bildiy onnan ṣōra nōlurdu onnan ṣōra gėdērdí arwadlārı göndērı́rdí şėy adam dėyērdí gėt mēnímçí şeriʿe yoḫla bíz dėyērı́ġ şeriʿe yoḫla yeʿní yoḫla bízímçí nine wē̄rrí mene yoḫṣa wē̄rmír gereg nine ōṣṣun mēnímnen şeriʿe yoḫlamaġ budu gėder dėyer heḏēhíwwe muwāfıḳṭıla bíkere nėder göndērrí adam bu olannan ṣōra ṭoy fetrēsíne gēllíġ ṭoy fetrēsínde bír ḥāle war bír oġlan war meṣelen men arwad alanam bu ḳardāşlıġımdı bu dėmērı́ġ ḳardāşlıġımdı dėyērı́ġ bu kikēlíġímdí kikēlíġ nėder kikēlíġ adaġlayannan başlar ḫinne şāmı bilmem ne ō̄zínnēndí ḥette

ḥamama ȭzī girider ȭzīn ēmīrlīde meşelen ḥammamat yōḫṭu ʿām ʿītyēdi yėw mālı wārdı yȇwīnde ḳāllı günorṭālıġı harda ėder günorṭālıġı ėder kikēlīġī yȇwīnde onnan ṣōra bīzde bīr ʿedet
15 wārıydı īḥtimal selēştī sēnīyçī ṭoy aḫşam ōllu seʿet bėş ʿaşır meşelen ḳoy dėyeġ çiḫelle hara bīr arḫ wārdı dėyelle ȭzīne imam ārḫı ēmīrlīde imam ārḫı bu ʿedēttī ēmīrlīde kāmīl çiḫer aḫşam nėder ȭzīn ālışṭırı bīz dėyērīg örgēdīrī ȭzīn örgēdīrī mumāreset cīnse munda örgēdīrī onnan ṣōra
18 ne ėdelle dȭnülle imama ṭabʿen meʿ el ʿīlīm hele ḥelewīyyētī kikēlīġ āllı ȭzīne ḥelewīyyet āllı ḥette bīʿtibar hormonāṭın fazla ētsīn yeʿnī ʿedēttī bīz bilmērīg ʿīlmīyyen war yoḫṣa yōʾ indīde war imam ḥesene zeyraṭ ōlunu aḫşam gēlīlle yėwe gelennen ṣōra ōṭurulla bular şam yelle
21 kikelīġī gilidī öz cemʿētīdī bular şam yelle bu ʿurfaya girri bular ōṭurulla şam yȇyīllī ȭzī içērdedī ʿurfaya itelle ȭzīnī aṭalla ȭzīnī beklelle bu ṭoy ētsīn ṭoy nēdī yeʿnī ḳoy dėyeġ bakarāşın ālşın daha ḳizin āldıġı billi çiḫer ḳabdan çalalla ḳābnı īstīne ṭabʿan leḫ ėdelle ȭzīne yalla tėz bitīrdīy
24 bilmem ne çiḫer dėyer he bitīrdīm nėder çiḫer ṭalḳa çaḫar fe mīllet ordākı ḥepsī billī bu ṭoy ēttī daha yeʿnī bakarāşın āldı ḳizlīgīn āldı daha ḳoy dėyeġ işte arwad ōldu daha onnan ṣōra herkeş dāġıllı sebbēḥī olanda ʿedēttī bu kamīl sebbēḥī olanda bīr arḫadaşlārı gēllī selem ʿeleykum
27 çerezet ḳoyalla bīlmem ne ḳoyalla gēlīn kurekēnçīn onnan ṣōra şēyīn wērīlle bīz dėyērīg çēştīn wērīlle hedīyyēsīn yeʿīn hedīyyēsīn wērīlle bunnan ṣōra dāġılla herkeş yērīne bu fetret ṭoy bittī kikēlīg meselēsīn de ālışṭıy daha. Bīdēyeten adam ḫestelēdī ḫestelese bīzde ēmīrlīde bīr ʿedet
30 war bīrdene ḫestelese teḳriben yüzdene geder yȇwīne yeʿnī gėtmese günde ellīdene gėder bu çiḫer o gīrrī bu çiḫer o gīrrī bīr marḥeleye olāşṭırılla ȭzīnī yeʿnī ȭzī īḥtimal nefsīyyen de şėy ōlu yōrullu daha ne ōllu biter daha ne dėyērīg o fetrede biten fetrede ȭzīne parçadan nėdelle āġzına
33 ışşu dāmızdırılla dėyērīg bildīy nėce yeʿnī ürüḥü çiḫecēġdī daha ışşu īster baḫ ne īster nėdelle ışşuyu gılaşa ḳoyalla āġzına bīr ikki üç damla ḳaṭra aṭalla ışşuyu kāmīl wėrebilmezle ȭzīne buġāzınnan gėçmez bes fi sebil īḥtiḍar ēdīrī daha bu ḳoy dėyeġ bu marḥalēsī gēçīndī ȭldü daha
36 bitti alla reḥmētī ōldu sīmmeʿede çāġırırdıla ṭabʿen ewwel sīmmeʿe çoḫṭan wārıydı sīmmeʿe cēmīʿde çāġırılırdı innehu fulan ȭġlu fulan ȭldü ḥette leḳēbīn dėyelle gēçīndī ȭldü dėyērīg bīz arwādıyşada fulānın arwādı dėyelle ādın da dėyelle ṭabʿan ne ōlu burda başlalla gētsīnne
39 yıḫamāġına yıḫalla ye imme cēmīʿte ye imme yėwde ṭabʿan bīr mulla war ḫaş mulla ʿebdīnnürü dėyērīg ȭzīne bīr ḳisse adāmdı ıḫṭışāşı yıḫārdı dēīmen ȭlü yıḫārdı ȭlü yıḫayannan ṣōra ḫāzıllayıbla türbēlīgte orda ne ḫāzıllayıbla ḳēbrī ḳāzıbṭıla kāmīl mucerred innehu ēşīttīle ȭldü
42 mīllet öz kēfīnnen ʿedētīnnen yeʿnī ġīryētīnnen ḳēbīr ḳazar beʿīzī wesyet ėder ölsem mēnī burda yeḫēyīn beʿīzī dėmez esesen fe cēmīʿe apārılla ekşer şi cēmīʿde ōllu lien nēyçī onda techizet

kāmĺldĭ yeʿnĭ́ ḳoy dėyeġ ṭābuṭ ṭabʿan ȭzĭ́ ölennen ṣōra ṭābuṭ cēmĭ́ʿden gētŕĭ́lle ṣėy ėdelle
45 kēfĭ́nnelle ȭzĭ́nĭ́ yıḫayalla ȭzĭ́nĭ́ kēfĭ́nnelle ȭzĭ́nĭ́ apārılla ȭzĭ́nĭ́ dēḏĭ́ġĭ́m tēkĭ́ ḳēbĭ́r de ḥāzırdı orda nanca mĭ́llet war ewwel belēydĭ́ nanca mĭ́llet war çiḫērdĭ́ ensēsĭ́ce ḳazalla yeʿĭ́n ḳoyalla ōlünü ṣėye gömenne ṣōra ṭabʿan ṣėy ėdelle ȭzçĭ́ ne dėyelle ȭzĭ́ne ōḫuyalla telḳin ėdelle ȭzĭ́nĭ́ hā lĭ́lʿĭ́lĭ́m
48 muṣāraka ōllu meṣelen gȫmmüsen ȭzĭ́nĭ́ daha ḳēbĭ́r üste gereg nanca duran war dēgĭ́ṣsĭ́n karākĭ́ karak yōḫṭu elde meṣelen bu işlēyĭ́r yōrullu bĭ́r daḳada bĭ́r dēgĭ́ṣer bĭ́r daḳada bĭ́r dēgĭ́ṣer bu gömenne ṣōre nėdelle ıṣṣu ḥāzıllayıbṭıla ıṣṣu da ṭabʿan çāmırdı çāmır ėdelle ȭzĭ́nĭ́ ıṣṣuwalla
51 etrēfĭ́n ṭorpāġı wē̆rĭ́lle daha çülelle ıṣṣuydan ṭabʿen bĭ́z çülelle dėyerĭ́g dėmērĭ́g ıṣṣulārıg çülelle ĭ́stĭ́nĭ́ onnan ṣōra bĭ́r fātiḥa wē̆rĭ́llĭ́ ȭlü seḥebĭ́ ne dėyer raḥmalla wāldėkum bārak alla bikum ḳuṣur ḳoymādıyız hāḏe huuwė meṣelen fātiḥe fulan yėrdēdĭ́ tebliġ ėder teʿĭ́zye fulan yėrdēdĭ́
54 teʿĭ́zye de ȭzĭ́y bilisen bu nanca mĭ́llet wārdı ḥāmsĭ́ ēmĭ́rlĭ́ gėder teʿĭ́zyeye ṭānır ṭānımır ȭzĭ́nĭ́ geder teʿĭ́zyēsĭ́ne bu ʿedēttĭ́ teʿĭ́zyede eng ewwel ōṭurduġuy billi fātiḥe ōḫuyaṣan ṭabʿan ōṭuraṣan ōṭurannan ṣōra marḥaba ėdelle sene ıṣṣu gēllĭ́ cıġara gēllĭ́ ḳeḥwe gēllĭ́ indi cıġara durub teḳriben
57 yōḫṭu az gēllĭ́ her yerde yōḫṭu durub yōḫṭu ṭabʿen üç gündü de fētiḥe ewwel yėddĭ́ günüydü ēmĭ́rlĭ́de hē ewwel yėddĭ́ günüydü yeʿnĭ́ ʿeyyĭ́bĭ́ydĭ́ adam teʿĭ́zyēnĭ́ üç gün ētsĭ́n yōḫuydu üç gün daha bu ṣuḳuṭṭan ṣōra üç gün ōldu āḫır gün ḫėr ėder teʿĭ́zye seḥēbĭ́ ḥāmmı ʿelēmĭ́ deʿwet ėder
60 boba fulan gün meṣelen teʿĭ́zye bitti ġėr ḫē̆rdĭ́ ṭabʿan ḫėr günü ʿeynĭ́ ṣāyılla fētiḥeden gėcēsĭ́ne ḳeder gėcēsĭ́ daha biter ṣėylērĭ́ ḳawzalla onnan ṣōra nōllu ḫēmislere dȭnnü ḫēmisler hara ḳeder ḳirḫe ḳeder onnan ṣōra ḳirḫlĭ́g ōllu ḳirḫĭ́ ōlduġu billi deʿwet ʿeynen cemʿet ōllu ȭzĭ́nde daha bitti
63 hā lĭ́lʿĭ́lĭ́m meṣelen dörd ōġlu war ye bėş ōġlu war bu ḫaṣm ōllu neden bu ḳirḫ günnen ḫaṣm ōllu ōṭṭuz yėddĭ́ günde meṣelen ėdelle ḳirḫĭ́n nēyçĭ́ üç ōġlu war iḍāfa ėdelle üç ōġlunu o günnere wuralla ȭzĭ́n yeʿnĭ́ her ōġlan bĭ́r gün az ėder bĭ́z ōġlana ḳĭ́yes ėdērĭ́g hā ewwel nėdērdĭ́le ḳirḫ
66 gün seḳḳēlĭ́n aṭmāzdı ȭlüm seḥēbĭ́ ḳirḫ günnen ṣōra nōlurdu men deʿwet ētŧĭ́m ȭlü seḥēbĭ́nĭ́ deʿwet ėdendem gētŧ́rrem ālāṭ ṣėy mālı ṭaraş mālı ṭaraş malı gētŧ́rrem dėyerem ʿemmōġlu daha ḳirḫ gün gē̆ṣtĭ́ bēstĭ́ ʿezeʾ ge ṭaraş ol bĭ́zde ōlup bu yeʿnĭ́ bĭ́z ētmĭ́ṣĭ́g bunu bĭ́zĭ́ çāġırıbṭıla bobam
69 gē̆çĭ́nende seḳḳellērĭ́ dēdĭ́ gēlĭ́n seḳḳellērĭ́yĭ́z ṭaraş ėlēyĭ́n. Eng ewwel bĭ́z dėyērdĭ́le meṣelen yārın duḫṭor gēlĭ́ duḫṭōrun ādı nēydĭ́ ḥēmid duḫṭor bĭ́z dē̆yrĭ́g duḫṭor ȭzĭ́ne ȭzĭ́ mucerred muḍammĭ́dĭ́ydĭ́ aw ḥellāḳĭ́ydĭ́ tabʿan berbērdĭ́ ȭzĭ́ çōḫu berbērĭ́ydĭ́ işte sĭ́nnet ėdērdĭ́ bu ēmĭ́rlĭ́ye
72 kāmĭ́l yeʿnĭ́ duḫṭor ḥēmid gesse nėçe uşaġ war meṣelen ĭ́gĭ́rmĭ́ uşāġıy war bu ĭ́gĭ́rmĭ́nĭ́ ḥāmṣın bĭ́r yerde uzādır ne girĭ́der özlērĭ́ne bayaz dĭ́şdeşe girĭ́der özlērĭ́ne ewwel yōḫuydu da bĭ́z baza girĭ́dĭ́rdĭ́g muḳellem yōḫuydu dĭ́şdeşe ona baza dėyērĭ́g bĭ́z baza ḳoyārıg uşaġlārı uzadalla

dėmezle özlērńne hā uşaġlara sǐrridǐ bu bes duḫṭor ḥēmid gēllǐ ḥāzırlādıġ daha uşaġlar bilmez sebbēḥǐ ōllu gėçelle ʿurfaya uzādırıg özlērńn ḳāpı ōrtüllü ǐstńne çōḫı ḳaçar bulārı bǐr bǐr sǐnnet ėder sǐnnet ē̄ttǐġǐ billi bitirmez lezge mezge wurru bilmem ne bu çiḫennen ṣōra günorṭālıg ōllu bǐr günorṭālıg ōllu bular baḫ nėçe denēnǐ deʿwet ē̄dǐbsen gēlǐlle bular her gelen bāşı alṭa meşelen o wāḫıṭ nēydǐ bin dinārıydı ikki bin dinārıydı baḫ naġarṭāydı mebleġ onca ḳoyar bāşı alṭa gėder he buncādı sǐnnētǐn çoḫ şē̄yǐ yōḫṭu. Men bǐr de ʿēmǐm ōġlu bǐr ǐbtideǐye gē̄dǐrǐg hele yē̄ngǐ mektebe gē̄dǐrǐg ḳuṣay ʿēmǐm ōġlu ceddēnǐn orṭa yē̄rǐnde yē̄rǐyǐr ben bǐr terēflǐ yē̄rǐyem bāḫım bu nēdǐ gēldǐ bǐr bēyyǐg adam bǐzden bēyyǐgdǐ gē̄ldǐ dē̄dǐ nēdǐ ḳuṣay nēyǐydǐ bāḫım orṭada yē̄rǐyǐsen āḫı ṣayara wurru sēnǐ dėyer dǐ ḳoy gē̄tsǐn bu güneke bu ḥayāṭṭı dėyer nēçǐ dėyer mektebden bėzar ōldum hele bǐrǐncǐ gündü gē̄dǐrǐ hele mektebe olaşmāyıb hā lǐlʿǐlǐm canṭa da yōḫuydu bǐzde bǐzde günye dėyērdǐg günyeden tǐkerdǐle bǐr ṭatriz ėdērdǐle bǐr cēmǐʿ bǐr āy baḫ ne bǐr şėy ėdērdǐle dėyērdǐle hā lǐlʿǐlǐm ḳomāzdıla canṭaya bǐzǐmçǐ kiṭābın orṭa yē̄rǐne ekmeg ḳoyārdıla zeiden baḫ ḫǐyer wārdı ne wārdı bu ekmeg kaennema bǐzde kabābdı ikkinci ders olanda aw üçüncü ders olanda yeʿnǐ bu şėylērǐ gȭrdǐg.

15. Metin

Derleme Yeri: **Amerli**

Anlatan: **N. D**

Cinsiyeti: **Erkek**

Doğum Tarihi: **1937**

Doğum Yeri: **Salahaddin/ Amerli**

Öğrenim Durumu: **Okur Yazar**

Mesleği: **Serbest İş**

Medeni Durumu: **Evli**

Bildiği Diller: **Irak Türkmen Türkçesi, Arapça**

Konu: **Eskiden Amerli'de Kız İsteme ve Düğün Adetleri, Amerli'de Taziye Adetleri ve Amerli Ağzıyla Hoyratlar.**

Ḳiz ǐstemeġ gėdērdǐle cümʿe günnērǐ çōḫluġ yeʿǐn cümʿe aḫşāmı gėdērdǐle yeʿnǐ ēlçǐlemege gėdērdǐle yō dǐlēgçǐ ēlçǐ ēlçǐ gėdērdǐ wucahaʾ gėder gėdelle işte şėy yōḫuydu bu arwad almaġ yōḫuydu ewwel ḳiz be ḳanşar ėdērdǐle ḳiz be ḳanşar mēnǐm bācım war sēnǐy bācıy war bācım sene wėrrem bācıy mene wėresen bǐkere bular bu ḥalda bu arwadlar meḥrǐm ōlulla yeʿnǐ ḥuḳuḳlārınnan yeʿnǐ para yōḫṭu beʿǐz kere üçer ėdērdǐle üçer nēdǐ baḫ mēnǐm bācım war ʿelinǐn bācışı war sēnǐy bācıy war men bācım wērdǐm ʿeliye ʿeli wērdǐ sene sen mene wērdǐy ʿeynen dewǐr yeʿnǐ bǐzde ōldu bu ḥāle ṭoppal ḥemed gili şėy baġdaġül hele ḳālbṭı ǐstǐrdǐ şėy daylārı ōġlu ǐstǐrdǐle ōzǐnǐ dēdǐ boba mēnǐm bācım bēyyǐgdǐ men de bēyyǐgem bes sǐzǐy ḳiziyiz uşāġdı beklerem ḳiziyiz arwad ōşşun ḳanşar be ḳanşar ėdēġǐn belēydǐ para yōḫṭu bu gēldǐ ʿėr köyden yō köyden obadan gēldǐ ēmǐrlǐ obāşına ʿėr obadan gēldǐ ēmǐrlǐ obāşına ḳōnşu ōldula bu ḳiz baġdaġülden ramḥe bǐrbǐrǐn ǐstēdǐle ōġlan bobāşı dėyer gēlǐn bular ḳanşar ēttǐle dēdǐ üçer ėdeġ olmādı bular ḳanşar ēttǐle ḫissimmǐzdǐle onnan ṣōra etrefe gētǐle ʿėr yėre. Ḫinne şāmında

yiġişērdḯ arwadlar gėdērdḯle ḫaṣ arwadlar gėdērdḯ ḫinne ṣāmı ėdērdḯle gēlḯn yē̄wḯnde bu burda işte ḥesḯm ōllu mawzuʿ ṭoy günü ṭoy ōllu ṭoy nèce ōldu gētḯrdḯle gēlḯnḯ ewwel ḳışraġ wārıydı
15 ḳışraġa mindḯrerdḯle gēlḯnḯ ḳışraġa mindḯrerdḯle gēlḯnḯn ārdına bḯr oğlan mindḯrerdḯle ḥette munun ilki oġlan ōṣṣun bele bḯr ʿedet wārıydı çiḫērdḯ bḯkere ḫē̄rlḯsḯ ṣėy wārıydı dam bāşına çiḫērdḯ gēlḯnnen kureken ya bes kureken kurekēnḯn arḫadaşlārı wārdı arḫadaşlārıydan ōzḯ çiḫērdḯ
18 dam bāşına gēlḯn gelende girende yėwe bḯr ṣėy bḯr nārınc yuḫardan çalārdıla gēlḯnḯn bāşına işte bu ʿedet belēydḯ bḯrḯ mēnḯydḯm ʿeynen dam bāşına çiḫtḯm ētt̄ḯm bu ʿedētḯ yeʿḯn ḥeḳiḳēdḯ bu işte ebelēydḯ. Teʿḯzyede arwadlar yiġişērdḯle bḯr yèrde başlārın açārdıla beʿḯzḯ yaḫāşın yırṭārdı ewwel
21 ēmḯrlḯde teʿḯzye yèddḯ günḯydḯ saddam ḥerbḯ zamānınnan ṣōra di di di ḥışar gēldḯ āclıg onnan ṣōra güç gün ōldu bes burda bḯr teʿewḯn wārıydı kim gèder teʿḯzyeye bḯr wācḯb wèrer yeʿnḯ gèder teʿḯzyeye maṣraf bḯr wācḯb wèrer ḥette teʿḯzye seḥēbḯyden bḯr teʿewḯn ōṣṣun bu memlekette
24 yōḫṭu bu ḥēlet indi de ḳālıb bu ʿedet ēlḯne ne gēllḯ wē̄rrḯ teʿḯzye seḥēbḯne işte bele. Ḫēmis günü ʿelem biçinçḯ biçērdḯ biçin wārıydı elden biçērdḯ ḫēmis günü nèdērdḯle yāġ ērḯdḯrdḯle arwadlar ṭuluġ wārıydı gāwış war gāwış bēyyḯg aġaca aṣalla bele gāwış nècēdḯ ineg dērḯsḯ ineg dērḯsḯnḯn
27 muşkilēsḯ yōḫṭu bḯkere bunu gereg ṣoyaṣan yo yırṭaṣan gereg bḯr bḯr ḳollārın çiḥerdesen gereg dērḯ kamḯl ḳāṣṣın munu aşārdıla āş ḳoyārdıla bḯr fetre ḳalārdı ḳoḫārdı onnan ṣōra bḯkere yaḫārdıla bunu nèdērdḯle bḯkere ḳābuġ nar ḳābuġu ḳōrı ḳābuġ yo yeʿnḯ yaş bele yē̄rḯşmeyen o
30 daha afḍāldı o ḳābuġa ḳoyārdıla işte o bḯr fetre ḳābuġda ḳalārdı onnan ṣōra yaḫārdıla peklērdḯle ōzḯn he beʿḯz kere yeʿnḯ ḳōḫṣuda ḳalārdı ḳābuġ ḳōḫṣu ḳāllı ōzḯnde bēyyḯg bḯr fetre gèder daha ʿḯṭyēdi ōllu arwad ōṭurub gāwış çalḫar bēyyḯg uşaġdan nèder bu gèder sebbeḥler nèder dèyer
33 biçḯnçḯler gētḯrḯn çalma gētḯrḯn bḯzḯmçḯ çalma nēdḯ bu nanca yōġurdları war yōġurdu gētḯrḯble bunu gāwışa ḳōydula ḳāḫṭı bu bḯrez ışṣuya ḳoyalla ōzḯn çalḫalla çalḫalla ōzḯn bu çalma ōllu her adam wèrmēzdḯ ṣėy biçḯnnçḯye fāḳḳḯre yeʿnḯ ṣōra beʿḯzḯ yalla ḫestēwi ḫurma gētḯrḯn ḫestēwi
36 ḫurma gētḯ anaṣṭālıg her kimin ḫestēwi ḫurmāṣı wārıydı ne ewwel kerwan wārıydı ṣėy yōḫuydu ṣayara yōḫuydu bḯr mecmuʿe gėdērdḯ kerwan apārrı kerwan nèdērdḯ kerwan burdan yüklērdḯ buġda arpa buġda arpa yüklērdḯ burdan aparārdı orda ḫālışa ḫālış meşhurıydı ḫālışa gē̄dḯrḯ
39 kerwan yalla mēnḯm sēnḯy sōzüm yabana bḯr eşşēgḯm war sen gètsey kerwānın cemʿētḯyden boba yārıya apar mēnḯ şımala yüklerem ōzḯn ordan da gētḯrḯ yārıyārıya mennen sen bu belēydḯ ḫurma gētḯ ḫurmānı nèdērdḯle kēndḯr ėdērdḯle cē̄cḯ ḫurma bu cē̄cḯ ḫurmādı hā ḫestēwi ḫurmānı
42 her gelen yērdḯ ne kēndḯr çāmırdāndı bele üskeg ėdelle ōzḯn tēndür kimin murabbaʿ ōllu bu kēndḯr içine aşaġadan terece ḳōyullu bḯr bunca el gèçer ōzḯne yuḫardan işte ḳapāġı war ḳapaġ

ėdelle ōzǐçǐ baḫ bele bunca ēlǐy uzadaṣan ordan ḫurma çiḫerdesen baḫārdıy ḫurma boşālıb ā
45 dėyērdǐle bereket düştü ḫurmāwıza yeʿnǐ ḥeḳeten bǐr nǐyet wārıydı bǐr berek wārıydı kēndǐr içinde. Sǐnnet bele indiki kimin ḳalabālıġ yōḫuydu ʿēdi bǐr şĒyǐydǐ nėdērdǐle Ēṣǐtbǐz sǐnnet ōlduġ reḥmētlǐ mēnǐm ḳardāşım wārıydı kikem mennen bēyyǐg kikem ʿēmǐmoġlu ibrahım ḥemze
48 gėdērdǐġ çay war çayda sōzüm yabana şėymĒyǐmǐz ḳuma gömērdǐġ ḥette ǐyyǐ ōṣṣunna yarādı teʿḳim ėdērdǐġ ḳum teʿḳim ėder ōzǐn bes fayda Ēdǐrdǐbu ḥeledēydǐbu sǐnnet meselēsǐydǐ. Çopan war bǐr ḳismi bǐr illiġ ėder war bǐr ḳismi ālṭı āylıġ ālṭı ayda ālṭı ḳuzu wėrrem sene ǐyyǐ balāṣınnan
51 ḳōyunun balāṣınnan ālṭı ḳuzu wėrrem sene ālṭı ay yay mēnǐmçǐ ālṭı ay para almaz be o ḳuzulārı āllı beʿǐz adam çopānnıġṭan çoḫ zēngǐn ōldu yeʿnǐ ālırdı ilde on ikki ḳuzu ālırdı ālṭı ayda ālṭı ḳuzu ālırdı bǐrdenēsǐerkēktǐ bǐrdenēsǐdişidǐerkek dişi gereg ōṣṣun ōzǐnde ǐttifaḳtǐbu bǐr bėz
54 köyneg te ėdērdǐle ōzçǐ bėz köyneg işleme wārıydı bĒşǐr bĒzǐwārıydı bayaz bĒşǐr bĒzǐelde işlērdǐle bǐr kepeneg de ėdērdǐle ōzçǐ bǐr kalaştan barabar kepeneg yüngden ėdelle ōzǐnǐ gōrǐbsen kürtler girelle bular indi Ēdǐbleʿeynǐ ḳol ėdelle bǐkere bunun ḳāputu war şĒyǐwar çekētǐwar
57 munun ḳāputu bēyyǐg ḳāputo meḥele yōḫuydu müşemmeʿ falan yōḫuydu gėder yāġış yāġır ışşu almaġa gĒdǐr bilmem nĒdǐr gėdērdǐ ēkǐnnen adam gēlǐ ēkǐnǐn ışşuwāşın ḳāputgirri bēyyǐg ḳāputḳeççe ḳāputbeʿǐzǐşėy de Ēdǐbōzçǐ ḳapaṭmaġ kimin ḥāmşı keççedēndǐ yüngdēndǐ ḳuzu
60 yüngünnen yō ʿėr yüng ineg yüngü olmaz şertten ille ḳuzu yüngü ḫaş ėdennērǐwārıydı bunun kērkügde bǐr yėrde wārıydı ḫaş yeʿnǐ bǐr tertibǐwārıydı ḫālı ḫalça, ḫalça bǐr şĒydǐbele bunun tēkǐ döşeg kimindǐ ḫālı munnan ēnnǐ ōlu ikki dene tǐkelle bǐrbǐrǐne nannca ōlu teḳriben yeʿǐn bu
63 ġurfayca ōlu yeʿnǐ göresen bǐr ʿēile Ēṣǐtḳardaş bācı kureken uşaġlar bǐr yėrde yaşārdıla orda o ḫālı ālṭa girērdǐle ḳēlǐndǐbit te başārdı ōzǐn bǐkere bu uşaġ olānı bit başārdı zēher gētǐrērdǐle biti ōldürsün belēydǐḥayaṭ çoḫ bidēǐydǐyāṭı yaṭmaġ güz günnērǐdėyērǐġ bu wāḫıṭlardan ṣōra gėder
66 yāṭıya yėmēġǐapārı bǐr mecmuʿa ōlulla bǐr yėrde mesele şėy war daġal war orda yaṭalla ḳōyun seḥeblērǐapārrı yėmeġ mėmeġ apārrı aḫşamlar yėmeġ yĒyǐrdǐle ebelēydǐyėmeġlērǐn çōḫu ḳuruṭṭan ḫurma dėyērdǐle ekmeg soġan bulārıydı ḳuruṭu şėyden dōyuzdurulla ōzǐn ḫaş ėdelle
69 ʿeyren kissēsǐėdelle ʿeyren dökelle o şėye bėz kǐssēsǐne aṣalla hardan aṣalla ōzǐnǐ aġacdan meşkelen ēdǐbtǐle ōnun üstǐne aṣalla ōzǐn işte buydu belēydǐbǐr gün reḥmētlǐ bǐzǐm ninēmǐz ōṭurub ʿetem arwadlardan men de çāġırram kulaġ aṣmādıla uzāġdı bǐrez mesefe nine gel yėmeġ
72 ǐstǐrem yāġ ǐstǐrem yāġ yeʿnǐ öz ʿetemnen yāġ ǐstǐrem gelmēdǐmen ēlǐm uzāṭṭım ṭabla çiḫērttǐm ḳōydum yāġ bǐlmǐrem tōküldü yėre bǐlmem yĒdǐm yėmēdǐm nōldu daha baġlaya bǐlmǐrem āġzını yeʿnǐ ḥeḳiḳēdǐbu men ētmǐşem bunu o wāḫıṭ ḥeyaṭ başǐtiydǐmuʿeḳḳet dōgülüydü. Aşpab

yeḫemeġ neyden aṣpab yeḫerdḯle sābḯn wārıydı ne ṣōra çiḫtḯ bayaz kelle ṣābḯn bḯr murabbaʿ ṣōra çiḫtḯ ewwel çoġannan yeḫērdḯle çoġan bḯr nabāṭṭı daġlarda ōlu ḫaṣ yėrler war çoġan ordan gėdelle arwadlar yiġelle bunu gėder gētḯrḯ bunu ibider ışṣu üzünde aṣpābı da ḳoyar bunu ibider aṣpabdan dögeceg ēlḯyde bḯr aġac war ḫaṣ dögeceg mālı ālṭında da bḯr ṣėy aṣpābı ōnuydan dögecegden çalārdı yeḫēsḯn çoġan kȭpḯglērdḯ ṭop çoġānı bu derdelen war gül ėder ṣārı gül bunu da ḯstiʿmel ėdērdḯle ʿeynen bu da ʿ eynen çoġan kimin ėdērdḯle ȭzḯn kȭpḯglērdḯ gene aṣpab yeḫērdḯle bunda. Gil daġda ōlu her yėrde olmaz ḫaṣ yėrler war olar arwadlar bḯkere başlārın yeḫērdḯle gilden nişi ḥette imṣaġ ōṣṣun ṣāçı imṣaġ ōṣṣun ebele işte.

Sümbḯl sēnḯ

ṣu sēnḯ sümbḯl sēnḯ

gėçme namard kȭprüsün

ḳoy apārṣın ṣu sēnḯ.

Oyāndım

yāṭmışıydım oyāndım

ġem yüküne dayāndım

daş oṣṣāydım ērḯrdḯm

ṭorpāġıydım dayāndım.

Bḯrdemen

dōldur içim bḯr de men

gȅttḯ ʿümür azāldı

genc olmaram bḯr de men.

SÖZLÜK

Irak Türkmen Türkçesi Amerli Ağzı	Türkiye Türkçesi
A	
adāġlı	sözlü
aḫṭar-	ara-
aṣpab	elbise
aş	sulu yemek
apar-	götür-
arwad	avrat
ʿazzab	henüz evlenmeyen genç
B	
bācı	kız kardeş
bala	yavru, küçük
bele	böyle
bes	sadece/ yeter
bernew	tüfek
bēyyı́g	büyük
boba	büyük baba

C

camadānı	bir tür sarık
Cḗýím	Cami hadımı
cil	nesil
cōla	tur
cöb	cep
Cütleme	Gayda (çift düdük)

Ç

çabala-	hareket et-
çāẖtıg	sıktık
çālı	diken
çāpḳın	alkış
çay	akarsu
çem	bataklık
çḗştlī́g	öğlen yemeği
Çibī́n	Sinek
çigī́n	omuz
çiġ	teneşir

D

dabban	topuk
dam	çatı katı
dan-	önceden hissetmek
dene	tane/ sivilce
destur	izin
dewr	rol
dı̄beg	havan
di̯de	baba
dilleş-	konuş-
dōmuz	yumruk
doşşab	pekmez

E

elçı̄	görücü
eng	en
ewelen	ilk baştan

F

fetre	dönem
finde	boy (aşiret boyu)
finngle-	gaz atma
firaş	yatak

G

günye	çuval

Ğ

ġurfa	oda
ġerib	yabancı

H

hardan	nereden
hüsküt	sessiz
hüş	sus
ḥāmṣı	hepsi
ḥeket	laf
ḥēwḯṣ	avlu

ḫaḫ	halk
ḫalʿaṭ	değerli hediye
ḫemis	perşembe
ḫērḫĭz	hırsız
ḫinne	kına
ḫissim	akraba

I

ışṣu	su

İ

igirmi	yirmi
il	yıl
indĭ	şimdi
ittĭ	kayboldu
irĭn	irin (cerahat)

J

jējĭm	yorgan

K

kere	defa/ tereyağı
kewēnı́	kadın
kēfkı́r	kevgir
kike	erkek kardeş
kişi	koca
kureken	damat
ķa, ķaḫ	kalk
ķēçı́	makas
ķēmı́ş	pipet

M

mesēi	2. öğretim
meyyit	ölü
meyter	davul
Miçeg	Sivrisinek
miġrı́b	gün batışı
mil	sürme kalemi
mı́steşfe	hastane
mı́sweg	alışveriş
Miş	Deve derisi
muķawama	direniş
muştuluġ	bahşiş

N

naġarṭa	ne kadar
nine	anne

Ö

özlērī́	kendileri

P

pek	temiz
pēskil	bisiklet

S

ṣāġduc	sağdıç
semmek	balıkçı
sicin	hapis
sī́m	zehir
simeg	küçük abdest

Ş

şam	akşam yemeği
şabab	gençler
şor	çok tuzlu
şurṭa	polis

T

ṭalḳa	mermi
ṭap-	bul-
ṭapmaca	bulmaca
ṭayara	uçak
tefliş	paramparça
tēkḯ	gibi
ṭoy	düğün

U

uşaġ	çocuk
uraġ	orak

Ü

ürüḥ	ruh

Y

yē̄l	rüzgâr
yėw	ev
yiġmeġ	toplamak
yuḫa	kuru lavaş
yummaġ	kapatmak

Z

zeyrat	ziyaret
Zırnapa	Zurna

SONUÇ

Ünlüler

1. Amerli ağzında tespit edilen ünlü sayısı 10 ’dur. Bunun yanında Amerli ağzındaki her bir ünlünün uzun biçiminin de bulunduğu tespit edilmiştir.
2. Amerli ağzında kapalı e /ė/ sesinin bulunduğu ve zikredilen sesin hem kısa hem de uzun biçiminin varlığı tespit edilmiştir.
3. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında birincil ve ikincil olmak üzere uzun ünlüler tespit edilmiştir. Birincil uzun ünlülerin var olan bilgiler doğrultusunda herhangi bir ses olayına maruz kalmadan ortaya çıktığı tespit edilirken, Ana Türkçe Dönemindeki birçok uzun ünlülü sözcüğün Amerli ağzında hâlâ korunduğu ortaya çıkmıştır. İkincil uzun ünlülerin iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunların ilki; tonlama ve vurgu ile yapılan uyarı ünlemlerinin sonucunda görüldüğü tespit edilmiştir. İkincisi ise; sözcüğe gerek yapım gerek çekim eki getirildiğinde sözcük içerisinde geniş ünlüyü takiben dar ünlü gelmekteyse geniş ünlünün uzadığı görülmektedir.
4. Amerli ağzındaki kısa ünlülerin, genellikle sözcükte veya sözcüğün ek aldığı sırada geniş uzun ünlüden sonra gelen dar ünlülerde görüldüğü tespit edilmiştir.
5. Artlık-önlük uyumunun Amerli ağzına güçlü bir şekilde hâkim olduğu görülmektedir. Öyle ki aitlik ekinin [+ki] ünlüsü bile bu uyuma dâhil olmuştur. Buna ilaveten Amerli ağzındaki birçok yabancı sözcüğün de bu uyuma tabi tutulduğu tespit edilmiştir. Amerli ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumunun düzensiz bir şekilde kendini gösterdiği ve artlık-önlük uyumuna kıyasen daha az sözcükte görüldüğü ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaştırıcı dudak ünsüzlerinin etkisinden dolayı düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırılık gösteren sözcüklerin, yuvarlaklaştırıcı dudak ünsüzlerine rağmen Amerli ağzında uyuma tabi olduğu tespit edilmiştir.
6. Art ünlülerin önleşmesinin, Amerli ağzına yabancı dillerden giren sözcüklerdeki /ḫ, ḥ, ġ/ ünsüzlerinin etkisiyle gelişip ortaya çıkan bir değişim olduğu tespit edilmiştir. Bu ünsüzlere ek olarak yabancı sözcüklerdeki ayın /ʿ/ ünsüzünün, Türkiye Türkçesinde kalın bir şekilde /a/ ile telaffuz edilirken Amerli ağzında ince olarak /e/ ile telaffuz edildiği de ortaya çıkmıştır. Bunların yanında Amerli ağzında bazen (ç, ş, y, l) ünsüzlerinin etkisiyle sözcüğün türlü hecelerindeki art ünlülerin veya ünlülerden birinin ön sıraya geçtiği de görülmüştür.

7. Ön ünlülerin artlaşmasının ise yine aynı şekilde Amerli ağzına yabancı dillerden giren sözcüklerdeki /ţ, ş/ ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan bir değişim olduğu görülmüştür.
8. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesinin, Amerli ağzında yaygın bir şekilde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Amerli ağzının Eski Türkçede bulunan bir sözcüğü düz biçimiyle hâlâ koruduğu, ancak aynı sözcüğün Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaştığı tespit edilmiştir; **ET.** boyın (Clauson, 1972, s. 386) > *bōyın* (9.57.7.)"boyun"
9. Düz ünlülerin yuvarlaklaşmasının, Amerli ağzındaki bazı sözcüklerde /b/ dudak ünsüzünün etkisiyle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ancak Amerli ağzındaki bazı sözcüklerde dudak ünsüzlerinin yanında bulunmamasına rağmen düz ünlünün yuvarlaklaştığı da görülmüştür. Bunun yanında Amerli ağzında, Eski Türkçeye ait bir sözcüğün yuvarlak biçimini hâlâ koruduğu tespit edilmiştir; **ET.** altun > *alţun* (4.43.8.)"altın"
10. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki ünlü düşmelerinin; orta hece vurgusuzluğu, son hecede yükleme ekinin düşmesi, ulama ve hece birleşmesi ve ünlü karşılaşması dolayısıyla ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
11. Amerli ağzında ünlü türemesi, sadece ön seste ve 2 örnekte tespit edilirken diftongun Amerli ağzında oldukça ender olduğu ve sadece alıntı sözcüklerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Ünsüzler

1. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında 31 ünsüz olduğu tespit edilmiştir.
2. Amerli ağzındaki ünsüz değişmeleri, tonlulaşma, tonsuzlaşma ve süreklileşme olarak tespit edilmiştir. Amerli ağzında k>g değişiminin ön ses ve son seste çoğu zaman ön ünlülerin yanında görüldüğü ortaya çıkmıştır. t>d değişiminin ise ön ses ve son seste hem art hem de ön ünlülerin yanında görülmüştür. ç>c değişiminin de ön, iç ve son seste ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ancak p>b değişiminin zikredilen ağızda çok seyrek olduğu tespit edilmiştir.
3. Amerli ağzında c>ç değişiminin ön, iç ve son seste ortaya çıktığı görülmüştür. b>p değişiminin ön ve iç seste, z>s değişiminin ise son seste ve sadece bir örnekte görüldüğü tespit edilmiştir.
4. Süreklileşmede ise, k>ḫ değişiminin iç ve son seste, k>ġ değişiminin sadece son seste ve b>m değişiminin ön seste görüldüğü tespit edilmiştir.
5. Eski Türkçedeki /ng/ sesinin, Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde ng > w, y ile değişmesi bu ağızların en önemli özelliği hâline gelmiştir. Öyle ki Irak Türkmen Türkçesine dâhil olan ağızlar, bu değişmeden yola çıkılarak tasnif edilmektedir. Bu tasnifler "w" ve "y" olmak üzere iki grup altında yapılmaktadır. Amerli ağzının "y" grubuna dâhil olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dolayı Amerli ağzındaki teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerindeki ng > y ile değişmektedir. Bu değişimin, iyelik kökenli kişi ekleri alan fiil çekimlerinde de kendini gösterdiği tespit edilmiştir.
6. Amerli ağzında ilerleyici benzeşmelerin /nD>nn, nl>nn, lr>ll, mb>mm/ hâlinde ve gerileyici benzeşmelerin /ls>ss, rl>ll/ hâlinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
7. İlerleyici benzeşmedeki /nd>nn/ benzeşmesinin /n/ ünsüzüyle biten sözcüklere, teklik 1. kişi iyelik ekiyle biten sözcüklere, teklik ve çokluk 3. kişi iyelik ekleriyle biten sözcüklere ayrılma durumu eki getirildiğinde ayrılma durumu ekinin başındaki /d/ ünsüzünün, tam benzeşmeye girerek /n/ 'ye dönüşmesinden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. /nl>nn/ benzeşmesinin ise fiile çokluk 3. kişi emir eki [-sInlAr, -sUnlAr] getirildiğinde ve sonu /n/ ünsüzüyle biten sözcüklere çoğul eki [+lAr], addan eylem yapan [+lA] eki, addan ad yapan [+lIk, +lUk] ekleri ve addan sıfat yapan [+lI] eki getirildiğinde /l/ ünsüzün, tam benzeşmeye girerek /n/ 'ye dönüşmesinden dolayı ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

8. İlerleyici benzeşmedeki /lr>ll/ benzeşmesinin, sonu /l/ ünsüzüyle biten fiiller, geniş zamanın teklik 1. kişi çekiminde zaman ekinin ünlüsü orta hece vurgusuzluğu nedeniyle düştüğünden /l/ ile /r/ ünsüzü yan yana gelir; /r/ ünsüzü, /l/ ünsüzünün etkisi altında kalıp tam benzeşmeye girerek /l/ 'ye dönüştüğünden dolayı ortaya çıktığı görülmüştür. Yine sonu /l/ ünsüzüyle biten fiillere şimdiki zamanın 3. teklik kişi çekiminde, zaman ekinin ünlüsüyle ünsüzü yer değiştirir ve /l/ ile /r/ ünsüzü yan yana gelir. Bu durumda yine /r/ ünsüzü, /l/ ünsüzünün etkisi altında kalıp tam benzeşmeye girerek /l/ 'ye dönüştüğünden dolayı ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
9. Gerileyici benzeşmedeki /ls>ss/ benzeşmesinin /l/ ünsüzüyle biten fiillere teklik 3. kişi emir ekinin getirilmesiyle [-sIn, -sUn] vuku bulduğu tespit edilmiştir. /rl>ll/ benzeşmesinin ise geniş zamanın ve şimdiki zamanın çokluk 3. kişi çekimlerinde ortaya çıktığı görülmüştür.
10. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında metatez hadisesinin, yakın yer değiştirme, uzak yer değiştirme ve ünlü-ünsüz yer değiştirmesi olmak üzere üç şeklinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Ünlü-ünsüz yer değiştirmesinin, /r/ ünsüzüyle biten fiillere şimdiki zaman teklik 3. kişi getirildiğinde zaman ekinin ünsüzüyle ünlüsünün yer değiştirmesiyle ortaya çıktığı tespit edilmiştir.
11. Amerli ağzındaki ünsüz ikizleşmesinin iki ünlü arasında kalan ünsüzlerde ortaya çıktığı görülmüştür.
12. Amerli ağzında ünsüz düşmesinin ön ses, iç ses ve son seste olduğu tespit edilirken ön seste sadece /y-/ ünsüzünün düştüğü görülmüştür. Bu durumun /y-/ ünsüzü ön seste dar ünlüyle yan yana geldiğinde vuku bulduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Amerli ağzında /l/ ünsüzüyle biten fiiller geniş zaman teklik 3. kişide çekimlendiğinde zikredilen zaman ekinin son sesindeki /-r/ ünsüzünün çoğu zaman düştüğü de tespit edilmiştir.

Şekil Bilgisi

1. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında çoğul ekinin Türkiye Türkçesindeki gibi [+lAr] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.
2. Amerli ağzındaki iyelik eklerinin sadece teklik ve çokluk 2. kişide Türkiye Türkçesinden farklılık gösterdiği görülmüştür. Teklik 2. kişinin [+(I)y, +(U)y] şeklinde olduğu ortaya çıkarken, çokluk 2. kişinin ise [+(I)yIz, +(U)yUz] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.
3. Amerli ağzında yalın durumunun eksiz olduğu, ilgi durumu ekinin ise ünsüzle biten adlara [+In, +Un], ünlü ve teklik 3. kişi iyelik eki ile biten adlara ise [+nIn, +nUn] eklenerek yapıldığı ortaya çıkmıştır.
4. Amerli ağzında yükleme durumu eki, sonu ünlü ile biten adlara [+nI, +nU], sonu ünsüz ile biten adlara ise [+I, +U] şeklinde gelmektedir. Ancak zaman zaman teklik ve çokluk 2. kişi iyelik ekinden sonra yükleme durumu ekinin kullanılmadığı görülmüştür. Amerli ağzında yönelme durumu ekinin sonu ünsüzle biten adlara [+A], ünlüyle biten adlara ise yardımcı ses alarak [+(y)A] şeklinde geldiği tespit edilmiştir.
5. Amerli ağzında bulunma durumu ekinin [+DA] ile yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrılma durumunun ise [+DAn] ile yapıldığı fakat "n" ve "m" ünsüzüyle biten sözcükler, teklik 1. kişi iyelik, teklik ve çokluk 3. kişi iyelik eklerinden sonra ayrılma durumu ekinin başındaki "d" ünsüzünün benzeşmeye girerek "n" 'ye dönüştüğü ve ekin [+nAn] şeklini aldığı tespit edilmiştir.
6. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki eşitlik durumu ekinin [+cA] olduğu görülmüştür. Vasıta durumu ekinin ise [+(y)DAn] ile yapıldığı ancak sonu "m", "n" ile biten sözcükler ile teklik 1.kişi iyelik, teklik ve çokluk 3.kişi iyelik ekiyle biten sözcüklere getirildiğinde yardımcı ses olan "y" ünsüzüyle ekin başındaki "d" ünsüzünün "n" 'ye dönüştüğü [+(n)nAn] tespit edilmiştir.
7. Amerli ağzındaki zamir kökenli şahıs eklerinin öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve istek kipinin çekimlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Teklik 1. kişinin [-Am], teklik 2. kişinin [-sAn, -sAy], teklik 3. kişinin eksiz, çokluk 1. kişinin [-(I)ğ/g, -(U)ğ/g], çokluk 2. kişinin [-sIz, -sUz] ve çokluk 3. kişinin [-lAr>-lA] olduğu ancak çokluk 3. kişi ekindeki [-r] ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir.

8. Amerli ağzındaki iyelik kökenli kişi eklerinin görülen geçmiş zamanın ve şart kipinin çekimlerinde kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Teklik 1. kişinin [-m], teklik 2. kişinin [-y], teklik 3. kişinin eksiz olduğu tespit edilirken, çokluk 1. kişinin [-(y)Ağ/g, -ğ/g], çokluk 2. kişinin [-yIz, -yUz] ve çokluk 3. kişinin [-lAr>-lA] olduğu ancak çokluk 3. kişide [-r] ünsüzünün düştüğü tespit edilmiştir.

9. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında geniş zaman ekinin [-Ar, -Ir, -Ur] olduğu ortaya çıkmıştır. /r/ ünsüzüyle biten fiillerin teklik ve çokluk 1. kişi çekimlerinde zaman ekindeki ünlünün düştüğü görülmüştür. /l/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik ve çokluk 1. kişi geniş zaman ekiyle çekimlendiğinde zaman ekindeki ünlünün düştüğü, ünsüzünün ise ilerleyici benzeşmeye girip /l/'ye dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Teklik ve çokluk olumlu 2. kişi çekimlerinde geniş zaman ekindeki ünsüzün düştüğü görülmüştür. Amerli ağzındaki geniş zaman ekinin [-Ir, -Ur] şeklinin çoğu zaman /l/ ünsüzüyle biten fiillerin teklik 3. kişi çekiminde kullanıldığı görülürken, çekim sırasında da zaman ekindeki /r/ ünsüzünün düştüğü ortaya çıkmıştır. Çokluk 3. kişi çekimlerinde ise geniş zaman ekinin /r/ ünsüzü, çoğul ekinin /l/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /l/'ye dönüşmekte ve çoğul ekindeki /r/ ünsüzü çoğu vakit düşmektedir. Geniş zamanın olumsuz çekimi ise teklik, çokluk 1. ve 2. kişi çekimlerinde [-mA], teklik ve çokluk 3. kişi çekimlerinde ise [-mAz] şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

10. Amerli ağzında şimdiki zaman ekinin [-(y)Ir, -(y)Ur] şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Çokluk 3. kişi çekiminde zaman ekinin /r/ ünsüzü, çoğul ekinin /l/ ünsüzüyle gerileyici benzeşmeye girerek /l/'ye dönüşmektedir. Şimdiki zaman ekinin teklik ve çokluk 2. kişi çekiminde de /r/ ünsüzünün düştüğü ortaya çıkmıştır. Sonu /l/ ünsüzüyle biten fiiller teklik 3. kişi şimdiki zaman ekiyle çekimlendiğinde, zaman ekinin ünlüsüyle ünsüzünün yer değiştirdiği ve /l/ ile /r/ ünsüzünün yan yana geldiği görülmüştür. Bu durumda /r/ ünsüzü /l/ ünsüzünün etkisi altında kalıp tam benzeşmeye girerek /l/'ye dönüşmektedir. Ayrıca /r/ ünsüzüyle biten fiiller, teklik 3. kişi şimdiki zaman ekiyle çekimlendiğinde zaman ekinin ünlüsüyle ünsüzünün yer değiştirdiği de görülmüştür.

11. Amerli ağzında görülen geçmiş zaman ekinin [-DI, -DU] şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Görülen geçmiş zamanın çokluk 3. kişi çekiminde çoğul ekindeki /r/ ünsüzünün düştüğü görülmüştür.

12. Amerli ağzında öğrenilen geçmiş zaman ekinin teklik ve çokluk 1. kişi çekimlerinde [-mIş, -mUş], teklik, çokluk 2. ve 3. kişi çekimlerinde ise [-(y)Ib, -(y)Ub] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

13. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında gelecek zaman ekinin [-AcAğ] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

14. Amerli ağzındaki istek kipinin teklik 1. kişi çekiminin [-(y)Im, -(y)Um], teklik 2. kişi çekiminin [-(y)AsAn] şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. İstek ekindeki çokluk 1. kişi çekiminin iki şekilde olduğu [-(y)Ağ, -(y)AğIn] görülürken çokluk 2. kişi çekiminin ise [-(y)AsIz] şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Teklik ve çokluk 3. kişi çekimlerinde ise istek kipi ekleri yerine emir kipi eklerinin kullanıldığı [-sIn, -sUn], [-sInlAr>-sInnA, -sUnlAr>-sUnnA] tespit edilmiştir.

15. Amerli ağzında emir kipinin teklik ve çokluk 1. kişi çekiminde emir kipi ekleri yerine istek kipi eklerinin kullanıldığı görülmüştür. Emir kipindeki teklik 2. kişi çekiminin iki şekilde olduğu; ilkinin eksiz ikincisinin ise [-gInAn, -gUnAn] şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Teklik 3. kişi çekiminin [-sIn, -sUn], çokluk 2. kişi çekiminin [-(y)In, -(y)Un] ve çokluk 3. kişi çekiminin ise [-sInlAr>-sInnA, -sUnlAr>-sUnnA] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

16. Şart kipinin [-sA] şeklinde olduğu tespit edilirken gerklilik kipinin ise [gere, gereg, geregim+fiil+istek kipi+kişi ekleri] şeklinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

17. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında emir kipi ve görülen geçmiş zamanın dışındaki yedi çekimin hikâyesinin, asıl fiil kipine i- fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi getirilerek yapıldığı tespit edilmiştir.

18. Amerli ağzında görülen geçmiş zaman, istek kipi ve emir kipi hariç altı çekimin rivayetinin, asıl fiil kipine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi getirilerek yapıldığı tespit edilmiştir.

19. Fiillerin birleşik çekimlerindeki şart çekimi, emir kipi, istek kipi, şart kipi ve gereklilik kipi haricindeki fiil çekimlerinin iş fiiliyle şart çekimine bağlanarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

20. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında yeterlilik fiilinin [bil-] olduğu tespit edilmiştir. Yeterlilik fiilinin olumsuz çekimi ise teklik, çokluk 1. ve 2. kişide [-mA], teklik ve çokluk 3. kişide ise [-mAz] vasıtasıyla yapılmaktadır.

21. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzındaki sıfat fiil ekleri; [-(y)An], [-Ar], [-DI(ğ), -DU(ğ)], [-mAz], [-mIş] ve [-AcAğ] olarak tespit edilmiştir.

22. Amerli ağzındaki zarf fiil ekleri; [-(y)A], [-(y)AndA], [-(y)AnnAn], [-DI(ḫ/ğ)çA, -DU(ḫ/ğ)çA], [-DIğIydAn, -DUğUydAn], [-(y)IP, -(y)UP], [-ken] ve [-mAdAn] olarak tespit edilmiştir.

23. Irak Türkmen Türkçesinin diğer ağızlarında olduğu gibi Amerli ağzında da soru ekinin bulunmadığı, sorunun vurgu ve tonlamayla yapıldığı tespit edilmiştir.

24. Amerli ağzında addan ad yapan [+(y)AkA] eki, üzerine geldiği ada belirtilik katmaktadır.

25. Amerli ağzında addan ad yapan aitlik ve bağlaç işlevli olan [+kI] ekinin büyük ünlü uyumuna dâhil olduğu tespit edilmiştir.

26. Amerli ağzında addan ad yapan [+lIġ, +lUġ] eki, sonu /-n/ ünsüzüyle biten sözcüklere getirildiğinde ekin /l/ ünsüzü sözcükteki /n/ ünsüzüyle ilerleyici benzeşmeye girerek /n/ ünsüzüne dönüşmektedir.

27. Irak Türkmen Türkçesi Amerli ağzında kişi zamirlerinin teklik 1. kişi için [men], çokluk 3. kişi için ise [olar] şeklindedir. İşaret zamirleri ise sadece [bu, bular, o, olar] şeklinde olup [şu, şunlar] işaret zamirleri bulunmamaktadır.

28. Amerli ağzında dönüşlülük zamirinin "öz" sözcüğüne iyelik ekleri getirilerek yapıldığı tespit edilirken, soru zamirlerinin [kim (ler), ne (ler)] olduğu görülmüştür. Ancak [ne] soru zamiri Türkiye Türkçesinde ad durum ekleri veyahut başka sözcükler alarak yer yön sormak için yeni sözcük türetir. Fakat Amerli ağzında [ne] soru zamiri bu ekleri aldığında zamirin [n] ünsüzünün [h] ünsüzüne dönüştüğü ve [hardan, harda, hara (lar)] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

29. Amerli ağzında sıra sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatlarının Türkiye Türkçesinde olduğu gibi asıl sayıya [+IncI, +UncU] ve [+Ar], [+şAr] eklerinin getirilmesiyle yapıldığı tespit edilmiştir.

30. Amerli ağzında dikkat çekici [oyza, buyza, bura, yāzı, öng] yer-yön zarfları tespit edilmiştir.

31. Amerli ağzında yalın ve ilgi hâlinden sonra kullanılan son çekim edatlarının; [ḱḿn (gibi), çın (için), ḳeder (kadar), yDAn/nAn (ile)] şeklinde olduğu görülmüştür. Yönelme hâlinden sonra kullanılan son çekim edatlarının [ḳeder (kadar), ʿēyḱt (ait), ḱḿn (kadar)]

şeklinde ve ayrılma hâlinden sonra kullanılan son çekim edatlarının [ṣōra (sonra), ewel (önce)] şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, A. (2020). *Türk Dili Tarihi.* İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Amasyalı, H. (1922, Şubat 2). Irak Türklerinin Menşei Basluhan. *İkdam Gazetesi*(8939).

Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*, 11. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Bayatlı, H. K. (1996). *Irak Türkmen Türkçesi.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Berbercan, M. T. (2014, Haziran 1). "Kırım Tatar Şarkıları'nın Dil-Tarihsel Açıdan Fonolojik Perspektifi". *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi,* C.1, S.3, s.99-111.

Beşirli, Ç. U. (2021). *Irak Türkmen Ağızları.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Beşirli, Ç. U. (2021). *Irak Türkmen Ağzı Araştırmaları.* Bağdat, Irak Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili*, 5. Baskı. Konya, Eğitim Yayınevi.

Buluç, S. (1974). "Tellâfer Türkçesi Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* C.21-22, S.1973-1974, s.49-57.

Buluç, S. (1976). "Kerkük Ağzına Göre Arzu İle Kamber Masalı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* C.23-24, S.1975-1976, s.203-238.

Bulut, C. (2000). Optative Constructions in Iraqi Turkmen. In A. Göksel, & C. Kerslake (Ed.), *Studies on Turkish and Turkic languages, Proceedings of the IXth International Conference on Turkish Linguistics, Oxford, August 12-14 1998* (pp. 161-169). London: Turcologica 46, Harrassowitz, Wiesbaden.

Buran, A., Ve Alkaya, E. (2020). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, 13. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish.* London, Oxford University Press.

Coşkun, V. (2003, Ocak 1). "Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* C.47, S.1999, s.41-50.

Delitzsch, F. (1914). *Kleine Sumerische Sprachlehre Für Nichtassyriologen: Grammatik, Vokabular, Textproben.* Leipzig, Forgotten Books.

Demir, N. (2020). *Türkçe Dil Bilgisi*, 1. Baskı. Ankara, Altınordu Yayınları.

Doğan, S. (2018, Haziran). Irak Türkmenleri. *İNSAMER*(Araştırma 68).

Doğan, Ş. (2017, Ocak 1). "Türkçede Olumsuz Anlamlı Sıfat ve Zarfların Miktar Zarfı Olarak Kullanımı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.18, S.32, s.303-316.

Efendioğlu, S. (2010, Şubat 28). "Cümle Menşeli Edatlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* C.12, S.31, s.193-207.

Efendioğlu, S., Ve İşcan, A. (2010, Mayıs 26). "Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* C.17, S.43, s.121-143.

Eratalay, S. Ö. (2020). "Kerkük Türkmen Ağzında Hastalık Adları". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), s.171-188.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi.* Ankara, Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2017). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, 4. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1971). *Azeri Türkçesi.* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul, Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

Gökdağ, B. A. (2012). "Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* C.1, S.1, s.113-123.

Gökdağ, B. A. (2019). "Telafer Ağzı". *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi,* C.XVI, S.61, s.102-119.

Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Haydar, Ç. H. (1996). "Irak-Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.1.

Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi.* Ankara, Başkent Repro.

İlhan, N. (2009). "Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri". *Journal of World of Turks,* C.1, S.2, s.43-55.

Irak Cumhuriyeti İskân ve Belediyeler Bakanlığı. İllerin Nüfusu. https://moch.gov.iq/ 28 Aralık 2022.

Irak Cumhuriyeti Yüzölçüm Müdürlüğü. İdari Birimler ve Bölgeler. https://www.cosit.gov.iq/AAS/AAS2012/section_10/1.htm 27 Aralık 2022.

Ismael, L. N. (2021). *Irak Türkmen Türkçesinin Bayatlılar Bölgesi Ağız Özellikleri.* İstanbul, Post Yayınevi.

Kahiyah, M. (2022). *"Irak Türkmen Türkçesi Dakuk Merkez Ağzı"*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*, 3. Baskı. Ankara, Akçağ Basım Yayım.

Karaağaç, G. (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi.* İstanbul, Kesit Yayınları.

Kemali, U., & Sinjar, A. (2017). *Irak Yönetimi Altında Türkmenler (1918-2003).* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kephart, C. I. (1960). *Races of Mankind: Their Origin and Migration.* New York, Philosophical Library.

Khıdır, C. (1979). *"Irak Türkmen Ağızları"*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 3. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2020). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 2. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Küçük, M. (2004). "Kerkük Türkçesi Sözlüğü Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.18.

Landsberger, B., Ve Osman Tosun, M. (1943). "Sümerler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C.1, S.5, s.89-96.

Leontik, M. (2018, Eylül). "Zamirler". *BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, S.29, s.69-85.

Mahmud, K. (2021). *Divanü Lûagt-it Türk çevirisi*. Çeviri: B. Atalay 8. Baskı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mangır, M. (2021, Haziran 25). "Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmalarındaki 'Ünsüz Türemesi' Tespitleri Üzerine". *Kesit Akademi Dergisi*, C.7, S.27, s.281-312.

Özçelik, S. (2014, Şubat 14). "Aykırılaşma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine". *İlmi Araştırmalar,* C.0, S.14, s.131-144.

Özdemir, C. (2019, Mayıs 24). "Türk Soylu Üniversite Öğrencilerinin Türkçe Konsonantları Uygulayabilme Düzeyleri: Kazakistan Örneği". *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi,* C.2, S.4, s.265-287.

Özkan, N. (2009). "Irak Türk Edebî Dilinin Tarihî Gelişimi". *Turkish Studies*, C.4, S.8, s.89-107.

Paşayev, Q. (2003). *Kerkük Dialektinin Fonetikası.* Bakü, Elm Neşriyatı.

Saatçi, Ö. (1999). *"Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi"*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Shahbaz, H. H. (1979). *"Kerkük Ağzı"*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Shukur, H. A. (2020). *"Irak Türkmen Türkçesinin Tuzhurmatu Ağzı"*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.

Sümer, F. (1952). "Bayatlar". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C.4, S.4, s.373-398.

Şahin, H. (2003, Haziran 1). "Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.4, s.157-168.

Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, TDA Dizisi İçinde 1. Baskı. Ankara, Simurg Yayınları.

Tekin, T., Ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri.* İstanbul, Simurg Yayınevi.

Tuna, O. N. (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ile Türk Dili'nin Yaş Meselesi.* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, O. (2012). "Eski Anadolu Türkçesinde Yeterlilik Fiillerinin Fonetik Durumu". *Turkish Studies*, C.7, S.4 a, s.233-252.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad:

Doğum Tarihi ve Yeri:

Tel:

E-posta:

Akademik Yayınlar:

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Tarihi**
Lise	Barış Erkek Lisesi	2015
Lisans	Kerkük Üniversitesi	2019

Yabancı Dil: Arapça